

CHAMDOTHE NDI ZISUDZO ZINA

**Smith Likongwe
Wisdom Akuzike Nkhoma**

CHAMDOTHE

NDI

ZISUDZO ZINA

SMITH LIKONGWE
WISDOM AKUZIKE NKHOMA

Chancellor College Publications

P O Box 280

Zomba Malawi

Tel: 01 524 222; 01 526 202; 01 952 437

Fax: 01 524 046; 01 525 225

Email: *publications@cc.ac.mw*

© Smith Likongwe and Wisdom Nkhoma, 2015

Printed by Brijbasi Art Press Limited-India

ISBN: 978-99960-43-37-6

Design and Layout: Gervasio Manyungwa

Cover Illustration: Isaiah Mphande

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission from the publisher.

ZAM'KATIMU

Mawu oyamba	iv	
MUTU 1 Chamdothe	Mufumanji Magalasi	1
MUTU 2 Khoswe wapadenga	Smith Likongwe	15
MUTU 3 Mchira wa buluzi	Enoch S. Timpunza Mvula	40
MUTU 4 Zikani	Smith Likongwe	53
MUTU 5 Mudzi wa Mfumu Tandwe	Wisdom Nkhoma	93
Nkhokwe ya mawu ozukutira nkhani zamchezo ndi zolembedwa		105

MAWU OYAMBA

Buku lino ndi msonkhamsonka wa zisudzo. Chisudzo ndi nkhanzi yoyerekeza zinthu zenizeni zochitika kapena zoti zitha kuchitika m'moyo.

Munthu amakonda kuyerekeza kuchita zinthu zina mwachilengedwe. Khalidwe lokonda kuyerekeza zinthu limayamba mwa munthu iye akanali wamng'ono. Ichi ndicho chifukwa chake ana akamasewera paokha amakonda kuyerekeza zinthu zosiyansiyana monga kukhala makolo, zifuyo kapena ogwira ntchito zina.

Khalidwe lokonda kuyerekeza zinthu limapitirirabe mwa munthu ngakhale iye akalambe. Ichi ndicho chifukwa chake mitundu ina ya anthu imayerekeza zinthu zina m'magule amakolo monga gule wamkulü pakati pa Achewa. Pa maliro a mfumu ya Chiyao, tsiku loika maliro mfumu zina zimachita kachisudzo koweruza milandu ngati momwe mfumu yomwalirayo inkachitira.

Zisudzo ndi zofunikira kwambiri pa moyo wathu watsiku ndi tsiku chifukwa zimasangalatsa; zimathandiza kuganiza mozama; zimadziwitsa ndi kuphunzitsa zinthu zosiyansiyana; zimathandiza kudziwitsa, kulimbikitsa, kusunga ndi kupititsa patsogolo chikhaliidwe cha makolo komanso ndi zipangizo zomiwe mauthenga osiyansiyana amafalitsidwiramo.

Makolo athu kalelo anali ndi zisudzo zawo zomwe ankapeka ndi kuzichita pongoyankhula basi chifukwa iwo sankatha kulemba. Masiku ano kuli zisudzo zambiri zochita kulemba. Zisudzo zimalembedwa pa mfundo zazikulu zosiyansiyana monga zaumoyo, zamaphunziro, zachuma, ngozi zachilengedwe, matenda a edzi, kusasiyanitsa pantchito akazi ndi amuna, zikhulupiriro, miyambo, kusintha kwa nyengo, zipembedzo, zachilengedwe, kusasala anthu olumala, umasiye komanso ufulu wachibadwidwe.

Mu buku lino muli zisudzo zisanu. Zisudzo ziwiri zinachita kumasuliridwa kuchokera mu Chingerezi. Zisudzo zisanuzi zimalembedwa ndi akatswiri pa zaziyankhulo komanso pa nkhanzi yolemba ndi kuchita zisudzo. Alembi onsewo ndi aphunzitsa a kuyunivesite. Zisudzo zisanuzi zikukamba za mfundo zakulu zosiyansiyana zokhudza miyoyo yathu yatsiku ndi tsiku. Posankha zisudzozi, wozukuta anaganizira kwambiri za mfundo zazikulu zomwe zili mu silabasi ya Chichewa ya Fomu 3 ndi 4 ya nkhanzi zamchezo ndi zolembedwa. Mfundo zazikuluzo ndi monga izi: matenda a edzi, kusasiyanitsa pantchito akazi ndi amuna, zikhulupiriro, miyambo, kusintha kwa nyengo, umasiye komanso ufulu wachibadwidwe.

Buku lino tili ndi mitu isanu. Mutu uliwonse wapangidwa ndi chisudzo chimodzi choima pachokha. Tili ndi chikhulupiriro choti zisudzozi zikusangalatsani, zikuphunzitsani kuganiza mozama, zikudziwitsani komanso zikuphunzitsani zinthu zosiyansiyana.

KUTHOKOZA

Ozukuta akuthokoza eni zisudzo zotsatirazi powapatsa chilolezo kuti azimasulire ndi kuzigwiritsa ntchito mu buku lino:

Chisudzo cha "Chamdothe" chomwe chidamasuliridwa kuchokera ku chisudzo cha "Chamdothe Child of Clay" chomwe chidalembewa ndi Mufunanji Magalasi mu buku la *Beyond the Barricades*

Chisudzo cha "Mchira wa Buluzi" chomwe chidamasuliridwa kuchokera ku chisudzo cha "Lizard Tail" chomwe chidalembewa ndi Enoch S. Timpunza Mvula mu buku la *Nine Malawian Plays*

MUTU 1

CHAMDOTHE

Wolemba: Mufunanji Magalasi

Womasulira: Wisdom Nkhoma

Ochita chisudzo

<i>Chamdothe</i>	: <i>Mwana wadongo</i>
<i>Ndatopa</i>	: <i>Amake Chamdothe</i>
<i>Angozo</i>	: <i>Mwamuna wa a Ndatopa</i>
<i>Mayi Lunda</i>	: <i>Mnzawo wa a Ndatopa</i>
<i>Zione</i>	: <i>Mtsikana wokondana kwambiri ndi Chamdothe</i>
<i>Kaziputa</i>	: <i>Mnyamata wokonda kumuzunza Chamdothe kumasewera</i>
<i>Dama</i>	: <i>Mmodzi wa achinyamata kumasewera</i>
<i>Puna</i>	: <i>Mmodzi wa achinyamata kumasewera</i>
<i>Anyamata ndi atsikana am'mudzi</i>	

GAWO LACHISUDZO LOYAMBA: PA BWALO LAMASEWERA

(*Ndi nthawi yamasana pa bwalo lamasewera. Kanyimbo kotsekulira chisudzo kakuchita kayowozi kumbuyo kwabwalo, komanso tinyimbo tosakanikiranata 'Chamdothe thawa mvula', 'Birimankhwe' ndi 'Mwezi uwale'. Posakhalitsa mmene kanyimbo kakutha, magulu a ana afika pa bwalo la sewero atakonzekeratu mbali zavo kusewera masewero osiyanasiyana a ana. Anyamata awiri osokoneza akuyendetsa galimoto zongoganizira, ndipo alowa motsogozedwa ndi Kaziputa ndi Puna. Izi zichititsa kuti ndewu iyambike ndipo gulu la osokoneza lithamangitsidwa koma Kaziputa akhalabe mgonjetsi. Iye atuluka mwakufuna kwake. Iye atangotuluka, nyimbo ya 'Birimankhwe' iimbidwa, ndipo Chamdothe alowa akukwawa kuyerekeza kayendededwe ka birimankhwe. Nyimbo iyamba mwachisangalalo, isanatembemukire kuchisoni. Kaziputa alowa ndipo akankha Chamdothe yemwe agwa. Pamene Chamdothe akuyesera kuti adzuke, gulu la Kaziputa likumukanikizira pansi ndipo Kaziputa akumuopseza Chamdothe.*)

- KAZIPUTA: Musiye kusewera masewero omvetsa chisoni, Chamdothe!
- DAMA: Tilekeni tokha!
- KAZIPUTA: Mukuimbiranji nyimbo zomvetsa chisoni pomwe ena onse akusangalala?
- CHAMDOTHE: Ifenso takondwa. Umu ndi momwe timaonetsera chisangalalo chathu.
- KAZIPUTA: Anthu ochenjera sasewera masewera okamba za imfa.
- CHAMDOTHE: Kodi kuvina nyimbo ya birimankhwe n'kupusa?
- KAZIPUTA: Inde. Ndipo ndiwe chidzete cha zidzete zonse. Munthu wochenjera sangakhale birimankhwe, wobweretsa imfa.
- CHAMDOTHE: Si ine chidzete!
- KAZIPUTA: Ndiwe!
- CHAMDOTHE: Si ine!
- KAZIPUTA: Chabwino, tiyeni tichite mayere a sewero lenileni laochenjera. Ngati ungaphe kutafuna khala ili ndi kutha kunena kuti 'Ndine wochenjera' sindidzakutchulanso chidzete.
- CHAMDOTHE: Ine ndikulumbira, nditha kunena. (*Chamdothe atsomphola khala n'kuliponya m'kanwa, n'kulitafuna kenako atsamwa.*)
- KAZIPUTA: Nena kuti ndine wochenjera!
- CHAMDOTHE: Ndine wochenjera.
- KAZIPUTA: Anthu ochenjera sadya makala. Mutha kuona momwe adapusira.

Chidzete! Chidzete! (*Kaziputa ndi gulu lake achoka mwachangu mokwiya ndipo atuluka. Chamdothe wachititsidwa manyazi koma Zione akumumvera chisoni. Chamdothe wakwiya ndipo ayamba kumuthamangira Kaziputa koma Dama akumuletsa.*)

- DAMA: Tiyeni tisewere kamlondola.
- CHAMDOTHE: N'zopanda pake. Sangatuluke.
- DAMA: Atuluka, Aganiza kuti tikusewerabe masewera. Ayenera kudzionetsa. Ndiye utha kumumbwandira n'kulipsira. (*Zione, Linda, ndi ena a m'gulu ayamba kuimba nyimbo ya Kamlondola. Kuli zii. Aimbanso. Kuli chete.*)
- CHAMDOTHE: Ndinakuuzani kuti satuluka.
- DAMA: Chabwino, si wopusa. (*Chamdothe avumbuluka ndi kuyamba kumuthamangiranso Kaziputa, pamene mabingu ndi ziphaliwali zikumveka ndi kuoneka. Chakutaliko, liwu la Ndatopa likuyamba kuimba nyimbo ya Chamdothe.*)
- ZIONE: Ndi mayi ako.
- LUNDA: Akukuitana.
- DAMA: Mvula igwa. (*Gulu lonse liyankhira nyimbo ya Ndatopa. Mmene nyimbo ikupitirira, Chamdothe wayambapo kuthawira kunyumba – pang'onopan'ono, pomwe mitambo, ikusonkhana, motsogozedwa ndi mabingu ndi ziphaliwali zambiri.*)
- ZIONE: Kodi ukupita kuti?
- CHAMDOTHE: Ndi mayi anga. Ndiyenera kupita.
- ZIONE: Koma tikusewerabe.
- CHAMDOTHE: Mvula. (*Nyimbo ya 'Chamdothe thawa mvula' yafumbira, mmene Chamdothe akuthawa mpaka kufika kwa mayi ake.*)
- CHAMDOTHE: Ndili pano, mayi. Ndilipo.
- NDATOPA: Chiuta atamandike.
- CHAMDOTHE: Koma n'chifukwa chiyani, mayi?
- NDATOPA: Ndi mkokolalupsa, mvula yoyamba yanyengo ino. Imabwera mopanda odi kuti ikokole lupsa la moto omwe anthu amabutsa m'tchire kapena m'minda. Ikadakupezatu ndikadapanda kukuitana.
- CHAMDOTHE: Ndiye kuti, ndimayenera kuithawiranji mvula?
- NDATOPA: Chifukwa ndiwe Chamdothe, mwana wanga wamwamuna. Ndiwe mwana wadongo. Ndidakumbwa ndekha ndi dongo kuti ukhale momwe ulili tsopano. Choncho suyenera kulo la kuti dontho la mvula likukhudze. Likadzangokukhudza, udzabwerera komwe udachokera: kudothi. Ndiwe mdani wa mvula. Kodi ukumiva? Ndi imfa yako. Mvetsetsa! (*Phokoso la mabingu limveka ndipo kung'anima kwa ziphaliwali kuoneka, motsatidwa ndi mkokomo wa mvula. Chamdothe ali ndi chidwi, mmene nyimbo ndi*

gule wa 'Chule chule chule nanthasa' zikumveka ndi kuoneka pa bwalo lamasewera.)

CHAMDOTHE: Sindingaimbe ndi kuvina nawo.

NDATOPA: Ndi anthu enieni, osavulazidwa ndi mvula ndi madzi. Ndiwe wosiyana nawo. Mvula ndi madzi ndi imfa yako. Ndiwe

CHAMDOTHE NDI NDATOPA: ... mwana wadongo. (*Atuluka.*)

GAWO LACHISUDZO LACHIWIRI: PABWALO

(Mwezi ukutuluka kumbuyo kwa bwalo la sewero ndipo ana akuthamangira pabwalopo akuusirira moonetsera, ndipo akunusirira tero ayamba kuimba nyimbo ya 'Mwezi uwale', kwinaku alumbe akuthira mavume n'kulira kwawo. Mmene akuimba, anawo akuyerekeza kukapizana matope. Ndatopa ndi Chamdothe akulowa.)

CHAMDOTHE: Nditha kukasewera, mayi?

NDATOPA: Waumirira kwambiri.

CHAMDOTHE: Munati sindingapite mvula isanakate. Panotu yakata.

NDATOPA: Pansi panali pasanaume.

CHAMDOTHE: Tsopano pauma.

NDATOPA: Chabwino, utha kupita koma usakakhaliitseko. Ndifuna ubwereko tsopano.

CHAMDOTHE: Zikomo, mayi. (*Posakhalitsa, Chamdothe atangokumana ndi anzake, nyimbo isintha n'kukhala ya 'Bongololo'. Mmene ana akuimba ndi kuvina, Mayi Lunda afika pomwe pali Ndatopa.*)

MAYI LUNDA: Ndatopa, ukudya mutu. Ukuganzanji?

NDATOPA: Zikundikumbutsa ubwana wathu. (*Ndatopa ndi Mayi Lunda aimba nawo nyimbo ndi kuvina nawo gule wa 'Bongololo'. Gule atatha, Mayi Lunda atuluka, n'kumusiya Ndatopa yekha.*)

NDATOPA: Ndi zodandaulitsa za Chamdothe. Pokhala mwana wadongo, ndiyenera kumuteteza ku chilichonse chomwe chitha kumuwononga. Ndipo mmene ndimalirira nthawi zina akapanda kusewera nawo masewero onse omwe anzake amasewera. Komatu ndi mwana wadongo. (*Nkhani itembenukira kwa Ndatopa, ndi mwamuna wake, Angozo. Akukangana chifukwa alibe mwana.*)

ANGOZO: Ndatopa!

- NDATOPA:** Mpaka kunditchula dzina langa lapamchombo pamene aliyense, ndi ana omwe, akumva?
- ANGOZO:** Mukusiyana chiyani? Iwetu uli ngati buthu.
- NDATOPA:** Musatero.
- ANGOZO :** Ndilekerenji? Mwana ali kuti woti azikulemekezetsangati mayi wokwatiwa? Anthu a kwathu amandifunsa mafunso ambirimbiri. Asuwени anga aakazi amandichedzera kuti ndidadzivutitsiranji kukhala ndi mkazi. Amuna anzanga angondidya miseche. Akuti kalulu adandidutsa m'mphechepeche. Ndiye umati nditani?
- NDATOPA:** Koma Angozo, ndikumwabe, kusambabe ndi kudzolabe mankhwala omwe sing'anga adandipatsa. Ndikuganiza kuti zisinthia.
- ANGOZO :** Osati ndi ine.
- NDATOPA:** Mukutanthauzanji kuti osati ndi inu?
- ANGOZO :** Ndalema. Ndikupita kunyanja ku Chiromo. Ndipo usandifunse chomwe ndikachite kumeneko.
- NDATOPA:** Lobola amalamulira dziko. Sindifunsa Angozo. Mwaganiza kale chochita. Pitani mukadzitengere mkazi wina yemwe angakupatseni ana. Inde, mkazi wachonde waChisena, osati ngati ine wouma.
- ANGOZO :** (*Akulongeza katundu wake.*) Wandichititsa kuti ndiganize tero. (*Atuluka, Ndatopa akhala potero akusisima. Mwadzidzidzi aganiza chochita. Aywanduka, n'kutenga dengu ndipo ayenda mozemba kupita kudambo. Ayerekeza kukumba dongo n'kulitengera kunyumba. Ayenda maulendo ambiri, akumba ndi kuyenda mofulumira paulendo uliwonse mpaka alefukiratu ali panyumba, kutopa. Kenako ayamba kuumba kanthu ndi dongo. Ali m'kati moumba, amva mnzake Mayi Lunda akufuna kulowa mu nyumba yakeyo.*)
- MAYI LUNDA:** Odi! Odi! Ndatopa, ulipo?
- NDATOPA:** Inde, koma sindikupeza bwino.
- MAYI LUNDA:** Chavuta ndi chiyani?
- NDATOPA:** Ndikumva mutu.
- MAYI LUNDA:** Kuganizira amuna ako?
- NDATOPA:** Ayi.
- MAYI LUNDA:** Inde, ndikudziwa. Amuna athu n'choncho. Umakhala mkazi ukawaberekera ana. Ngati sutero, umakhala wopanda pake. Ndatopa, wina wake anakuona ukukumba dongo. Kodi wayamba kuumba mbiya?

- NDATOPA:** Ayi ... Inde!
- MAYI LUNDA:** Taleka n'talowa. Ndifuna ndione malotcho omwe uzikongoletsera.
- NDATOPA:** Ndiku... Nda... ndangoyamba kumene kukasha dongo. Sindinapange n'komwe kanthu koti ndakatsiriza.
- MAYI LUNDA:** Tangonditsekulira.
- NDATOPA:** Ayi, ubwerenso kanthawi kena ndikatsiriza kuumba kanthu kena.
- MAYI LUNDA:** Kodi ukuziumbiranji mobisa ngati kuti zidzayenda zokha kupita kuchitsime?
- NDATOPA:** Kuyenda? ... Ndikuitanabe ndikatsiriza kuumba imodzi. (*Ndatopa asisima ndipo apemphera, akuumba Chamdothe, akulakalaka kuti Chiuta, Make Mulungu amumvere khumbo lake lokhala ndi mwana. Atatsiriza kuumba chidole, adzuka atatsinzina, akweza manja kumwamba kwa Mulungu uku akupemphera. Ndatopa anong'oneza Chiuta kuti amupatse mwana. Chamdothe atulukira pang'onopang'ono pa bwalo la sewero kupyolera m'miyendo yotangadza ya Ndatopa, ndipo chinthu chonga chopanda moyo chigona pansi pakhundu pake n'kuima chilili pang'onopang'ono. Ndipo kenako ayamba kukhala ndi moyo pang'onopang'ono, momuzizwitsa Ndatopa.*)
- MAYI LUNDA:** Ndatopa, tandilowetsako iero.
- NDATOPA:** Sindidatsirizebe kuumba ngakhale mphika umodzi.
- CHAMDOTHE:** Awo ndani? (*Ndatopa aphimba pakamwa pa Chamdothe kuopa kuti Mayi Lunda angamumve.*)
- MAYI LUNDA:** Ndilowatu m'menemo.
- NDATOPA:** Ayi, usatero. Ndikungotsiriza kumene imodzi. Ndiibweretsa kwanu ndikangotsiriza kuumba.
- MAYI LUNDA:** Koma ikhala isanaume.
- NDATOPA:** Ndiinyamula mosamala kwambiri.
- MAYI LUNDA:** Ubweretsedi chifukwa ngati sutero, sindidzakuphunzitsanso malotchedwe anga.
- (*Zochitika zisintha poonetsa magulu a ana akusewera. Ndatopa amuperekeza Chamdothe ku bwalo la masewera, ndipo angomusiya yekha kuti akhale pagulu lachilendo.*)
- AZIPUTA:** Ndiwe yani?
- CHAMDOTHE:** Chamdothe.
- KAZIPUTA:** Inde, koma ndiwe mwana wa yani?
- CHAMDOTHE:** Ndine mwana wa Ndatopa?

- KAZIPUTA:** Sizingatheke. Sanaberekepo mwana m'moyo mwake, ndipo sadzakhala ndi mwana m'moyo mwake. Mayi anga adandiua zimenezi. Iye alibe ngakhale ndi mwamuna yemwe.
- PUNA:** Ngakhale akadakhala naye, sakadafika pokula chonchi popanda wina kudziwa.
- KAZIPUTA:** Udabadwira kuti ndipo udakulira kuti? Ndi zomwe tifuna kudziwa. Ona, ndine mtsogoleri wa gulu lino kuno.
- PUNA:** Ndipo sungalowemo popanda kudzidziwitsa.
- CHAMDOTHE:** Adanditenga ku banja lina.
- KAZIPUTA:** Kuti?
- CHAMDOTHE:** Kuserikumvenji.
- PUNA:** Sindidamvepo za mudzi umenewo.
- CHAMDOTHE:** N'kutali kuchokera kuno.
- KAZIPUTA:** Ukunama.
- CHAMDOTHE:** Sindikunama.
- PUNA:** Inde, ukunama. (*Puna amukankhizira Chamdothe kwa Kaziputa, ndipo gulu limukwenya Chamdothe, koma alanditsidwa ndi Zione, Dama ndi Lunda. Anayi agwira Kaziputa ndi Puna, ndipo gulu lotsalalo likwenyedwa.*)
- ZIONE NDI DAMA:** Musapezerepo mpata.
- ZIONE:** N'chifukwa chiyani ukudana naye chotere?
- KAZIPUTA:** Sindikudana naye. Ndimangofuna ndimulandire.
- LUNDA:** Chita mavuvu akowo pa munthu wina yemwe si wa m'mudzi muno apo bitonsefe tiku... (*aryamata ndi atsikana alinyamulira gulu lija m'mwamba akuliwopsezza kuti alithesemula,*)
- KAZIPUTA:** Si chiniali cholinga changa.
- LUNDA:** Inde, udalinga zomwezo.
- ZIONE:** Iwe wozunza anzako! (*Gulu limukhazika Kaziputa pansi. Ndipo Chamdothe aihawira kwa amayi ake akuyaitana. Awo adali masiku oyambirira a Chamdothe.*)
- CHAMDOTHE:** Mayi, mayi.
- NDATOPA:** N'chiyani, mwana wanga?
- CHAMDOTHE:** Akundivutitsa. Akunena kuti inu mulibe mwana ngati ine. Mulibe mwamnuna, ndipo kulibe mudzi wotchedwa Kuserikumvenji.

- NDATOPA:** Akunena zimenezo ndani?
- CHAMDOTHE:** Kaziputa ndi Puna.
- NDATOPA:** Usamatiyandikire tiagalu timenet. Tidzakuphetsa. N'chifukwa chiyani nthawi zonse Kaziputa amakuchita nkhanza zotere? Bwanji amangolimbana ndi iwe? Tamvera tsopano. Supitanso kukasewera.
- CHAMDOTHE:** Koma mayi.
- NDATOPA:** Shii. Chikhala kuti sindimadziwa kachotsedwe ka chimanga ichi chomwe chidakanirira m'mphuno mwako bwenzi wina atakupangula kuti achitulutse. Uyenera kusamala ndi mnyamata amene uja. Ndi mavuvu angati amenewotu omwe ine sindingathe kutetezako.
- CHAMDOTHE:** Komatu ndimafuna kukhala ngati mnyamata wina aliyense. Ndiyenera kuphunzira mavuvuwo ndi kuwagonjetsa, basitu. Kodi mwamuna wina aliyense m'mudzi muno sadadutse mu zotere pambene amakula?
- NDATOPA:** Inde, ndikudziwa, koma suyenera kusewera masewera onyansawa kuti ukule.
- CHAMDOTHE:** Komatu ana ena andilandira kale ngati mnzawo. Dama, Zione ndi Lunda, mwachitsanzo.
- NDATOPA:** Uzionetsetsa kuti asamakutengere kumavuto oopsa. (*Mmene Ndatopa ndi Chamdothe akutsiriza kuyankhula, nyimbo ndi gule wa Mnjiri monga Tambala sasankha, sasankha m'bale wake' zikuyamba pa bwalo la sewero. Guleyo amakhudza kusankha wachikondi. Pa nthawi yake, Kaziputa avina momulambalala Puna kuti amugwire Zione. Chamdothe, panthawi yake, agwira Puna.*)
- KAZIPUTA:** Ndi mtsikana wanga!
- CHAMDOTHE:** Ndiye umutalikire Zione.
- KAZIPUTA:** Ndidaduziwa Zione iwe usanabwere kuno kuchokera ku Kuserikumvenji; kaya ndiko kuti?
- CHAMDOTHE:** Ndilibe nazo kanthu. Ndi wanga tsopano.
- DAMA:** Gwetseranani m'mchenga awirinu. Uyu ndi gule chabe.
- KAZIPUTA:** Uyu si gule chabe. Timaonetsanso chikondi chathu kubzolera m'menemo.
- CHAMDOTHE:** Ndiye kuti ukuonetsa chikondi chako pa Zione? (*Kaziputa sakadatha kuyankha funsolo. Iye achoka ndi gulu lake. Zione akhala ndi Chamdothe, ndipo awiriwa apita kuryumba.*)
- ZIONE:** Kodi iye amakuchitiranji zoterezi?
- CHAMDOTHE:** Sindidziwa.

- ZIONE: Kwaya, tenga ichi. Ndi chako.
- CHAMDOTHE: Ndi chiyani?
- ZIONE: Chibangiri changa. (*Athamangira kwavo; Chamdothe ali kakasi.*)

GAWO LACHISUDZO LACHITATU: PABWALO

(Anyamata ndi atsikana a m'mudzi alowa mu nyumba yasewero kuti asewero. Iwo apanga mabanja a abambo, amayi, ana, agalu, afisi ndi zina zotero. Nyumba ndi zongoganizira chabe, ndipo sizikuoneka pa bwalo la sewero. Izi zikupitirirabe mpaka patabuka chipwirikiti pakati pa anawo chifukwa chotsutsana pa kanthu kena. Izi zikutsatidwa ndi masewero kumtsinje. Atsikana akupha nsomba pogwiritsa ntchito zovala; ena akuchapa zovala, pomwe ena akusambabe. Anyamata akuchita masewero olkhana pamchenga, ena akupha nkhamu, ndipo ena akuthivira m'madzi. Pamene masewera akuchitikira kumtsinje, Chamdothe aumba mbuzi ndipo akusewera nayo. Iye akuiimbira nyimbo ya 'Bongololo miyendo khumi, khumi'. Kaziputa apita pomwe pali iye ndipo akwatula mbuzi. Kaziputa apita m'mbali mwa dziwe.)

- KAZIPUTA: Iwe ndi nyimbo zako za imfa. Tiye tione ngati ungaipulumutse mbuziyi isanasungunuke.
- CHAMDOTHE: Ukudziwa kuti sindingakhudze madzi.
- KAZIPUTA: Ndikudziwa, iwe wamantha.
- CHAMDOTHE: Si ine wamantha.
- KAZIPUTA: Inde, ndiwe. (Kaziputa, mogwirizana ndi Puna apita pakati pa dziwe ndi kukhala pamwala, mbuzi ili m'dzanja. Chamdothe adzuka ndi kuyenda m'mbali, pozindikira kuti sangakhudze madzi.) Ona. (Kaziputa abonthola mwendo wa mbuzi. Kenako unzake mpaka yonse itha. Tsopano thunthu lipita. Iye alinyenyerwa m'madzi ndi manja ake. Zione ndi anzake ena amuthamangira Chamdothe poopa kuti angadumphire m'madzi.)
- ZIONE : Ayi. Ukudziwa kuti suyenera kufika pafupi ndi madzi. Usazitengere. Iye angofuna kulipsira pa zomwe udachitira Puna usiku wina.
- CHAMDOTHE: Koma izi si zoona. Adayambitsa ndiye.
- ZIONE : Anyamata ngati iye alibe ganizo la masewera abwino.
- CHAMDOTHE: Ndidi muchitanji?
- ZIONE : Sizitengera kupalamula kanthu kwa anthu otene. Iye amangochita zinthu motero. Zikadakhala kuti sizidakugwere iwe, pano zikadamugwera Dama kapena ine kumene. Ona momwe adamukanira Puna, bwenzi wake, ku Mnjiri.

- CHAMDOTHE:** Iye amafuna kundipetsa mtima.
- ZIONE:** Sizisinha kanthu pamapeto, kodi zimasintha? (*Zione agwira dzanja la Chamdothe ndipo ayenda naye.*) Ukawapatse amayi ako. Nkhanu izi. Ndikunenetsa kuti akhala osazilawa kwakanthawi. (*Zione athamanga akuchita manyazi. Chamdothe ayenda mpaka ofika kwavo.*)
- CHAMDOTHE:** Ndi chifukwa chiyani Kaziputa amandisungira nkhwidzi zotere. Amadana nane! Amadana nane! Koma n'chifukwa chiyani ine ndekha mwa anthu onse? Koma Zione, ooo! Ndingolakalaka kuti tsiku lina adzakhale ... wanga. (*Atuluka.*)
- NDATOPA:** (Aitana.) Chamdothe! Chamdothe!
- CHAMDOTHE:** Ndadzuka! Ndadzuka! Lero ndipita nanu kumunda.
- NDATOPA:** Ndimayesa nthawi zonse umafuna utakasewera tsiku lonse lathunthu ndi anzako.
- CHAMDOTHE:** Osati lero.
- NDATOPA:** Chifukwa chiyani?
- CHAMDOTHE:** Ndilibe khumbo losewera, basi
- NDATOPA:** Kodi pali chomwe chinachitika dzulo chomwe sindinachimve?
- CHAMDOTHE:** Ayi, palibe.
- NDATOPA:** Ndiye n'chifukwa chiyani Zione anakupatsa nkhanuzi?
- CHAMDOTHE:** Ine? Iye anandiuba kuti ndidzakupatseri inutu.
- NDATOPA:** Tisatsutsane za yemwe Zione anamupatsa. Iye anali ndi chifukwa chachikulu chochitira zimenezi. Palibe yemwe adachitapo kale Tiye tzipita. (*Iwo apita kumunda, awoloka mtsinje. Achule alira, ndipo Kaziputa ndi gulu lake adutsa.*)
- NDATOPA:** Kodi uli bwino?
- CHAMDOTHE:** Ndili bwino. Mayi, kodi inunso mumakwiya nthawi zina wina amakuchititsani kuti mupse mtima?
- NDATOPA:** Anakukwiyitsa ndani?
- CHAMDOTHE:** Ayi. Palibe Ndipo nthawi zina inunso anthu amakukondani?
- NDATOPA:** Ukukamba za Zione?
- CHAMDOTHE:** Sindinatchule dzina.
- NDATOPA:** Dziko limapangidwa ndi anthu ambiri (*Nkhumbu iwuluka modutsa ndipo Ndatopa aiimbira nyimbo mpaka itatera, 'Nkhumbu tera tera, nkhumbu tera tera, kwamu kulibe mtengo? Nkhumbu tera tera, nkhumbu tera tera, kwamu kuLIBE mtengo se se; se se'*)

- NDATOPA:** Shiii. Igwire. (*Chamdothe achita monga adamuuzira. Ndatopa alandira, athothola mapiko ake, ndipo ateketa mutu wake kuipha. Apereka mapiko kwa Chamdothe. Chamdothe achita mantha.*) Ukagwira nkhumbu zambiri, si kuti umangokhala ndi mbale yodzala ndi chakudya chokoma chabe, komanso utha kupanga macherechete ndi mapiko ake.
- CHAMDOTHE:** Kodi macherechete ndi chiyani? (*Ndatopa amupangira amodzi ndipo amupatsa.*)
- NDATOPA:** Ali ndi nyimbo.
- CHAMDOTHE:** Iti?
- NDATOPA:** Kafunse anzako.
- CHAMDOTHE:** Chifukwa chiyani?
- NDATOPA:** Ayi. Palibe mayi yemwe adzakuuze chifukwa chake. (*Afika kumunda ndipo cyamba kugwira ntchito. Patapita kanithawi, amayi aona chelule ndipo amuimbira nyimbo, mpaka iye kugona.*) Tsopano wagona. Dikira mpaka ndimugwire. (*Amugwira.*) Nyimbo imeneyi siilephera kumugonetsa.
- CHAMDOTHE:** Nyimbo?
- NDATOPA:** Inde, utha kumuika m'kakhola ndi kumuimbira wekha nyimbo.
- CHAMDOTHE:** Koma zimaoneka kuti ndi nkhanza kuchitira nyama ndi tizilombo zinthu ngati zimenezo.
- NDATOPA:** Koma ndi zodyedwa. Anazilengera kuti zizophedwa ndi kudyedwa.
- CHAMDOTHE:** Anazilengera kuphedwa?
- NDATOPA:** Inde!
- CHAMDOTHE:** Komatu zinthu sizingangolengedwa kuti zizophedwa.
- NDATOPA:** Zitha, ndipo si izo zokha. Ifenso tidzafa. Ndi umene udali uthenga wa Nanzikambe kwa anthu kuchokera kwa Chiuta kumwamba pa nthawi yomwe Chiutayo adalenga Mchewa kapena Mmaravi wamwamuna ndi wamkazi oyamba pa Kapirintiwa. Tidalengedwa kuti tizikhala ndi moyo kwakanthawi kochepa, ndipo kenako n'kuva.
- CHAMDOTHE:** Komatu muntha sypgamangosaka ndi kupha tizilombo monga nkhumbu kapena chelule poti Nanzikambe adabweretsa uthenga pa Kapirintiwa kuchokera kwa Chiuta. Imfa yawo ndi yotani kwa inu?
- NDATOPA:** N'chifukwa chiyani iwe ukukhudzidwa kwambiri?
- CHAMDOTHE:** N'zazing'onozing'ono ndipo n'zosalakwa. Imfa yawo ndi yopanda pake.
- NDATOPA:** Komatu imfa ndi yopanda pake. Sisankha woti imuphe ndipo sifotokoza chifukwa chake. Koma usadandaule. Ndi iwe zitha kukhala zinthu

zosiyana. Ingaganizirenji zokupha pamene ukadali wamng'ono komanso wosalakawa?

CHAMDOTHE: Kundipha?

NDATOPA: Tamvera. (*Kumveka phokoso la mvula yamkuntho, ndi mabingu komanso zing' aning'ani. Ndipo Ndalapa ayamba kuimba nyimbo ya 'Chamdothe wee thawa mvula', ndipo onse ayankhira. Iye aponya pansi chilichonse ndipo ambwandira mikono ndi miyendo ya Chamdothe n'kuthawa.*)

CHAMDOTHE: Koma amayi, makasu, dengu

NDATOPA: Zisiye. Mvula itipeza tisanafike pamtsinje (*Atuluka.*)

GAWO LACHISUDZO LACHINAYI: MU NKHALANGO

(*Ana aimba nyimbo yopemphera zinthu. Iwo ayerekeza kusenza mitsuko ndi nkuni, pamene anyamata ayerekeza kumanga tinyumba. Zione afika kunyumba kwa Chamdothe.*)

ZIONE: Odi, odi.

NDATOPA: Ndani kodi? Ndilipo.

ZIONE: Mayi, ndifuna ndimutenge Chamdothe kuti tikasewere.

NDATOPA: Ayi, sumutenga. Nyengo ya mvula ikufika. Sindifuna kuti iye akasewere kutali.

ZIONE: Ayi, mayi. Dzuwa likutenthabe kwambiri. Mitambo yoti ingabweretse mvula ili kuti?

NDATOPA: Ndikudziwa chomwe ndikuyankhula.

ZIONE: Komatu ndikamuyang'anira, mayi.

NDATOPA: Sindidziwa momwe ukachitire.

ZIONE: Ndikamuyang'anira, mayi.

NDATOPA: (*Atalingalira.*) Ukamuyang'anire mwana wanga.

ZIONE: Ndikatero, mayi.

NDATOPA: Alipo yekha. Ndi yekhayu ndili naye.

ZIONE: Musadandaule, mayi. Ndikamudyetsa bwino ndipo ndidzamubweretsa ndekha, ngati ndiyenera kutero. (*Zione ndi Chamdothe afika pa bwalo la sewero. Kaziputa amusiya Puna kuti akamukankhe Chamdothe pakhundu pa Zione. Dama ndi Lunda aleretsa.*)

- KAZIPUTA: Sukhalitsa naye mtsikana ameneyu.
- CHAMDOTHE: Ona, iwe uli ndi Puna wako. Bwanji sukungokhala ndi iye?
- KAZIPUTA: Mtsikana amene uja ndi wabwino kwambiri sangakhale wako; n'chifukwa chake.
- CHAMDOTHE: Mwina iwe ndiwe woipa kuti sungakhale wake. Ndi chifukwa chake amandisankha ine.
- DAMA: Taonani anyamata inu, izi ziyenera kukhala zinthu zochitika moyanjana kutchire. Masanje ndi masanje. Ndani amawatenga masanje ngati zinthu zenizeni? Akadakhala kuti ndi zinthu zenizeni, makolo athu sakadamatilola kuti kuti tizisowa kwakanthawi.
- KAZIPUTA: Iwenso ndiwe chidzete. Muli zambiri m'masanje zoposa kungosewera za abambo ndi amayi. (*Mkangano ubuka pakati pa Dama, Lunda ndi Kaziputa, ndipo ana ena aleretsa. Patachita bata, Zione ndi Chamdothe ayala masamba ndipo awiriwo akhalapo moyandikana. Aliyense akudya ndi banja lake la sewero.*)
- ZIONE: Ndi chifukwa chiyani udasankha kukhala mwamuna wanga?
- CHAMDOTHE: Mwina n'chifukwa choti umaphika bowa wabwino.
- ZIONE: Sunayambe walawapo bowa wanga.
- CHAMDOTHE: Ndinalawapo nkhanu zako.
- ZIONE: Sindinaphike ndine.
- CHAMDOTHE: Komabe zinali zokoma. Amayi anazikonda.
- ZIONE: Anazikonda?
- CHAMDOTHE: Oo! Inde. Iwo akumakutchula iwe 'mwana wanga' masiku ano.
- ZIONE: Chabwino, iwo ali ngati amayi kwa ine, iwetu ukudziwa. Kodi unawauza za chibangiri?
- CHAMDOTHE: Ndikanatha bwanji?
- ZIONE: Kulekeranji?
- CHAMDOTHE: Chifukwa chiyani?
- ZIONE: Undikumbutsa za Kaliyoliyo.
- CHAMDOTHE: Kaliyoliyo ndi yani kapena n'chiyani?
- ZIONE: Tikatsiriza kudy, ndipo ine ndikatsiriza kutsuka, ndipo tikamapuma ndikuuza nkhanzi ya Kaliyoliyo

- CHAMDOTHE:** Chabwino. (*Zione ayamba kutsuka mbale ndipo atatsiriza, abwera. Mabingu agunda kuthambo.*) Mveratu.
- ZIONE:** Mabingu.
- CHAMDOTHE:** Ndizipita.
- ZIONE:** Ndikudziwa, komatu sitinaimbe nyimbo yotsekera masanje. Makolo amadikira kuti aimve.
- CHAMDOTHE:** Koma ndifuna ndizipita.
- ZIONE:** Chifukwa chiyani? Tibisala m'nyumba yamasamba.
- CHAMDOTHE:** Imeneyo siinganditeteze. Amayi anga sadakuuze nkhani yanga yonse. (*Mabingu ndi ziphaliwali.*) Ndiyenera ndizipita. (*Ndatopa ayamba kuimba nyimbo ya 'Chamdothe wee thawa mvula'. Mvula iyamba kugwa.*)
- ZIONE:** Tiye tithamange poti tili kutali kwambiri ndi kunyumba. (*Zione athamanga ndi Chamdothe, ndipo mmene mvula ikuvumba kwambiri, Chamdothe ayamba kuwo lowa. Mkono umodzi uthothoka, ndipo nyimbo imveka kwambiri. Kenako mkono wina ugwa, nyimbo iyamba kusanduka yachisoni. Kenako mwendo uthothoka, kenako nyimbo isanduka chenjezo lolira. Kenako mwendo wina uchokanso, ndipo chenjezo lolira likulirakulira pamene Chamdothe akugwa pansi. Zione amutola Chamdothe.*)
- ZIONE:** Ndinawalonjeza amayi ako kuti ndibwera nawe kunyumba ndekha. Sindinadziwe kuti zikhala chonchi. (*Thunthu la Chamdothe linyenyeka ndipo Zione angotola mutu wokha. Ndatopa, mogwirizana ndi Mai Lunda, nyimbo ili pakamwa alira ataima potero, ndipo Zione ali pefupefu kuwathamangira. Iye apereka mutu kwa Ndatopa.*)
- ZIONE:** Nayu mwana wanu, amayi. Monga ndinalonjezera. (*Mutu ugwera pansi ndipo nyimbo isakanikirana ndi kubuma pamene gulu lonse la sewero liwerama pabwalo.*)

CHISUDZO CHATHERA PAN

MUTU 2

KHOSWE WAPADENGA

Wolemba: Smith Likongwe

Ochita chisudzo

<i>Bonzo</i>	:	<i>Kamberembere</i>
<i>Jubeki</i>	:	<i>Kamberembere</i>
<i>Khoswe</i>	:	<i>Woyang'anira akaidi kundende</i>
<i>Goli</i>	:	<i>Wamkulu wapolisi</i>
<i>Anne</i>	:	<i>Mkazi wa Goli</i>
<i>Mayi Khoswe</i>	:	<i>Mkazi wa Khoswe</i>
<i>Mlonda</i>	:	
<i>Apolisi asanu</i>	:	
<i>Woweruza milandu</i>	:	
<i>Anthu omvera milandu</i>	:	

NUSU YA GAWO LA CHISUDZO YOYAMBA: MALO OSIYANASIYANA

(Bwalo lachisudzo lagawidwa pawiri. Mbali ina ndi kutchire ndipo ina ndi kuchipinda m'nyumba. M'chipindamo muli bedi loyalidwa bwino komanso malo osungiramo zovala. Mulì getsi lolunjika pabedi. M'chipindamo muli zovala pafupi ndi zenera. Ndi usiku ndipo kukumveka kulira kwa akadzidzi, nkhwenzule, alumbe ndi mbalame zina zausiku. Pakumveka mdidi waukulu pamene atambwali awiri adumpha mpanda wa ndende. Akaidi awiriwo avala zovala za akaidi ndipo akupumira m'mwamba pamene akuthawa.)

- BONZO: Jubeki,...Jubeki...
- JUBEKI: Bonzo, ukuti chiyani kodi?
- BONZO: Pamene paja ndiye tawolokera pakangaude. Akanatigwira.
- JUBEKI: Ndi chifukwa cha iweyo Bonzo.
- BONZO: Jubeki, chifukwa cha ine? Bwanji?
- JUBEKI: Unafuwula ngati mwana wamng'ono utaponda msomali panja pa mpanda paja. Ukukhala ngati sunapondepo msomali bwanji?
- BONZO: Iweyo ndi amene unachititsa. Unalimbikira kunena kuti tisavale nsapato. diye usamangondidzudzula chifichonse chikalakwika. Wamva?
- JUBEKI: Bonzo, umafuna tivale nsapato kuti zimveke mdidi kuti atigwire?
- BONZO: Komabe ukudziwa kuti msomali wandibaya chifukwa chosavala nsapato. N'chifukwa chake ndikuthamanga motsimphina.
- JUBEKI: Eee! Bwinotu. Apa pakukhala ngati pali chidzenje. Aaa! Iwe, ukapitiriza kutsimphinaku, ndikuthawa. Utsala wekha.
- BONZO: Ayi, Jubeki. Mmodzi wa ife atagwidwa ndiye kuti titaya bomwetamweta chifukwa tonse tigwidwa basi. Ife tili ngati miyendo iwiri ya munthu mmodzi.
- JUBEKI: Choka apa! Usamayankhule ngati wanzeru ayi. Ukanakhala wanzeru si bwenzi titamangidwa ayi. Ukudziwa kuti pano adziwa kale za kuthawa kwathu?
- BONZO: Mosapenekanso. Amene aja adziwa ndithu. Akuyenera kuti pano ayambapo kale kutisakasaka. Makamaka nyapala uja! Akuyenera kuti wakanena kale amene uja.
- JUBEKI: Koma nyapala amene uja amadziona ngati ndani? Nayenso ndi mkaidi ngati ife tomwe. Ndiponso iye ndi mkaidi wachabechabe. Ife tinali akaidi abwinoko.
- BONZO: Jubeki, aliponso akaidi abwinoko?
- JUBEKI: Inde. Ifendi abwinoko. Tangoganiza, amene uja anagwirira kamwana kakang'ono. Unnenewo ndi mlandu umene analowa nawo. Kugwirira! Tangoganiza.

- BONZO: Apo pokha ndiye ndigwirizane nawe. Amene uja akufunika kuti tidzamukhaultse tsiku lina. Mpofunika kumumenya.
- JUBEKI: Ndiye tikamumenyera kuti? Waganiza mochedwa. Koma amene uja ndi wopusa kwambiri. Iye samawaona amayi onsewa?
- BONZO: Ukuganizadi ngati kamberembere. Umafuna kuti iye agwirire amayiwa?
- JUBEKI: Ayi, akanawafunsira.
- BONZO: Zimakhaladi zovuta kumvetsetsa zifukwa zomwe amuna ena amagwirira amayi. Ena ndi aja amagwirira tiana; ufiti basi.
- JUBEKI: Ufititi, kufuna zizimba. Komatu bolako ife. Mlandu wathu unali wabwinoko. Kodi banki tinabamo ija idzakwanitsa kubwezerapo ndalama tinapakula zija? Ife tazigwirira ntchito ndalama zimene zija.
- BONZO: Komabe sitinamalize kuzigwirira ntchito. Kuthawa kwathuku wina avutika.
(Pamveka kulira kwa galimoto. Awiri aja amyata pansi mwamsangamsanga. Pamene aona kuti yadutsa, aimanso. Ayambanso kuthawa.)
- JUBEKI: Fulumira iwe! Ukuyenda ngati kamatekenya. Atigwiratu!
- BONZO: Mwendo wanga, Jubeki. Mwendo wanga.
- JUBEKI: Baibulo limanena kuti ngati chiwalo chako china chikukuvuta, chidule. Ingodula mwendowo.
- BONZO: Jubeki, iwe ndiwe yani kuti utchule Baibulo? Ulibe mantha eti? Umapemphera iwe? Iwe ndiwe chigandanga chachabechabe.
- JUBEKI: Muchedwa nazo. Udzandiona ndikukwera kuti tha tha tha tha, kumwamba. Waiwala kuti chigandanga chinzathu chidapulumuka pamtanda? Ambuye Yesu anachipulumsatsu nthawi yothaitha. Ukundinenja ine; nanga iwe? Iwenso ndiwe kabwerebwere wachabechabe. Ukapanda kuthamanga kwambiri, ndikusiya pompano. Ndalama zija ndikafukula ndipo ndikazidya ndekha.
- BONZO: Koma ukuganiza kuti ndalama zija zilipobe paja tinakumbira paja?
- JUBEKI: Angadziwe pamalo paja pamene paja ndani? Ukukumbukira kuti titathyola banki ija, tinabiswa ndalamazo pabwino poti wina sangadziwe.
- BONZO: Ndikudziwa. Masitepe 77 kuchokera pa mtumbira womaliza kumanda. Ndani angadziwepo? Ndani angakakumbe kumanda?
- JUBEKI: Ndpionso ipanda amene aja anthu anasiya kalekale kuwagwiritsa ntchito.
- BONZO: Komatu zaka ziwiri ndi zambiri. China chake chitha kuchitika.
- JUBEKI: Ukuganiza kuti wina angaswepo mpharje? Angatsekulepo munda? Kapena wina angamangepo nyumba? Zingachitike zimenezi kumanda? Mayankhulidwe akowa ndayamba kuwakayikira tsopano. Kapena unamutsina khutu munthu

- BONZO: wina tisanamangidwe?
- JUBEKI: Sindingachite zimenezo ine. Tikaziyeza zonse. (*Agwa pansi mwadzidzidzi.*) Mayo! Mwendo wanga ine!
- JUBEKI: Ndakuchenjeza kale kuti ukalimbikira kumvetsera ululu, tigwidwapo apa. Uzingoyerekeza kuti uli bwino. Mnzakone ndinathawapo chipolopolo chili pantchafu, apolisi atandiwombera.
- BONZO: Chabwino, ndiyesetsa.
- JUBEKI: Eee! Ima kaye. Ima usayende!
- BONZO: Bwanji?
- JUBEKI: Apa pakukhala ngati pali chidzenje. bwinotu, tikhoza kugweramo.
- BONZO: Umatha bwanji kuona usiku?
- JUBEKI: Si kuti ndimatha kuona usiku ngati mpaka. Pomwe pali choopsa sipasowa. Munthu wogwira ntchito ngati yathuyi amayenera kudziwa chilichonse, ngakhale pomwe pali mdima. Kodi zaumbanda wachita nthawi yaitali bwanji? Inetu ndakhala ndikugwira ntchito imeneyi kuposa zaka makumi awiri.
- BONZO: Unali usanandiuzezo zimenezo. Inetu ndaigwira zaka khumi mphambu zisanu ndi ziwiri. Wandiposa ndithu. Ndakusirira. Komatu tiyeneranso kumawerenga zaka zomwe takhala m'ndende?
- JUBEKI: Bwanawe, zimenezo osamawerengera. Ukakhala kundende zaka zimapitirirabe kuonjezekera. Siziima.
- BONZO: Komatu ine sindimakumbukira tsiku langa lobadwa kapena zaka zanga.
- JUBEKI: Chifukwa chiyani?
- BONZO: Chifukwa ndimakumbukira kuti ndikuchepetsa masiku amoyo wanga.
- JUBEKI: Iwenso uli ndi maganizo operewera. Tiye tizipita, tisaima.
- BONZO: Kodi ukukhala ngati kapitawo wanga bwanji?
- JUBEKI: Ndine wokulamulira kumene. Koma chinthu chimodzi
- BONZO: Chiyan?
- JUBEKI: Zovala. Tikuyenera kupeza zovala zina mwamsanga. Malaya akundende ano tikhoza kugwidwa nawo poyerayera.
- BONZO: Ukunena zoona. Ngakhale anthu ongodziyendera chabe angathe kutidabwa n'kutigwira.
- JUBEKI: Bonzo, ndiye titani pamenepa?
- BONZO: Pafunika changu pamalo. Tiyenera kupeza zovala zina usiku womwe uno.

- JUBEKI: Apo walasa. Tikhoza kuthyola nyumba ina ndi kuba zovala. Eti?
- BONZO: Apodi ndiye wagapita bwino.
- BONZO: (*Aima kaye.*) Taona. Tayandikira nyumba. Ona nyumba iyo!
- JUBEKI: Zili bwino! Tiye ttinyang'ame. Tilowe, kuti titolemo zovala za amuna. Zinazo, ndiye sufuna kuuzidwa; ukuzidziwa kale. Koma chipinda cha makolo tichidziwa bwanji? Chabwino, ndi ntchito yathu. Tilowe ku chipinda cha makolo.
- BONZO: Pamenepo ndiye sunaganize bwino. Tikalowa ku chipinda cha maokolo akatigwira mwachangu. Tipite ku chipinda cha ana.
- JUBEKI: Iweyo ndi amene mutu sukukoka. Tikapita ku chipinda cha ana tikapezako zovala za ana. Ndiye zovala za ana sizingatithandize. Aaa! Ndaponda msomali!
- BONZO: Pepa. Ndikuthandize. Ndikuzule.
- JUBEKI: (*Akumva ululu.*) Mbalì iyì! Eeeyi, eee mpamenepo! Pang'onopang'ono, iwe.
- BONZO: Umandinena ine kuti ndingoyesera zoti ndili bwino. Iwenso panopa ingoyesa kuti uli bwino. Yesa, tione.
- JUBEKI: Khala chete!
- BONZO: Sindingakhale chete. Ukuiona nyumba iyo?
- JUBEKI: Iti?
- BONZO: Iyoo!
- JUBEKI: Mukuoneka ngati chipinda chimodzi sanazimitse magetsi. Chimenecho chikuyenera kukhala cha makolo. Ntchito igwiridwe basi.
- BONZO: Tigwire ntchito basi, malume.
- (*Awiriwa akhala phe, osasuntha. Nthawi yomweyi getsi losawala kwambiri liyaka m'nyumba n'kuonetsa kuchipinda. Anihu omwe ali m'chipindamo aoneka.*)

NUSU YA GAWO LA CHISUDZO YACHIWIRI: KWA GOLI, M'CHIPINDA NTHAWI YAUSIKU

(*Ndi nthawi yausiku. Pali kama ndi zofunda. Mdima ukuoneka chifukwa kuunika komwe kulipo n'kochepa – kuwala kochokera ku getsi lapamwamba pa bwalo lachisudzo. Getsi lomwe lili pakhoma, pamwamba pa kama ndi losayatsa. Pali zenera lotseka. Khoswe akuyankhula monong'ona komanso mwachikondi ndi Anne, mkazi wa Goli.*)

- KHOSWE: Duwa langa, duwa langa, nyale yanga, ngale yanga
- ANNE: Yankhulani daling'i.
- KHOSWE: Chibadwire changa sindinadyepo zakudya ngati zomwe wandikazingira iwe.
- ANNE: Aaa, Khoswe! Usandiuze! Zonna?
- KHOSWE: Zonna, moti yangochepa ndi mimbayi; ndikanati ndizingodyabe. (*Ayankhula mosirira.*) Koma ndiye mwamuna wako ali ndi mwayi bwanji!
- ANNE: Bwanji? Iwe Khoswe, usandipusitse. Moti mkazi wako uja sadziwa mkomya? Kodi sunamutumize ku sukulu yamkomya wapabanja?
- KHOSWE: Anne, zinazitu timangonamizanapo kuti munthu ndi wokwatira. Tilipo amuna ambiri amene tili ndi akazi m'nyumba, anthu n'kumayesa kuti ndife okwatira. Mkazi wanga ayenera kupita kusukulu kumene iwe unakaphunzirako luso lokazinga chakudya motere.
- ANNE: Nawenso wawonjezatu.
- KHOSWE: Si kuwonjeza, Anne. Ndi chilungamo chake chenicheni. Ikanakhala sukulu yamakonoyi, ndikanati iwe wamaliza kuyunivesite ndipo mkazi wanga akadali kupulayimale.
- ANNE: (*Mosewera.*) Choka apa! Si bwino kunyoza mkazi wako. Utati udwale, ndi mkazi ukumunyozayo yomwe adzakusamalire kuchipatala.
- KHOSWE: Chabwino, ndacheza nawe. Ndinyamuke tsopano.
- ANNE: (*Modandaula.*) Nthawi yomweyi? Usiku wonsewu ndekha! Ndiye ine ndikhala ndi yani?
- KHOSWE: Anne, mwamuna wako angatigwire. Ndiye mkulu amene uja mphamu zonse zija ukufuna zithere pa ine?
- ANNE: Nawenso bwanji mantha? Ukudziwa kale kuti mwamuna wanga akugwira ntchito usiku ndipo aweruka 7 koloko mmawa. Mpovutatu kuti wapolisi athawire kunchito.
- KHOSWE: Nafensotu ogwira ntchito kundende pamavuta kuthawira. Ukudziwanso kuti nanenso ndili pantchito.
- ANNE: Koma iweyo wathawira kale?

- KHOSWE:** Kulakwitsa ndiko ndalakwitsa kale. Komabe pakufunika kuti ndithamangire kutchito. Nanga akaidi atathawa, zingandithere bwanji ineyo?
- ANNE:** Sangathawe; kuli anako aziwayang'anira.
- KHOSWE:** Akaidi sukuwažziwa eti? Anthu amene aja angathe kuchita china chilichonse kuti athawe kundende. Wina kungothawa panthawi yomwe ndimayenera kumawalondera, ndiye kuti ine zanga zada. Wapolisi wondimanga adzakhala mwamuna wako yemweyo. Nanga si amene ali pantchito usiku uno?
- ANNE:** Iwe, ngati khoswe, sungagwidwe wamba ayi. Palibe msampha wokukolera.
- KHOSWE:** Khoswe langokhala dzina. Ine si khoswe weniweni ayi.
- ANNE:** Koma zochita zako sizisiyana ndi dzina lako.
- KHOSWE:** Mayi Goli, mukuyenera kumandimvetsetsa.
- ANNE:** Pano ndiye wanditchula kuti Mayi Goli kuti ndikhale ngati nkhalamba. La Anne latani?
- KHOSWE:** Ndikufuna uzikumbuka kuti ndiwe mkazi wa munthu wina. Mwamuna wako, Insipekitala Goli, sangasangalale atamva ndikukuitana kuti Anne.
- ANNE:** Koma tilipo awiri okhatu pano.
- KHOSWE:** Komatu ine ndinyamuke tsopano.
- ANNE:** Kodi nthawi ili bwanji tsopano?
- KHOSWE:** Sindikutha kuona bwino ndi kamdimaka. Koma ikuyenera kuti yapitirira 11 koloko. Ndi usikutu pano.
- ANNE:** Ndiye ukukapita kuntchitoko uzikatani?
- KHOSWE:** Ngati munthu woyang'nira akaidi, ndikuyenera kukhala komweko nthawi zonse ngakhale kutaoneka ngati kulibe ntchito. Ntchito imakhala imeneyoyo.
- ANNE:** Chabwino pitani. Koma masiku ano zikumakhala bwino chifukwa pamene amuna anga ali patchito usiku, inunso mukumakhala muli pantchito.
- KHOSWE:** Ndipo mkazi wanga akungoti pano ndili kuntchito.
- ANNE:** Musiyeni munthu pano akuliza mikonono. Komabe musanapite, pali nkhani imodzi.
- KHOSWE:** (*Monyinyirika.*) Nanunso kuchuluka nkhani.
- ANNE:** Tikusamukatu.
- KHOSWE:** Akukusamutsani nthawi yomweyi?
- ANNE:** Sikusamuka kupita boma lina ayi. Mukudziwa kuti panopa tikukhala kuno

- kunja kwa polisi. Ndiye panopa akuti mkatimo nyumba yapezeka topano. Ndiye tisamukila ku nyumba za polisizo. Tichoka kunoko ku lenti.
- KHOSWE:** (*Modandaula*) Shaa! Apo ndiye timati impira wayuta. Nyumba ino inali pabwino. Koma kuti ndikathe kulowa m'kati mumalaini a nyumba zapolisi? *Pazivuta.*
- ANNE:** Pamene po mpamene khoswe amafunika kuonetsa hiso lake.
- KHOSWE:** Kodi buluku langa lija ndinaika pati?
- ANNE:** Ndinaliponyera mbali yakuzenerayo.
- KHOSWE:** Nanga kutabwera akuba?
- ANNE:** Akuba? Kodi kungabwerenso akuba ena? Amene a lowa kalewa sukuwaona?
- KHOSWE:** (*Adzidzimuka*) Alowa kale? Mwawaona kuti?
- ANNE:** Kodi iweyo ukudziona ngati si munthu wakuba? Ine pokhala mkazi wa mwini, iwe sukumubera katundu wake? Mwini nyumba kulibetu.
- KHOSWE:** Nthawi ino si yanthalbwala ayi. Nanga shati yanga ili kuti?
- ANNE:** Ndinaiponyanso komweko.
- KHOSWE:** Mayi Goli, zovala sizikuonekazi ndi yunifolomu yapulizoni, ndi katundu wa boma. Ndimayenera kuzisamala bwino nthawi zonse. (*Apapasapapasa*) Mwati zili pati pati?
- ANNE:** Ndiyatse getsi?
- KHOSWE:** Lachiyani?
- ANNE:** Kuti tione zovalazo!
- KHOSWE:** Ayi. Musayatse. Kuyatsa getsi nthawi ngati zino kungathie kuchititsa kuti anthu ena kuhale ndi chidwi. Pali anthu oyandikana nawo nyumba, pali alonda amene angakanene kwa mwamuna wako. Mukayatsa getsi; anthu ena atha kuona mphongo ina ikutuluka m'nyumba muno.
- ANNE:** Apodi ndiye mwanena zoono.
- (*Mmodzi wa akaidi othawa kundende aja atsekula zenera mwaukadaulo ndipo atenga zovala zonse zomwe zili pafupi ndi zenera. Atatero, akaidi awiri aja athawa. Mdidi wa akaidi aja umveka. Zenera litsekeka mwamphamvu ndipo kusweka kwa magalasi kumveka.*)
- ANNE:** Akuba!
- KHOSWE:** Shiiiiii. Iwe chete! Khala phé, iwe! Chonde usafuwule. Usafuwule, ungadzutse anthu. Aba chiyani?
- ANNE:** Ndaona chinthu chokhala ngati dzanja..., nda..., ndaona dzanja. Dzanja langolowa n'kutenga zonse zome zinali pafupi ndi zenerapa.

- KHOSWE:** Hii! Ndiye kuti atenga zovala zanga zonse. Kalanga ine yunifolomu yapulizoni! Apa ndiye timati tsiku lachiweruzo lafika nthawi isanakwane.
- ANNE:** Ndiwayimbire foni amuna anga! Mwina apolisi angathamange!
- KHOSWE:** Zimenezozo uchita ndikapita. (*Apapasapapasano*) Palibedi chovala china chilichonse. Kalanga ine!
- ANNE:** Ndati kodi ndiyatse getsi?
- KHOSWE:** Ndati getsi ayi. Kodi mulibe tochi?
- ANNE:** Tochi ndinaiona masana koma kukhitchini. Apa ndiye ndingoyatsabe getsi basi.
- KHOSWE:** Ndaona kale. Ngati zovala zapita, gesi litipindulira chiyani? Zomwe zachitikazi zaposa maliro kuvuta kwake.
- (*Pamveka kulira kwa foni yam'manja*)
- ANNE:** Kukhala ngati fonitu.
- KHOSWE:** Ndi yanga. Ndiye kuti yagwa kuchokera mu thumba la thalaiza pamene akubawo amakokera zovala kunja. Ndiye kuti foni yokha yapulumuka. Ndanimso akuimba nthawi zinoyu?
- ANNE:** Tangoyankhani mumve.
- KHOSWE:** Ha..., halo! Eee, ndine Khoswe. Ndine. Kaya ndikuyankhula ndi yani? Aaaa! Kodi ndiwe mzanga, pepa sindinaone dzina. Wati bwanji? Akaidi awiri atha..., athawa? Hii! Jubeki ndi Bonzo? Hii! Athawira mbali yomwe ndikulondera ine? Ayi! Ine sindinachoketu. Ayi, sindinapite kunyumba. Afunseni akazi anga ngati ine ndili kunyumba. Ndikuzungulira mbali ino yampanda. Inde, kuno. Wati tikumane kuofesi nthawi yomwe ino? Aaa! Ayi, pepa, kungoti munthune ndikutsekula m'mimba. Panopa ndili mu chimbudzi cha panjachi. Tangondipatsa kanthawi pang'ono ndifika. Ayi! Iwe, ayi! Usachite kunditsatira kuchimbudzi. Panopa sindikufuna chithandizo chilichonse, ayi. Koma mabwana yawa fika nkhani imeneyi? Chonde, usafulumire kuwatsina khutu. Ndikubwera, chabwino.
- ANNE:** Ndani? Akuti chiyani?
- KHOSWE:** Basi, inę kwanga kwatha.
- ANNE:** Ndikuti ndani anaimba foni?
- KHOSWE:** Mayo ndatha ine!
- ANNE:** Koma funso langali mukulimva?
- KHOSWE:** (*Akwiya*) Ino si nthawi yofunsana mafunso ayi! Kodi iwe ndiwe mphunzitsi kuti uzingofunsafunsa mafunso? Analu mzanga wogwira naye ntchito. Akuti akaidi awiri athawa.
- ANNE:** Athawa?

- KHOSWE: Athawa. Athawira mbali yomwe ine ndimayenera kukhala.
- ANNE: Ndiye mutani?
- KHOSWE: Sindikudziwa. Kodi ukulimbikira kufunsa mafunso ovuta bwanji? Ndikuyenera kuthamangira ku ofesi.
- ANNE: Mupita muli buno bwa muswe?
- KHOSWE: Funso lopusa!
- ANNE: Mwina n'kutheka kuti amene aba zovalawa n'kukhala akaidi amene athawa kundendekotu.
- KHOSWE: Akuyenera kukhala atambwali omwewo. Sangafune kuyenda ndi yunifolomu ya akaidi pothawa. Anthu angathe kuwadabwa.
- ANNE: Ndiye titani panopa?
- KHOSWE: Undibwereka zovala za mwamuna wako.
- ANNE: Zovala za amuna anga sizingakukwaneni. Ndi zazikulu kwambiri.
- KHOSWE: Tikamanena za kutchena kapena kukwana kwa malaya pamakhala pamtendere. Pano ndingofuna nditapeza chovala chilichonse. Ngakhale chitenje nditha kuvala. Sindingayende ndili malipsata.
- ANNE: Mutha kuyenda. Anthutu ali m'kafe. Angakuoneni ndani usiku uno?
- KHOSWE: Funso linanso lauchidzete. Nanga kuntchito ndikafika bwanji?
- ANNE: Chabwino, ndikuyang'anireni zovalazo. Hii! Inenso andibela diresi lovala pogona.
- KHOSWE: Zimenezo zilibentchito. Iwe uli m'nyumba mwako.
- ANNE: Koma kuti ndifune zovalazo pafunika kuti nanenso ndivale.
- KHOSWE: Ingofunda gombeza.

(Anne afunda bulangeti ndipo achoka pakama. Atsekula mosungira zovala.)

- ANNE: Ndingotsegula wodilopu.
- KHOSWE: Changu! Changu iwe!
- ANNE: Tenga izi! Buluku ili, shati jyi.
- KHOSWE: Zikomo. *(Avala mwachangu kwambiri. Sakuona kuti zovala zonsezozazivalira m'kati.)*
- ANNE: Koma ndidzafotozoa bwanji kwa amuna anga za kusowa kwa zovala zavo?
- KHOSWE: Nkhani yosavuta. Apa pali magalasi osweka. Udzati kunabwera akuba ndi kuswa magalasi pazenerapa. Udzati aba malaya ako ogonera ndi zovala zavo. Udzati

- unachapa ndipo zovalazo unazziika pafupi ndi zenera.
- ANNE: Chifukwa chiyani?
- KHOSWE: Udzati zovalazo zinali pamenepe chifukwa sizinaume.
- ANNE: Nanga akadzafunsa kuti n'chifukwa chiyani sindinavale malaya anga ogonera.
- KHOSWE: Udzanenanso kuti anali akuda ndiye unawangoponya pa mulu wa zovala zinazo kuti udzachapire limodzi.
- ANNE: Chabwino. Mayankhowo ndawasunga. Komatu munthu uja ndi wapolisi. Apolisi amafunsá mafunso akafukufuku mbiri.
- KHOSWE: Akadzachulutsa mafunso, udzangogwa n'kunamizira kukomoka. Anthu amatha kukomoka ndi chisoni. Ine ndinyamuke.
- ANNE: Yendani bwino. Koma osamenyetsa chitseko kwambiri. Anthu angamve.
(Khoswe atuluka.)
- ANNE: Pano ndiye ndikuwe; ndidzutse anansi. Ndikatero, ndiwaimbire amuna anga foni.

NUSU YA GAWO LA CHISUDZO YACHITATU: KUTHENGO

(Ndi nthawi yausiku. Akaidi awiri ali pefupefu ndipo akukambirana.)

- JUBEKI: *(Ali pefupefu.)* Bo..., Bonzo, iwe Bonzo
- BONZO: *(Akupuma mwapefupefu.)* Tangonena zomwe ukufuna, Jubeki.
- JUBEKI: Pamene paja tikanangochedwa, akanatigwira.
- BONZO: Zoono.
- JUBEKI: Nditangoswa galasi lija ndinaona bambo wapanyumbawo ali ndi mkazi wake pakama. Akuoneka kuti sanali m'tulo ayi. Koma nthawi ino anthu n'kukhala asanagone? Anthu ndi awiriajiridi, mwamuna uja amaoneka ngati Bwana Khoswe.
- BONZO: Inenso ndamuona tero. Mwina ndiwodi, nanga bwanji sanatione pothawa? Koma ndiye afatsapotu pa kama. Umadziwa anthu akakhala m'banja. Mwina panali zina zofunika kulongosolerana. Iwe si mwana, ukudziwa.
- JUBEKI: Chifukwa anali maso ndangokokola zovala zomwe zinali pafupi ndi zenera basi. Tiye, tiyambe taona kaye zovala zake. *(Atulutsa yunifolomu ya munthu wolondera kundende komanso diresi lovala pogona.)* Aaaa! *(Adabwira limodzi.)*
- BONZO: Bwanji?

- JUBEKI: Ngakhale kuti kuli mdima, iyi ikukhala ngati yunifolomu ya wapolisi kapena ya wogwira ntchito kupulizoni.
- BONZO: Ukunena zonna. Ndipo ili likuoneka ngati diresi lovala pogona.
- JUBEKI: Apandiye zavuta. Chabwino, potindaswa zenera ndine, ndivala izi zakupulizonizi kaya n'zakupolisi sindidziwa; iwe uvala diresi logonèlali.
- BONZO: Pamene po ndiye palibe chitungamo. Ine ndivale diresi?
- JUBEKI: Chitungamo sicingapose pamene pa ayi. Ungokhala ngati inkazi. Kapena Uzingopemphera kuti tipeze zovala zina pachingwe.
- BONZO: Pachingwe usiku uno?
- JUBEKI: Anthu ena amatha kuiwala zovala pachingwe usiku. Pano tisayerekeze kuthyolanso nyumba ina, ayi. M'mphechepeche mwa njovu sapitamo kawiri. Mapeto ake atimbwandira ndipo tibwerera komwe tathawa.
- (Avala zovala zija. Jubeki apisa m'thumba la thalauza ndipo apezamo chithunzi.)*
- BONZO: Muli chithunzi. Ndimayesa kuti ndi ndalamu. Ndi chithunzidi; ndichisunga kuti ndidzachione bwinobwino mawa. Tsono yunifolomu zaukaidizi tizitaye pompano.
- JUBEKI: Ayi, tisazitaye pano chifukwa kudzakhala kosavuta kutilondola. Tikaziponye pena pobisika.
- BONZO: Apodi wanena bwino.
- JUBEKI: Koma mayi woweruza milandu uja amaganiza bwanji? Mpaka kutipatsa zaka khumi aliyense. Ndipo mlandu uliwonse anaupatsha zaka zake zotsana, m'malo moti tikanagwirira nthawi imodzi.
- BONZO: Amvekere, kuthyola banki ndi mlandu waukulu kwambiri. Kuba ndalamu m'banki ndi mlandu woopsa. Kuzimbaitsa ndalamu ndi mlandu woipa zedi. Aaa! Pano ndiye wauponda. Takhalamo zaka ziwiri zokha.
- JUBEKI: Amafunu K200 miliyoni yomwe tinaba titathyola banki tisaideye? Amafunu iwolere m'nthaka?
- BONZO: Mwina amafuna kuti akadye ndiyé ndi mwamuna wake. Koma angaipeze? Tinakwirira pamalo pachinsinsi kwambiri. Ili phee kutidikira ife eni ake.
- JUBEKI: Malipande makumi asanu kuchokera mtumbira womaliza kumanda, m'katikati mwa nkhalango. Palibe angatikumbire ndalamu zathu.
- BONZO: Usiku wa mawa tili kumanda konko kukakumba ndalamu zathu. Tipezeretu makasu ndi zida zina zokumbira. K200 miliyoni si pano ayi.
- JUBEKI: Mawa usiku tidzakhala mamillyoneya. Nafe anthu ayambe kutitchula kuti ndife ampondamakwacha.

BONZO: Nafe tikhala amakhumutcha. Basi angatigwire, tiye tichulutse liwiro.
(Achoka pa bwalo lachisudzo mwandawala.)

NUSU YA GAWO LA CHISUDZO YACHINAYI: KUNYUMBA KWA KHOSWE

(Pakhomo pamveka kugogoda. Mayi Khoswe ali chigonere pakama ndipo akuliza mkonono. Kugogoda kuwadzidzimutsa Mayi Khoswe ndipo adzuka n'kuyankha. Khoswe akungomveka mawu okha.)

MAYI KHOSWE: Ndani kodi?

KHOSWE: Ndine!

MAYI KHOSWE: Ine wake ndiye yani wopanda dzina?

KHOSWE: *(Mokwiya.)* Kodi mayi a Chikondi mukuchita dala eti? Kuterekwa mawu anga, ine mwamuna wanu, ine mwini nyumba, ine Khoswe, simuwadziwa? Tatsegulani!

MAYI KHOSWE: Pepani, ndimayesa ndi akaidi amene athawa.

KHOSWE: Mwamva kale za akaidi othawa?

MAYI KHOSWE: Anzanu akuntchito anabwela amakufunani. Akuti inuyo simunali kuntchitoko. Ndiamene andiuza kuti akaidi awiri athawa. Tangodikirani nditsegule. *(Ayatsa getsi. Atuluka pang'ono ndipo a lowanso. Khoze a lowa. Mayi Khoswe ayang'ana Khoswe ndi chidwi.)* Chikatere?

KHOSWE: Bwanji?

MAYI KHOSWE: Yunifolomu yanu ili kuti? Mwavalala chimalaya chachikulu ndi chibuluku chokhwepa. Mwazitenga kuti? Ndiponso mukuyenera kukhala muli kuntchito nthawi ino. Chachitika n'chiyani?

KHOSWE: Mafunso amenewò ndi ambiri. Sindingayankhe nthawi imodzi.

MAYI KHOSWE: Muyankha limodzilimodzi.

KHOSWE: Ndilibe nthawi. Ndiyambe ndasinthia. Tandipatsani yunifolomu ina ija.

MAYI KHOSWE: Ndisanakupatsireni yunifolomu ina ndikufuna ndimve kaye. Anzanu akuti inu simunali kuntchito. Abwana anu aakulu anali pano, mapazi awo mwafufuta ndinu. Amaganiza kuti mwina inu muli kuno ngakhale mumayenera kukhala kuntchito.

KHOSWE: Pali chiyani pakati pa inu ndi bwana wamkulu? Angabwere bwanji

- MAYI KHOSWE: kunyumba kwanga usiku akudziwa kuti ine kulibe? Mufotokoza.
- KHOSWE: Wofotokoza ninuyo. Ndi zonna kuti inu kuntchito kunalibe?
- MAYI KHOSWE: Ndinali kuntchito konko koma ndikutsekula m'mimba. Ndingoti pooo; pang'onong'ono pooo ndiye nthawi yayitali ndinali kuchimbudzi chokumba chapanja. Mmene zinalilimo sindikanatha kupita kuchimbudzi cham'kati chifukwa kunatalika.
- MAYI KHOSWE: Mukuona ngati mukuuza khanda eti? Nanga yunifolomu yapita kuti?
- KHOSWE: Panthawi imene ndimadzithandiza, akaiadi amene athawawo anangotsomphola yunifolomuyo n'kuthawa nayo
- MAYI KHOSWE: Kutsompola ili m'thupi? Chimbudzicho sichimatsekeda?
- KHOSWE: Ndikuti ndinapezeka ndiye zotseka chitsekozo sindikanakumbukira. Ndinavula zovala zonse.
- MAYI KHOSWE: Tsopano ngati munadziwa nthawi yomweyo kuti akaidi athawa, bwanji mumamveka odabwa anzau atakuimbirani foni kukuuzani kuti akaidi ena athawa?
- KHOSWE: Mayi a Chikondi, mukhale chete kuopa mawu oluma komanso mvumbi wazibakera wormwe ungagwe pa inu mukachulutsa mafunso opusa ngati amenewa.
- MAYI KHOSWE: Bambo wanzeru samaonetza chamuna chake pomenya mkazi wake. Mukanaonetza chamuna chanu pogwira akaidiwo.
- (Pakhomo pamveka kugogoda.)*
- KHOSWE: Iiii! Abale, ndaninso akugogodayo?
- MAYI KHOSWE: Mvula mumanaena ija ikubwera kwa inu tsopano.
- KHOSWE: Khala chete, Kukhomoko ndikatsegula ndine koma ndivale kaye. *(Atuluka kulowera kuchipinda, mkazi wake ali pambuyo.)*

NUSU YA GAWO LA CHISUDZO YACHISANU: KUNYUMBA KWA GOLI

(Anne angoyenda mozungulira kusonyeza kuzunguzika. Pakhomo pamveka kugogoda. Iye atuluka ndipo alowa akutsatidwa ndi mwamuna wake, Goli. Mwamunayo wavala yunifolomu yake yapolisi.)

- GOLI: (Akupuma mwapefupefu.) Mkazi wanga, ndafika.
- ANNE: Zikomo kwambiri pobwera mwamsanga.
- GOLI: Longosola. Ndiye wati akubawo aswa zenera lakuchipinda?
- ANNE: Ndithu, ineyo ndili m'tulo, ndikukulotani.
- GOLI: Aba chiyani?
- ANNE: Aba buluku lanu ndi shati yanu komanso diresi langa lovala pogona.
- GOLI: Panthawi yobedwayo, zinthu zimenezi zinali pati?
- ANNE: Ndinaziika pafupi ndi pazenerapo kukonzekera kuti ndizichape kukacha
- GOLI: Sanakuvulazeni?
- ANNE: Ayi, koma akanatha kundivulaza. Inu apolisi mumakhala mukupereka chitetezo kudziko koma mumasiya okondedwa anu kunyumba; chilichonse chingathe kuwachitikira.
- GOLI: Anne, zonenanena zinazi zilibé ntchito. Ndiyo ntchito ndinafunsira.
- ANNE: Komatu amuna anga ndimakusowani kwambiri mukachoka. Usiku wonse ndimakhala ndikuganiza za inu.
- GOLI: Mumakhala mukuganiza za ine koma munagona mpakana kumalota.
- ANNE: Panopa mubwereranso kuntchito?
- GOLI: Ndikeyenera kubwerera. Kubweraku ndabwera pantchito. Sindingazengedwe mlandu wochezeka kunyumba nthawi yantchito. Koma pano ndiyambe ndajambula zala za akuba amenewa. Nditenge zidindo za zala zavo zakumanja.
- ANNE: Inu zidindo za zala zavo ingozisiyani. Suja mumati zipangizo zojambulira zake ndi zodula?
- GOLI: Kukwera mtengo kwa zipangizo sikutanthauza kuti tisazigwiritse ntchito ayi. Kodi mukuyankhula ngati wamkulu wazachuma kupolisi bwanji? Ntchito yanga ngati wapolisi ndikuchita chilichonse chotheka kuti akuba amenewa agwidwe. Ndipo ndikulumbira, tiwagwira. Iwo angabe kunyumba kwa wapolisi?

- ANNE:** Koma angoba buluku limodzi ndi malaya amodzi basi. Ndiponso diresi lovala pogona ndimafuna kusiya kulivalatu. Paja linatheratu.
- GOLI:** Nanga poswedwapo? Inu mukuona ngati palibe ntchito? Akuba amenewa agwidwa basi. Talandira dandaulo kuchokera kupulizoni kuti akaidi awiri oyuta athawa. Ndikufuna kudziwa ngati ali akaidi amenewa amene achita chipongwe ichi. Koma ngati si iwo, ndiyenera kupeza aliyense yemwe zidindo za zala zake zingapezeke kuchipinda. Ine ndigwire ntchito basi. (*Alowerà kuchipinda.*)

NUSU YA GAWO LA CHISUDZO YACHISANU NDI CHIMODZI: USIKU PAMALO ENA, PAFUPI NDI MANDA AKALE

(Bonzo ndi Jubeki anyamula khasu ndi piki. Awiriwa akuyenda mosamala kuti asachite phokoso. Pakumveka kulira kwa mbalame zausiku ndi tizilombo tina tausiku.)

- BONZO:** Jubeki, apapatu ndi paja tinakwirira ndalamu zathu zija. Koma tikazikumba ikazibisa kuti?
- JUBEKI:** Tipita nazo kwa bwenzi wanga. Mtsikana uja watithandiza kuti tipeze zovala zabwino uja.
- BONZO:** Jubeki, iwe ndiwe wachangu. Kukhala zaka ziwiri mundende koma usiku wothawira womwewo, iwe walumikizana kale ndi chibwenzi chakale?
- JUBEKI:** Limenelo ndilo luso la kabwerebwere. Msungwana amene uja amakhala pamalo womwera mowa paja. Ndipotu wandilandira mwansangala. Zonse zinali bwino. Anadziwanso kuti munthune ndangochokera kumene kundende.
- BONZO:** Anzathu.
- JUBEKI:** Bola ngati sanandipatsire matenda amakonowa.
- BONZO:** Sunadziteteze? Liii! Zimenezo ndizo zoziputa dala. Chachikulu asatiulule.
- JUBEKI:** Sangaulule. Ndamulonjeza kuti timuthandiza, atsegula malo ake ake ogulitsira mowa wam'mabotolo.
- BONZO:** Ndalamu za ifè anthu awiri mwayamba kale kulanjeza anthu ena kuti muwathandiza?
- JUBEKI:** Ndimuthandiza kuchokera pa gawo langa la ndalamu.
- BONZO:** Bola pamenepo. Tikatero tithawe m'dziko muno. Tikazitafunire patali.
- JUBEKI:** Ukunena zoona. M'dziko muno si mokhala. Tikuyenra kuthawa basi. Aaa! Bonzo, si malodza awa?
- BONZO:** Bwanji?

- JUBEKI: Iwe sukuona wekha kuti mandawa akufafanizidwa? Sukuona kuti mbali inayi akumangapo maofesi akuluakulu?
- BONZO: Aaaa! Mayi ine! Ukonena zoona.
- JUBEKI: Mtumbira womaliza unali uwu; ndiye tiwerenge malipande makumi asanu, tizilowera uko kukumangidwako.
- BONZO: Mwina mtumbira womaliza si umenewu.
- JUBEKI: Komabe ife tinakumbila ndalamu zija mbali imeneyi; apo pakumangidwa chinyumba chachitali. Tchire lonse lija kulibe. Aaaaa! Kalanga ine! Uku muona mkulu ali apoyo, kukhala ngati mlonda ndipo akuyankhula pa foni yam'manja.
- BONZO: Ameneyo akukhala ngati wationa ndithu. Wationa, poti mwezi ukuwala pang'ono. Ndiye kuti mwina akuitana omuthandiza. Tabweretsa tochi.
- JUBEKI: Sitingagwiritse ntchito tochi panopa. Kumenko kukhala ngati kunena kuti tili pano. Tamuona munthu uja. Akuchokapo.
- BONZO: Ameneyu akupita kuti? Koma titsimikize kaye. Kodi pamene tinakwirira ndalamu zija mpamenedi akumanga chinyumba chachitalicho?
- JUBEKI: Ineyo ndikutsimikiza. Ndi pamene po ndithu. Ndiye kuti ndalamu zathu zili pansi pa chinyumba chimenechi ngati wina sanazichotsepo kale.
- BONZO: Hiii! Ndalamu zathu zili pansi pachinyumba chachitali?
- JUBEKI: Ngakhale kugumula sicingatheke usiku uno.
- BONZO: Ngakhale masana sicingatheke. Ngakhale masiku asanu, n'kosatheka kuchigadabuza ndi manja.
- (Pamveka mzizima wa galimoto yapolisi. Apolisi asanu alowa mwachangu atanyamula mfuti. Wapolisi mmodzi aloza atambwali awiriwo ndi mfuti.)*
- GOLI: Musathawe! Dzivani kuti mwazunguliridwa ndi apolisi. Ine ndine insipekitala Goli. Talandira foni kuchokera kwa alonda apano. Mwamwayi tinali pafupi. Inu ndikukumangani pa mlandu wochezeka malo olakwika nthawi yausiku. Kodi khasu ndi piliki mukufuna muchite nazozhiyan? Bweretsani manja anu kuno!
- JUBEKI: Koma bwa..., bwa..., bwana, ife timangodutsa.
- GOLI: Ngakhale kudutsa chabe pamalo ano nthawi ino ndi mlandu. Ndati bweretsani manja anu kuno. Mukangoyesa kuthawa, anzanga amene akuzungulira, akuthirani machaka. Ndananena kale kuti sindili ndekha. Tiyeni.
- BONZO: Kuti?
- GOLI: Panopa wofunsa mafunso ndine basi, osati iwe ayi. Chakuti muchite ndi kutitsatira ku polisi siteshoni basi.
- JUBEKI: Koma bwana tidandaule. Mukanatinvetsa kaye.

- GOLI:** Aaa, koma anthu awiri inu! Ngakhale kuti uno ndi usiku, maonekedwe anu akufanana ndi momwe atiuzira za akaidi omwe athawa kundende. Akaidi amenewa athawa usiku watha. Tiyen, anzathu akupulizoni akatithandiza kuzindikira ngati muli inu amene mwathawa kundende. Komanso kukhala ngati inu nomwe mwaba kunyumba kwanga usiku wa dzulo. Iwe wawala chikhoti cholembedwa 'Police' pamsana. Si changa ichi? Apo ndiye tionetsana. Zaupolisi ndiponya kaye apo kuti ndithane nanu. Nditsateni tikakwere galimoto yathu imene ikukudikirani apoyo.
- BONZO:** (*Amunong'oneza Goli.*) Bwana, inu ndinu munthu ngati ife tomwe, Titakambiranatu poduka mphepo inu mutha kulemera usiku womwe uno. Pansi pachinyumbacho pali mipukutumipukutu ya ndalama zathu.
- GOLI:** Kupereka chitsekapakamwa kwa wapolisi ndi mlandu waukulu zedi. Aaa! Ndakudziwani tsopano. Inu ndi Bonzo ndi Jubeiki.
- JUBEKI:** (*Adabwa kwambiri*) Zoona mwatidziwa. Koma bwana, ndi chithandizo chanu zone n'zotheka. Bwana simungafune ka fifite miliyoni kokha?
- GOLI:** Mwaputa mlandu wina. Mlandu wofuna kulepheretsa msirikali wapolisi kugwira ntchito umene ndi waukulu kwambiri. Palinso mlandu wofuna kupereka ziphuphu. Umeneu mukhoza kukakhala kundende zaka khumi ndi zinayi.
- JUBEKI:** (*Mochonderera.*) Bwana, inu bwa....
- GOLI:** Musandichedwetse. Mukatichedwa, ndikuomberani. Tiyen!
- (*Awaloza ndi mfuti ndipo onse atuluka.*)

NUSU YA GAWO LA CHISUDZO YACHISANU NDI CHIWIRI: KUPOLISI

(*Kupolisi, mu ofesi. Muli tebulo ndipo Goli wakhala pampando. Khoswe wamangidwa unyolo ndipo ali chiimire.*)

- KHOSWE:** Koma musatero bwana. Inu ndi ine tikugwira ntchito yausirikali yokhayokha.
- GOLI:** Khoswe! Ndati khala pansi!
- KHOSWE:** Pansi penipeni?
- GOLI:** Inde pansi! Khala pansi!
- KHOSWE:** (*Mwamantha.*) Chabwino, ndikhala. Chabwino. (*Akhala pansi.*)
- GOLI:** Khoswe, ukumbuke kuti uli pano ngati woganiziridwa mlandu. Zakuti umagwira ntchito kupulizoni ndikudziwa koma wabwera ngati woganiziridwa mlandu. Ndiye sungachite zqmwe umachita kuntchito kwako pano. Tikumvana?
- KHOSWE:** Ndikumva, bwana.

- GOLI:** Ine ndine Insipekitala Goli. Ndi katha kukufunsa mafunso, nditumiza failo kwa amene amatengera anthu kukhoti. Komanso zonse zomwé tikhale tikukambirana pano zikujambulidwa. Kodi iwe Khoswe, unali kuti panthawi yomwe akaidi amathawa?
- KHOSWE:** Ndinali kuseri kwa mpanda wa ndende.
- GOLI:** Umachitako chiyani?
- KHOSWE:** Ndimatsegula m'mimba.
- GOLI:** Kodi kumaofesi akundende kulibe zimbudzi za ogwira ntchito?
- KHOSWE:** Zili kutali ndi pamene ndinali.
- GOLI:** Nanga kunja kumene unali, kulibe chimbudzi ngakhale chokumba?
- KHOSWE:** Kulibe.
- GOLI:** Ngati munthu wodziwa bwino ntchito yako, unawadziwitsa bwana ako za kudwala kwako?
- KHOSWE:** Ayi, ndinayamba kudwala mwadzidzidzi.
- GOLI:** Utatuluka m'chimbudzi sunawadziwitse?
- KHOSWE:** Ayi.
- GOLI:** Chifukwa chiyani? Khoswe, ndikuyankhula ndi iwe! Sudziwa ndondomeko yapatchito zinthu zikakhala choncho. N'chifukwa chiyani sunanene?
- KHOSWE:** Pepani, bwana.
- GOLI:** Khoswe, suli pano kudzapepesa. Uli pano kuyankha mafunso!
- KHOSWE:** (*Apereka ulemu wachisirikali.*) Bwana!
- GOLI:** Mwamwayi, akaidi othawawo tawagwira. Tawabwezera kundende pamene akapitiriza chilango chawo komanso kudikirira mlandu wothawa kundende. Mlandu wothawa kundendewo uliko mawa. Panopa iwo akaidiwo anenia kuti sayankhula kena kalikonse. Ndi ufulu wawo kakhala chete. Komabe kawirikawiri zimakhala bwino kudziteteza ndi mawu. Mukufufufuza kwathu tinapitanso kunyumba ya mayi kapena nditi msungwana amene anawapatsa zovala zomiwe anavala panthawi yomwe timawagwira. Ndipo chodabwitsa n'chakuti kunyumba komweko kwapezeke yunifolomu yako. Chiphaso chako chinali mu thumba la malaya.
- KHOSWE:** Aaaa! Zonna, Bwana!
- GOLI:** Ndi zonna. Undifotokozere kuti zinatheka bwanji kuti yunifolomu yako ya ofisala wapulizoni ikapezeke ndi akaidi othawa kundende?
- KHOSWE:** Pamene po nanenso sindikutha kumvetsa, bwana.

- GOLI:** Diresi lovala pogona la mkazi wanga lomwe linabedwa usiku watha lapezekanso kunyumba ya msungwana ameneyu. (*Khoswe agwetsa nkhope*) Ndiponso ndi kungopereka ulemu ponena kuti msungwana. Ameneyundi mtsikana woyendayenda amene amapezeka malo omwera mowa. Tinapitanso kunyumba kwako. Koma chochititsa chidwi ndi chakuti zovala zanga, zomwe zinabedwa pamodzi ndi diresi logonera la mkazi wanga, zapezeka kunyumba kwako.
- KHOSWE:** (*Aonetza kudabwa*) Aaaa! Zatheka bwani?
- GOLI:** Tafotokoza bwino lomwe momwe zovala zobedwa kuyumba kwanga zapezekera kunyumba kwako.
- KHOSWE:** Amenewo ndi masalamusi bwana. Nanenso sindikumivetsa.
- GOLI:** Apa n'zodziwikiratu kuti panali mgwirizano pakati pa akaidi othawawo ndi iwe.
- KHOSWE:** Mgwirizano wanji, bwana?
- GOLI:** Sindingakuyankhire funso lomwe iwe uyenera kundiyankha. Ukachita chibwana, ndikuchotsa chimbenene. Zikuonekeratu kuti iwe mwini unawalondolera akaidi othawawo kunyumba kwanga. Mumafuna kuba yunifolomu yapolisi kuti akaidiwo avale pothawa.
- KHOSWE:** Ayi, bwana.
- GOLI:** Mutalephera kuba yunifolomu yanga, unaganiza zongowapatsa yunifolomu yako yapulizoni kuti agwirits'e ntchito pothawa. Mumafuna kuti anthu akamawaona usiku aziti ndi asirikali ogwira ntchito zandende.
- KHOSWE:** Ayi, bwana.
- GOLI:** N'zosakayikitsa kuti winayo anavala diresi la mkazi wanga kuti aoneke ngati mayi. Ndipo chitsimikizo choti iwe unali limodzi ndi akaidiwo ndi choti utavula yunifolomu yako n'kuwapatsa akaidiwo, iwo anakusiyira malaya anga amene anaba m'nyumba mwanga kuti iwe usayende maliseche. Tsutsa ngati ndikunama.
- KHOSWE:** Zonsezo si zonna, bwana.
- GOLI:** Koma zonna ndi ziti?
- KHOSWE:** Zoti nkhanipyi sikundikhudza mpang'ono pomwe.
- GOLI:** Khoswe, kodi anthu amenewa anakupatsa zingati? Anakupatsa ndalamu zingati mpaka iwe kufika potengeka kuti uononge ntchito yako? Msirikali wandende wabwinobwino ngati iwe mpaka kupusitsidwa ndi akaidi?
- KHOSWE:** Si choncho, bwana.
- GOLI:** Ukonama! Uli ndi mlandu wothandizira akaidi kuthawa kundende. Iwe ukudziwa bwino lomwe kuti akakhala mkaidi mmodzi wothawitsidwa, msirikali wandende amatha kumangidwa mpakana zaka zisanu ndi ziwiri akugwira ntchito

yakalavulagaga. Ndiye poti ndi awiri, kaya zako izo. Woweruza mlandu akadziwa yekha zochita nawe pa nkhani yazaka.

KHOSWE: Koma bwana, ...

GOLI: Usanditayitse nthawi. Uli ndi mlandu wothyola nyumba komanso wakuba. Ulinso ndi milandu ina yokhudza akaidi awiriwa. Pa nkhani zokhudza katundu wathu, mkazi wanga akaperekera umboni pa mlandu umenewu. Naye mkazi wako akhala mboni. Ngati sukudziwa mkazi wako ali kupolisi konkuno.

KHOSWE: Mkazi anga? Kupolisi kuno? Walakwa chiyani?

GOLI: Ali ndi mlandu wothandizira kuba. Anabisa zovala zanga m'nyumba mwako. Ngati sanabise, analephera kukanena kupolisi za katundu wobedwa yemwe anali m'nyumba mwantu. Chabwino, tikutsekera mu chitokosi. Nkhani yako iliko mawa mmawa ku bwalo lamilandu.

(Wapolisi wina amulowetsa Khoswe mu chitokosi.)

NUSU YA GAWO LA CHISUDZO YACHISANU NDI CHITATU: KU BWALO LAMILANDU

(Mkulu wotsogolera zochitika mu bwalo lamilandu agogoda ndipo anthu onse aim. Woweruza milandu alowa mu bwalo ndipo akhala pampando wake. Kenako anthu onse akhala pamipando.)

WOTSOGOLERA: *(Atchula nambala yamlandu komanso mayina a anthu okhudzidwa ndi mlanduwo.)* Tiyamba ndi mlandu wa Bambo Bonzo komanso Bambo Jubeki. Mayi Goli Iowani m'kachipindako. *(Anne alowa m'kachipinda ndipo aim.)* Kodi mumakhulupira Mulungu?

ANNE: Eee.

WOTSOGOLERA: Chabwino, mulumbira kaye tisanayambe nkhani yomwe mwadandaula. Munditsatira mawu omwe ndizinen. *(Amutsogolera polumbira ndipo Anne atsatira malumbiro.)*

WOWERUZA: Fotokozani nkhani yomwe mukudandaula.

ANNE: Dzana ndisanagone usiku, ndinatsekä bwinobwino mazenera onse komanso ndinakhoma zitseko za nyumba yathu. Amuna anga anali kuntchito. Ndinagonamo ndekhandekha m'nyumbamo. Mmene ndimadzuka tsiku lotsatiralo mmawa, ndinadabwa kwambiri kuona kuti zenera lakuchipinda chogona, linali lothyoledwa ndipo magalasi anali ophwanyidwa. Nditasufuzafufusa m'nyumbamo, ndinapeza kuti zovala zina za amuna anga komanso diresi langa lovala pogona, zinabedwa.

WOWERUZA: Ndi zovala zokha zomwe zinabedwa?

- ANNE:** Panthawiyo zomwe ndinaona kuti zinasoswa zinali zovala zokhazo.
- WOWERUZA:** Chabwino, tulukani. Khalani pomwe munakhala poyamba.
- WOTSOGOLERA:** Bambo Bonzo lowani m'kachipindako. (*Bonzo alowa m'kachipinda ndipo aimo.*) Kodi mumakhulupira Muhungu?
- BONZO:** Eee, kwambiri.
- WOTSOGOLERA:** Chabwino, mulumbira kaye tisanayambe mlandu wanu. Munditsatira mawu omwe ndizinena. (*Amutsogolera polumbira ndipo Bonzo atsatira malumbiro.*)
- WOWERUZA:** Bambo Bonzo mukuimbida mlandu ingapo. Mlandu woyamba ndi wothawa kundende. Kodi mlanduwu mukuuvomera kapena mukuukana, Bonzo?
- BONZO:** Posatayitsa nthawi bwalo lino, mlanduwu ndikuuvomera.
- WOWERUZA:** Chabwino. Mlandu wina ndi woti munamugwira msirikali wandende, Bambo Khoswe, n'kumulanda yunifolomu yake. Kodi mlanduwu mukuuvomera kapena mukuukana?
- BONZO:** Bwana, zoti ndinawagwira Bambo Khoswe n'kuwalanda yunifolomu, si zonna.
- WOWERUZA:** Nanga zonna ndi ziti? Mayi amene wapezeka ndi yunifolomuyi wakuululani inu kuti ndi amene munamusungitsa.
- BONZO:** Ndavomera kuti tinathawa kundende,
- WOWERUZA:** Mukati 'tinathawa' mukuwerengera ndi yani?
- BONZO:** Ine ndi mnzanga Jubeki.
- WOWERUZA:** Inu mukuimbida mlandu nokha choncho kambani za inu nokha.
- BONZO:** Chabwino, bwana. Ine nditathawa kundende ndinaphwanya zenera ya nyumba ina yomwe ndinabamo zovala. Ndinazindikira nditaba kuti pa zovalazo panali yunifolomu ya msirikali wandende komanso malaya a munthu wamkazi wovala pogona.
- WOWERUZA:** Munaba yunifolomu ya msirikali wandende mu nyumba yomwe munathyola?
- BONZO:** Pa zovala zomwe ndinabazo, panapezeka yunifolomu ya msirikali wandende.
- WOWERUZA:** Nthawi yomwe munkathyola nyumba, kodi eni nyumbayo anali m'kafe kapena anali maso?
- BONZO:** Analis maso. Bambo ndi mkazi wake anali asanagone ndipo anali kucheza mwachikondi pakama.

(Goli amuyang'ana mkazi wake ndi diso la nkhwezule ndipo Khoswe agwetsa nkhopo.)

- ANNE: *(Ayankhula mofuwula kuchokera pomwe anakhala, pampando wakutsogolo.)* Bodza! Akunama; ndinali ndekhandekha. Ndinali nditagona ndi make khutu yemwe.
- WOWERUZA: *(Amukalipira Anne.)* Chete! Mayi, sindinakuuzeni kuti tuyankhule. Nditha kukuzengani mlandu wosokoneza bata mu bwalo lamilandu. Khalani chete! Mwayankhula kale. Ndikafuna kuti tuyankhulenso, ndikupatsani impata. *(Anthu ambiri adzuma komanso kung'ung'udza. Goli amuyang'ana mkazi wake, Anne, mokwiya kwambiri. Anne achita manyazi.)* Chabwino Jubeki. Mutazindikira kuti zovala zina zinali yunifolomu ya msirikali wandende, munatani.
- BONZO: Ndinakasungitsa yunifolomu ya msirikali wandendeyo kwa bwenzi wanga, ku bala.
- WOWERUZA: Chabwino, tulukani. Khalani pomwe munakhala poyamba.
- WOTSOGOLERA: Bambo Jubeki lowani m'kachipindako. *(Jubeki alowa m'kachipinda ndipo aimo.)* Kodi mumakhulupira Mulungu?
- JUBEKI: Eee, kwambiri.
- WOTSOGOLERA: Chabwino, mulumbira kaye musanayambe kulongosola nkhani yanu. Munditsatira mawu omwe ndizinen. *(Amutsogolera polumbira ndipo Jubeki atsatira malumbiro.)*
- WOWERUZA: Bambo Jubeki mukuimbida mlandu ingapo. Mlandu woyamba ndi wothawa kundende. Kodi mlanduwu mukuuvomera kapena mukuukana?
- JUBEKI: Mlanduwu ndikuuvomera.
- WOWERUZA: Chabwino. Mlandu wina ndi woti munamugwira msirikali wandende, Bambo Khoswe, n'kumulanda yunifolomu yake. Kodi mlanduwu mukuuvomera kapena mukuukana?
- JUBEKI: Ayi, si zonna. Anaona ndani kuti ine ndinawalanda Bambo Khoswe yunifolomu. Iwo amakhala ndi mufti, bwanji sanandiwbere?
- WOWERUZA: Mayi amene wapezeka ndi yunifolomuyi wakuululani kuti munali limodzi ndi Bonzo pamene mumasungitsa yunifolomu ya msirikali wandende.
- JUBEKI: Anasungitsa ndi Bonzo. Mnzanga, Bonzo, ndiye anathyola nyumba. Tinali limodzi. Titazindikira kuti iye anaba yunifolomu ya msirikali wandende, tinagwirizana zoti tiitaye koma iye anati akasungitsa kwa bwenzi wake.
- WOWERUZA: Mmene Bambo Bonzo akathyola zenera, unu mumatani?
- JUBEKI: Ndinali kuona ngati sikunali kubwera anthu. Ndimaonetsetsano ngati eni ake nyumba sanali kutiona.

WOWERUZA: Eni nyumba munali kuwaona.
JUBEKI: Eee, anali pakama. Analì kuchieza.
(Goli amuyang'ananso mkazi wake ndi diso la nkhwezule ndipo Khoswe agwetsanso nkhope.)

WOWERUZA: Mutawaona eni nyumbawo mungawazindikire?
JUBEKI: Mayi ndi womwewa koma bambo sindingawazindikire.
WOWERUZA: Chabwino, tulukani. Khalani pomwe munakhala poyamba.
WOTSOGOLERA: Bambo Khoswe lowani m'kachipindako. (*Khoswe alowa m'kachipinda ndipo aimo.*) Kodi mumakhulupira Mulungu?
JUBEKI: Ndimakhulupirira.
WOTSOGOLERA: Chabwino, mulumbira kaye musanayambe kufotokoza nkhani yanu. Munditsatira mawu omwe ndizinena. (*Amutsogolera polumbira ndipo Khoswe atsatira malumbiro.*)
WOWERUZA: Mayi Goli, Bambo Bonzo ndi Bambo Jubeki, imani. (*Aima pomwe anakhalapo.*) Bambo Khoswe, kodi anthu atatuwa mumawadziwa?
KHOSWE: Ndikudziwa awiri okha: Bonzo ndi Jubeki.
WOWERUZA: Mudawadziwa bwanji?
KHOSWE: Analì akaidi. Anathawa kundende. Anandilanda yunifolomu yanga.
WOWERUZA: Kodi munakuwa polimbana nawo?
KHOSWE: Ayi, ndinadwala. Ndinkatsekula m'mimba choncho ndinalephera kufuwula mwamphamvu.
WOWERUZA: (*Amucheukira Bonzo.*) Bonzo.
BONZO: Bwana.
WOWERUZA: Imani. Muli ndi mafunso oti muwafunse Bambo Khoswe.
BONZO: Eee, bwana. Kodi Bambo Khoswe, munationa ife tikuthawa m'ndende?
KHOSWE: Ayi, ndinangozindikira mutandimbwandira n'kunditsomphola zovala.
BONZO: Kodi munavula zovala zonse pamene mumadzithandiza?
KHOSWE: Eee.
BONZO: Nanga munationa tikuphwanya nyumba ya Bambo ndi Mayi Goli?
KHOSWE: Ayi.
BONZO: Basi bwana, mafunso anga ndi omwewa.

- WOWERUZA:** Bambo Khoswe muli ndi mafunso oti muwafunse Bambo Bonzo.
- KHOSWE:** Ayi, ndilibe.
- WOWERUZA:** Chabwino. Bambo Bonzo khalani pansi. (*Amucheukira Jubeki.*) Jubeki.
- JUBEKI:** Bwana.
- WOWERUZA:** Imani. Kodi mungakhale ndi mafunso oti muwafunse Bambo Khoswe?
- JUBEKI:** Eee, bwana. Kodi Bwana Khoswe, zinatheka bwanji kuti yunifolomu yamu ipezeke pamodzi ndi diresi la Mayi Goli?
- KHOSWE:** Mungathe kupereka yankho lolondola la funsolo ndinu chifukwa zinthuzo zinapezeka ndi inu.
- JUBEKI:** Inu ndi Mayi Goli munayamba mwajambulitsapo chithunzi limodzi?
- KHOSWE:** Ndanena kale kuti Mayi Goli sindiwadziwa.
- WOWERUZA:** Funso limenelo silikugwirizana ndi nkhani yomwe ili mu bwalo muno.
- JUBEKI:** Bwana, ndimafuna mudziwe kuti sitinawatsomphole bwanawa yunifolomu yaho. Tinaba kunyumba ina imene tamva kuti ndi ya a Goli. Mu thumba la thalauza tinapezamo chithunzi ichi. (*Asonyeza chithunzi chija. Pachithunzipo, Khoswe anakumbatirana mwachikondi ndi Anne. Wotsogolera alandira chithunzi chija ndipo achipereka kwa woweruza uja. Anthu ang'ung'udza. Woweruza apukusa mutu modabwa. Goli akwiya kwambiri. Khoswe ndi Anne agwetsa nkhope zawo.*)
- WOWERUZA:** Chabwino. Muli ndi funso lina?
- JUBEKI:** Ayi, ndilibe.
- WOWERUZA:** Chabwino, tulukani m'menemo. (*Jubeki atuluka mu kachipinda kaja.*)
- WOWERUZA:** Nkhaniyi tidzaipitiriza mawa mmawa.

(*Apolisi amanga maunyolo Bonzo, Jubeki ndi Khoswe. Mkazi wa Koswe ayamba kulira. Goli wazindikira zomwe zinachitika ndipo aonetsa nkhope yokwiya kwambiri. Kenako Goli ayamba kudziyankhulira ndipo mkazi wake aopa kumuyandikira. Amtengambali onse asonkhana pa bwalo lachisudzo. Kenako amtengambali onse awerama mwaulemu kusonyeza kutha kwa chisudzo*)

CHISUDZO CHATHERA PAN

MUTU 3

MCHIRA WA BULUZI

Wolemba: Enoch S. Timpunza Mvula

Womasulira: Wisdom Nkhoma

Ochita chisudzo

Ndileya : *Mwamuna wa Nadzonzi*

Nadzonzi : *Mkazi wa Ndileya*

Chidazi : *Malume a Nadzonzi*

Nachuma : *Mchemwali wamkuhu wa Nadzonzi*

Mfumu

Anthu

NUSU YA GAWO LACHISUDZO YOYAMBA; KUNYUMBA KWA NDILEYA

NDILEYA: (*Atsokomola ndipo atula chimitolo cholemera cha nsungwi. Aitana kuchokera panja pa nyumba.*) Nadzonzi! (Kuli zii.) Nadzonzi! Uli kuti? (*Mofuwula.*) Nadzoooo!

LIWU LAPATALI: Wapita kukatunga madzi.

NDILEYA: (*Adziyankhulira.*) Kodi nyumba ino ndi yamtundu wanji? Nkhuku zingoti balalabalala. Mbuzi zikanali kunja pazingwe. M'khitchini mulibe madzi. M'nyumba ndi mosasesanso. Mabulangei ndi akuda kwambiri. Dzuwa lapita kale. Ndipo palibe chizindikiro choti mkazi waulesiyu alipo. Mwina watangwanika kudya anzake misesche kapena kumwa mowa Ine ndili pano ndi njala Mmm! Akazi!

NADZONZI: (*Chapatali.*) Ndileya! (*Mofuwula.*) Ndileya! Simungazitsekulireko nkhuku ndi mbuzi chitseko kuti zilowe?

NDILEYA: (*Atuluka panja pa nyumba.*) Chiyan!

NADZONZI: (*Akayandikira.*) Eee! Ndileya, Ndileya! Simungazitsekulireko nkhuku kuti zilowe?

NDILEYA: (*Mwaukali.*) Ndiwe wopusa! Unali kuti?

NADZONZI: Aaa! Ndileya, simukuchiona chidebe pamutu panga?

NDILEYA: Si iwe mwana kuti ukhaleko mpaka chaka chotere

NADZONZI: Koma Andileya

NDILEYA: (*Apsa mtima kwambiri.*) Tseka kamwa lako; nditha kuku....

NADZONZI: (*Mopempha.*) Chonde Andileya, tinaliko anthu ambiri kuchitsime. Ndiponso pano chitsime chayamba kuphwa, timadikira madzi kuti achuluke.

NDILEYA: Ichonidicho chifukwa chomwe unaganiza.

NADZONZI: Ndagwira mwendo, Ndileya. Muja munandimenyera sabata yatha sindikupeza bwino. Ndikhululukireni, sindingathe kuyenda mwachangu tsopano.

NDILEYA: (*Anyivula.*) Kukhululuka? Kukukhululukira iwe kaamba ka uchidzete komanso ulesi? Zosatheka.

NADZONZI: Kodi ndalakwitsa kwambiri mpaka kuti inu muchite kundilalatira chotere?

NDILEYA: Inde, iwe mkazi walesi. Ndimakupatsa sopo koma iwe sumachapa zovala zanga. Ndipo taona chilundu chakocho. Chili nakanaka. Mabulangeti sanachapite mpaka zaka zitatu tsopano. M'nyumba namonso simunasesedwe mwezi phu tsopano. (*Akwiya kwambiri.*) Ulesi umenewu wandikwana tsopano.

- NADZONZI: Moti mutha kundigeya?
- NDILEYA: Zoonadi. Duwa ladzulo lanyala padzuwa. Ndikufuna kaduwa katsopano komanso kosiyanu ndi iwe. Mwina mkazi watsopano adzatha kusunga nyumba ndi zinthu zili m'menemu mwaukhondo. Ndatopa ndi moyo wa nkumbawu Ndi moyo wanji wogona m'nyumba yanyansi komanso yazinthu mbwee Si nyumba konse; ikufanana ndi khola.
- NADZONZI: Ingondiuzani kuti mukumufuna Na..., nzu..., ngaaa....
- NDILEYA: Ndikukbulupirira kuti iye adzakhala wabwino kuposa iwe. (*Akhala kaye chete.*)
- NADZONZI: Mukuoneka wotopa kwambiri, amuna anga. Mungafune kumwa mowa m'nyumbamu?
- NDILEYA: Poyamba kaye, n'chifukwa chiyani sunasese m'nyumba? (*Akhala kaye chete.*) Kodi ndikuyankhula ndi mbingwani kapena munthu? Kodi Manase ali kuti?
- NADZONZI: (*Mwamantha.*) Sindikudziwa. (*Atakasa mowa ndi kamtengo.*)
- NDILEYA: Lusitiko wapita kuti?
- NADZONZI: Sindikudziwanso.
- NDILEYA: Udzadziwa liti? Unawaphikira nsima?
- NADZONZI: Sindikanakwanitsa. Onsewo achokapo pamene ine ndinali kutunga madzi.
- NDILEYA: Komatu ndinakuza kuti kumulera mwana n'kumuona pamirba.
- NADZONZI: Inde, munanena.
- NDILEYA: (*Mokweza mawu.*) Inetu sindimapindira iwe manja anga kuti m'kamwa mwakomo muzingoti zakudya tho nthawi zonse. Ine ndimaggira ntchito kuti ana anga asafe ndi njala. Koma ndiwe waulesi kwambiri. Iwe sumawaphikira iwo.
- NADZONZI: Abwera ndipo ndiaphikira.
- NDILEYA: Uwaphikira. Komatu nfawhi ikhala itapita. Pali kangaude pam'nero panga. Ndibweretsere chipanda chamowa chija.
- NADZONZI: Ndi ichi.
- NDILEYA: Aa! zonna, ndifewetse mmero. Mtolo wansungwi uli panjapo wandiphadi.
- NADZONZI: Ndipo dzuwa linatenthadi lili paliwombo.
- NDILEYA: Chabwino, kodi wachapa mabulangeti?
- NADZONZI: Ayi.

- NDILEYA: N'chifukwa chiyani sunachape? Unali ndi sopo, madzi ndi duwa labwino.
- NADZONZI: Ndidzachapa mawa.
- NDILEYA: (*Apsontha kamodzi, kawiri kenako chipanda chigwa pansi n'kuphwaryika.*) Aaa!
- NADZONZI: (*Akuwa.*) Aaaa!
- NDILEYA: Nadzonzi, n'chiyani ichi?
- NADZONZI: Simunagwiritse chipanda inu Ndi ngozi basi.
- NDILEYA: Ndi ngozi?
- NADZONZI: Inde, Manja anu ndi ofooka.
- NDILEYA: Kodi sunaikemo kanthu kena m'mowamu?
- NADZONZI: Ayi, Kanthu kanji?
- NDILEYA: Zoona?
- NADZONZI: Eee,
- NDILEYA: Bwera pafupi. Ndi tinthu tanji takuda tomwe ndikutionati?
- NADZONZI: Sindikudziwa. Mwina ndi mwaye.
- NDILEYA: Si mwaye. Mphumphu izi ndi zazikuluzikulu kuposa mwaye. Ukudziwa zomwe waikamo m'mowawu.
- NADZONZI: Koma Ndileya, mowawu unali wotsiriza m'mgolo. Mwina ndi zopserera. Zomwe mukuonazo si chiphe.
- NDILEYA: Kodi ukulumbira kuti m'mowawu mulibe chiphe?
- NADZONZI: Ndikulumbira pa mtumbira wa malemu mayi anga.
- NDILEYA: Ukulumbira?
- NADZONZI: Inde, ndikulumbira Chiuta andikanthe ndipo ndimwalire ngati inendikunena bodza.
- NDILEYA: Wabodza! Wina anena posachedwapa. Bambo anga anandipatsa mtsiriko kuti ndizitha kudziwa machenjerero anyansi ngati akowa. Aka si koyamba kuti zotetezi zindichitikire. Uki chiyani?
- NADZONZI: Aaa! Ndileya, sindikumudziwa yemwe waikamo.
- NDILEYA: Nanga ndani anaikamo? Mowawu unachokera kuti?
- NADZONZI: Anandipatsa ndi Nasiwelo.
- NDILEYA: Sunagule?

- NADZONZI: Ayi.
- NDILEYA: Kodi unalipo mmene iye amapungulira mowawo m'chipanda kuchokera m'mbiya yamowa?
- NADZONZI: Inde, ndinamuona.
- NDILEYA: Unacheza naye?
- NADZONZI: Chachidziwikirecho, monga mnzanga.
- NDILEYA: Wagwidwa. Watha madzulo wonse kwa Nasiwelo kukhalira kujeda anzanu.
- NADZONZI: Osati kujeda, chonde.
- NDILEYA: Ndikunena kuti kujeda! Mbeta ngati imene ija ingakuuze chiyani iwe mkazi wokwatiwa? Palibenso nkhani ina yomwe ungakhale nayo ndi iye. (*Ayankhula pang'onopang'ono ataluma mano*.) Iwe unali kumeneko kuwotcha michira ya abuluzi kuti ine ndidye.
- NADZONZI: Wakuuzani ndani?
- NDILEYA: Khala chete! Ndikudziwa; dzina la Nasiwelo limatchuka chifukwa cha nkhani imeneyi.
- NADZONZI: (*Alira*) Siyani zimenezo, Ndileya.
- NDILEYA: Pukuta misozi yako yachiphamaso. Munali mankhwala achikondi m'mowawu. Unayamba liti kupita kwa Nasiwelo? Ndipo n'kangati komwe iye wakhala akukupatsa iwe mowa waulere? (*Amugwira dzanja*.) Anathiramo ndani?
- NADZONZI: (*Akuwa*) Ine ... ine Ine sindikudziwa. (*Alira*.)
- NDILEYA: (*Apuma mwawefuwefu kwambiri*.) Ndikuti anathiramo ndani? Ona mpeni uwu. Ndikupha. Sindiopa kupita kundende.
- NADZONZI: (*Mwamantha kwambiri*.) Ndilekeni, ndikuuzani.
- NDILEYA: Ndikuti anathiramo ndani? Kodi makutu a kaluluwa adzayamba liti kumva?
- NADZONZI: Ayi, musandidule khosi. Ndikuuzani Ndilekeni.
- NDILEYA: Nena mokweza, usanamwalire. Satana.
- NADZONZI: Chikondi changa pa inu n'chachilengedwe. Sindinaponyemo mankhwala aliwonse. Aa! Ndikulakalaka nkhwangwa ikanandidula zipinjirizipinjiri. Mavuto anga onse akanath.
- NDILEYA: (*Atsekula mpeni wa okapi*.) Popeza sukundiiza, awa ndi mathero ako.
- NADZONZI: (*Afuvula mopenge*.) Ndileya! Usa.... Ayi, usa..., usa.... Ine ..., ine ..., ine ndinathiramo.

- NDILEYA: Anathiramo ndani?
- NADZONZI: Ndinathiramo. Ndekha; kuti mubwererenso kwa ine kuchoka kwa Nanzunga. Chonde, chonde mundikhululukire.
- NDILEYA: Khala chete, usanasanze magazi. N'zomvetsa chisoni kuti makolo aka sanadzaze kamwa lako lalikululi ndi matope. Choncho mkala uwu ndi mankhwala?
- NADZONZI: Inde, mukunena zonna.
- NDILEYA: (*Apuma mobanika.*) Ndiitane mchewali wako wamkulu, Nachuma. (*Aitana.*) Nachuma! (*Mokweza.*) Nachuma!
- NACHUMA: Wee, Mtambo.
- NDILEYA: Bwerani mudzaone zomwe mng'ono wanu wachita.
- NACHUMA: (*Akulowa.*) Kwagwanji, Ndileya? N'chifukwa chiyani akulira? Kodi wachitanji? Mwamumenya?
- NDILEYA: Onani icho pansipo. Iye akalongosola kubwalo lamilandu.
- NACHUMA: (*Asokonezeka maganizo.*) Aaaa! Aaaa! N'chiyani ichi, Nadzonzi? Wachitanji? Ndikuti n'chiyani ichi, Nadzonzi?
- NDILEYA: Tangoonani zidutswa izi za chipanda. Onani mkala uwu. Uwu ndi mchira wopserera wa buluzi. Si china, ayi.
- NACHUMA: Aaa! Kalanga ine! Chinakuchititsa iwe zimenezi n'chiyani?
- NDILEYA: Sakuyankha. N'chifukwa chiyani? Analu ndi Nasiwelo; mkazi uja amatchuka kaamba kopeperetsa amuna okwatira.
- NACHUMA: Iii! Nadzonzi, kodi ukufuna nsanje ikuphe chifukwa cha makhalidwe opusa a Nasiwelo? Amuna akuvuta kuwapezatu masiku ano.
- NADZONZI: (*Asisima.*) Nanga ine ndikanachitanji? Iwo anali kuchoka usiku uliwonse; usiku uliwonse.
- NACHUMA: (*Mwachisoni.*) Aaa! Nadzonzi, ukuyankhula ngati mwana. Choncho unathira mankhwala m'mowa?
- NDILEYA: (*Misozi ili payipayi.*) Ndinathira, chifukwa Ndileya ali ndi chikondi chabodza. Iwo amayenda ndi Nanzunga. Iwo sandilabadirako n'komwe koma analonjeza kudzandikonda ine m'nthawi yachisoni ndi m'nthawi yachimwemwe.
- NACHUMA: Ndileya, palibe chomwe ine ndingachite ndekha. Pitani ndipo mukawafotokozere a Chidazi, atsibweni athu.
- NDILEYA: Mayi woipa kwambiri! Ine ndidzakhadzula makutu ake aataliwo.

- NACHUMA: Ayi, musatero chonde. Iye ndi mkazi wanu. Mukamulanga, bwalo amilandu lidzakutengani inu ngati woipa.
- NDILEYA: (*Anjenjemera ndi ukali.*) Ndikupita kwa amalume ake. Ndikanena momwe amapwetekera amuna ... kwambiri ..., (*Athamangira kwa malume a Nadzonzi.*)
- NADZONZI: Chikondi chathu chinali chozuna ... kale.

NUSU YAGAWOLACHISUDZO YACHIWIRI:KUNYUMBAKWA CHIDAZI

(*Galu auwa.*)

- CHIDAZI: Pakundikana! Ayi! Musaope galu. Fikani, Ndileya.
- NDILEYA: (*Anjenjemera ndi mantha.*) A Chidazi, bwerani mudzaone zochita za chidzete chanu.
- CHIDAZI: Ndani? Mmodzi wa ana?
- NDILEYA: Ayi, Nadzonzi.
- CHIDAZI: Chachitika n'chiyani?
- NDILEYA: Ndilondoleni, chonde. Ine sindikutha kumvetsa kuti ndi mzimu wanji womwe unakupatsani mkazi woipa uja. Lero wadumpha malire.
- CHIDAZI: Chalakwika n'chiyani? Ndikukhulupirira kuti simunamumenyenso.
- NDILEYA: Ndikathana naye, iye alakalakaakanamwalira.
- CHIDAZI: Ndiuzeni, ndi mlandu wanji womwe iye wapalamula?
- NDILEYA: Iye anathira mkala wa mchira wa buluzi mu mowa wanga.
- CHIDAZI: Ooo! Mwana wanga wamkazi? Kodi Nadzonzi wachitiranji zimenezi? Iye ali kuti? (*Ndileya awakodola a Chidazi kuti amutsatire. Atuluka.*)

NUSU YA GAWO LACHISUDZO YACHITATU: KUNYUMBA KWA NDILEYA

(*Nadzonzi akusisima. Ndileya akulowa motsatidwa ndi a Chidazi.*)

- CHIDAZI: Nadzonzi. Wachita izi ndani?
- NADZONZI: Wina ana..., anandiu... uza ine.
- CHIDAZI: Anakuuza ndani?
- NADZONZI: Nasiwelo.
- CHIDAZI: Anakuuza chiyani?
- NADZONZI: Kuti ndigwiritse ntchito mankhwala kuti Ndileya aleke kusakhulupirika.
- CHIDAZI: Anati utani?
- NADZONZI: Iye anandiua ine kuti ndithire mkala wa mchira wa buluzi m'mowa.
- CHIDAZI: Chifukwa chiyani?
- NADZONZI: Mwezi tsopano watha amuna anga sakugona m'nyumba mwanga. Nthawizone iwo amapita kunyumba kwa Nanzunga usiku. Nasiwelo anati nditha kukhwimitsa chikondi pakati pa Ndileya ndi ine powapatsa iwo
- CHIDAZI: Mwana wanga wamkazi, iye wakunyenga iwe kudya nyama ya galu. Onatu, iwe waponya muvi waulembe m'mtima mwa mwamuna wako.
- NADZONZI: Iwo amakonda akazi ena. Nanga ine ndikanachitanji?
- CHIDAZI: Komatu sunabwere kudzandiua ine. Mwina tikanatha kupeza njira yabwino. Kodi Nasiwelo anakuuzadi iwe kuti uchite zimenezi?
- NADZONZI: Ayi, ine ... ine ndinamupempha iye kuti andipatse ine mankhawala.
- NDILEYA: Mkazi! Tuuka m'nyumba yanga. Ine sindinadziwe kuti ndiwe mdyerekezi wotere. A Chidazi, mutengereni ku khola lanu. Iye ndi wodetsedwa. (*Ayankhula pang'onopang'ono.*) Ine sindinagwiritse ntchito mankhwala kuti iye andilole.
- CHIDAZI: Akazi! Iwo ndi ogona chifukwa amatsatira zilizonse zomwe amawanong'oneza anthu omwe iwo amati ndi anzawo.
- NDILEYA: Makamaka ngati iwo amasangalatsidwa ndi mijedo.
- CHIDAZI: Ndileya, sitingachitire mwina. Ndikakhala kwathu ndi Nadzonzi mpaka iye ataonekera kubwalo lamilandu lam'mudzi.
- NDILEYA: Iye watsutsula mtima wanga. Chiuta amukanthe iye mpaka afe.
- CHIDAZI: Dzuka, Nadzonzi. Tiye tzipita.

NUSU YA GAWO LACHISUDZO YACHINAYI; PABWALO LAMILANDU KUMUDZI

(Ng'oma ikuimbidva mwadongosolo pakanthawi ndipo anthu am'mudzi asonkhana.)

- MFUMU:** (Asesa pam'mero.) Aphungu anga ndi anthu akuchigwa cha makolo athu, ndikuthokozeni chifukwa cha chidwi chomwe mwaonetsa kuti mubwere pano. Ndikudziwa bwino kuti ena a inu munafuna kuti mupite kukakolola mbewu zanu koma mmalo mwake mwabwera pano. Ichi ndi chionetsero choti ndife otetezedwa ndi chishango chimodzi komanso chibonga chimodzi Tili pano chifukwa cha Ndileya ndi Nadzonzi. Ndileya wabweretsa nkhani yachisudzulo. (*Atsokomola.*) Iye akumuneneza mkazi wake, Nadzonzi, kuti waika mankhwala achikondi m'mowa wake. (*Anthu adzuma.*) Choncho akufuna kumusudzula iye. Tsopano Ndileya, bwalo lamilandu lili pano chifukwa cha iwe. Fotokoza nkhani yako.
- NDILEYA:** Mfumu, poyamba ndinene kuti moyo wanga ukuzunzika kwambiri chifukwa cha mayi uyu. Tinadalitsidwa ndi ana asanu koma ndatsala ndi atatu okha poti awiri mwa iwo anamwalira ali aang'ono Tsopano Mfumu, ine sindikumukondanso mayi uyu. M'nyumba simunasesedwe kwa mwezi wathunthu tsopano. Zipupa sizinalotchedwe kuyambira pomwe tinakwatirana. Ine ndimagula sopo yochapira koma iye sachapa zovala kapena mabulangeti. Ndimagwira ntchito molimbika m'minda yachimanga kuti ndizidyetsa ana anga. Koma iye ndi waulesi. Iye samawaphikira ana. Iye amachoka panyumba m'mamawa ndipo amatha tsiku lonse akungojeda ena. Sasiya madzi m'nyumba ndipo amabwerako mochedwa kwambiri Pano ndiye wathira mkala wa mechira wa buluzi m'mowa kuti andipeperetse. (*Gulu lidzuma.*) Kodi ndinamukwatira kaamba ka zitsafiba?
- ANTHU:** Ayi, iyayi.
- NDILEYA:** Mfumu, iye ndi dzira lowola. Ine ndaonapo amuna okwatira omwe anapenga chifukwa cha zochitika zonyansa za akazi awo. Kodi Tinkilamo ali kuti tsopano.
- ANTHU:** Zomba, ku Zomba.
- NDILEYA:** Inde, Tinkilamo anathiriridwa chiphe ndi mkazi wake yemwe ankafuna kuti azimukonda. Iye tsopano ali kuchipatala cha anthu odwala matenda amisala Iye waphwanya machitidwe a mudzi uno ndipo ine sindikumufunanso iye Komabe, chiweruzo chili m'manja mwanu.
- ANTHU:** Eeee, zoona ndithu.
- MFUMU:** Kodi munadziwa bwanji kuti iye anathira mankhwala m'mowa wanu?

- NDILEYA: Munali mkala m'mowa. Iye anavomera kuti anali mankhwala achikondi.
- MFUMU: Ndi zokhako basi?
- NDILEYA: Ayi, Mfumu. Bambo anga womwe anali sing'anga, monga mukudziwira, anandipatsa ine mtsiriko wodziwira misampha ngati imeneyi.
- MFUMU: Kodi iye sanavomere nkhaniyi chifukwa cha mantha?
- NDILEYA: Ayi mpang'ono pomwe, Mfumu.
- MFUMU: Kodi pali mboni iliyonse?
- NDILEYA: Inde, Nachuma ndi a Chidazi.
- MFUMU: Nachuma.
- NACHUMA: Ndili pano, Mfumu.
- MFUMU: Ukudziwapo chiyani za mowa womwe Nadzonzi anamupatsa Ndileya, Nachuma?
- NACHUMA: Panalibe munthu aliyense pamene Nadzonzi anamupatsa Ndileya chipanda cha mowa. Ndifika pamalopo, ndinaona zidutswa za chipanda chosweka. Mowa unali kulowa pansi ndipo mkala, wakuda ngati mwaye, unali pamwamba pa mowawo.
- MFUMU: Ndani anathira mkala m'mowa?
- NACHUMA: Nadzonzi.
- MFUMU: Unadziwa bwanji?
- NACHUMA: Iye anavomera. Komanso iye ndi amene anabweretsa mowa.
- MFUMU: Basi poti iye ndi amene anabweretsa mowa, zikutanthauza kuti ndi yemwe anathiramo mkalawo?
- NACHUMA: Ayi, Mfumu. Koma iye anatiuza ife kuti ndiye anathiramo mkalawo.
- MFUMU: Ukuganiza kuti mkalawo unali chiyani?
- NACHUMA: (*Ayankhula pang'onopang'ono.*) Mchira wootcha wa buluzi.
- MFUMU: Sukuganiza kuti mkalawo unali mwaye womwe unagwera m'chipanda mwangozi?
- NACHUMA: Ayi, ndikanazindikira; sunali mwaye. Mkalawo unali ndi mphumphu zazikuluzikulu kuposa mwaye. Ndipo, monga ndinanenera kale, Nadzonzi iye mwini anatiuza ife kuti anathira mankhwala achikondi m'mowa. (*Anthus adzuma.*) Ndi zokhazo, Mfumu.
- MFUMU: Chidazi, uli ndi umboni wina wowonjezera pa zomwe zanenedwa?
- NACHUMA: Ayi, Mfumu.

- MFUMU: Nadzonzi!
- NADZONZI: Mfumu, ndikumva.
- MFUMU: Wamva nkhanzi zomwe akukuneneza. Kodi umamukonda mwamuna wako?
- NADZONZI: Mfumu, ndimawakonda.
- MFUMU: Kodi ukuvomera kuti unathira mkala wa mchira wa buluzi m'mowa womwe unamupatsa Ndileya?
- NADZONZI: Inde. Ine ndinathira chifukwa cha mayendedewe ake oipa omwe amandikwiyitsa.
- MFUMU: Longosola.
- NADZONZI: Ndinkamukonda Ndileya, ndimamukondabe iye. Koma iye sandikonda ine; mtima wake wasanduka thanthwe. Iye amandimenya ine sabata iliyonse pofuna kundichititsa ine kuti ndimusiye. Iye akufuna kukwatira Nanzunga. Sabata yatha iye anagula nyama yang'ombe yomwe anakamupatsa Nanzunga yekha pamene ana anga ndi ine tinadyera minkhwani.
- ANTHU: Heee, Ndileya.
- NADZONZI: Ndileya anamugulira Nanzunga nyama yang'ombe kambirimbiri koma osati ine amene ndamuberekera iye ana. (*Alekeza kuyankhula.*)
- MFUMU: Kodi watsiriza kupereka umboni?
- NADZONZI: Ayi, pali zinthu zambiri zomwe nditha kuyankhula mpaka dzuwa kulowa. Ndikaphika nsima, iwo amadya mwapatilipatali. Sabata zambiri iwo akhala akugona kwa Nanzunga n'kumandisiya ine ndekha. Nthawi iliyonse yomwe ndingawayankhule, iwo amandonetsa nkhope yoipa. Iwo amandilipira ine ndi myoza woopsa komanso kundimenya popanda chifukwa chomveka bwino. Kuti mpungwepungwewu uthe, ine ndinawapatsa iwo mankhwala. Ndinakhulupirira kuti ndi mankhwalawo, mtima wawo pa Nanzunga ukanatha kufa. (*Anthu asekwa.*)
- MFUMU: Kodi uli ndi mboni iliyonse, Nadzonzi?
- NADZONZI: Inde Mfumu, ndikuitana atsibweni anga, a Chidazi.
- MFUMU: A Chidazi, mutha kunena chiyani za banja la mwana wanu wamkazi?
- CHIDAZI: Ndaonapo amuna okwatira koma Ndileya wasanduka zonse, wankhanza komanso wautambwali. Kambirimbiri mwana-wanga wamkazi wakhala akubwera kwa ine kudzadandaula za kumenya kwa Andileya. Koma iye sanandiuze ine zoti mwamuna wake wayamba kuyenda ndi Nanzunga. Komabe pa nkhanzi yosasesa m'nyumba, pena pake Nadzonzi akuoneka kuti akulekerera kugwira ntchito. Iye wakhala akukhumudwitsidwa ndi makhalidwe a Ndileya.

- MFUMU: Kodi inu muli ndi chitsimikizo chotani choonetsa kuti iye amamenyedwa kawirikawiri?
- CHIDAZI: Ima, Nadzonzi, Mfumu, mkono wake wamanja ndi wosupuka. Ndipo onani zipsera pa chipumi chake. Onani bala ili pamsana pake! Kodi umu ndi momwe iye adamuuzira kuti azisungira mkazi?
- ANTHU: Ayi, iyayi si mi'menemo.
- MFUMU: Kodi mukugwirizana ndi Nachuma komanso Ndileya mmene akunena kuti Nadzonzi anathira mankhwala m'mowa?
- CHIDAZI: Ndikugwirizana naye.
- MFUMU: Zikomo Ndileya, kodi ukuvomera nkhani zonsezi?
- NDILEYA: Ndikuvomera.
- MFUMU: N'chifukwa chiyani iwe unamumenya iye mmalo mopita naye kwa atsibweni ake kapena kubwera naye kwa ife, kubwalo lamilandu?
- NDILEYA: Iye anandichititsa ine kuti ndimumenye.
- MFUMU: Kodi ndi zoona kuti iwe umayenda ndi Nanzunga mmalo mokhala mwamuna wa mkazi wako?
- NDILEYA: Nadzonzi ndi cholengedwa chopusa komanso chamtima wapachala. Ine ndikufuna kukwatira Nanzunga. Ine ndatopa ndi ziphaliwali zatsiku lililonse.
- MFUMU: Ndileya, kodi uli ndi madandaulo aliwonse tisanapereke mawu omaliza?
- NDILEYA: Ndisakutayitseni nthawi yanu, Mfumu. Ndikupempha kuti mupereke chigamulo chanu chanzeru.
- MFUMU: Nanga iwe, Nadzonzi?
- NADZONZI: Ayi, Mfumu. Ndili m'manja mwanu.
- MFUMU: Nadzonzi, iwe sudziwa malamulo. Uyenera kumawauza atsibweni ako mwamuna wako akakulakwira. Ngati simukuyanjana kwa atsibweni ako, uzikagwada kubwalo lamilandu. Ife tili pano chifukwa cha inu; wamva m'mimba ndiye atsekula kukhomo koma iwe, mmalo moti bwalo lamilandu ndilo liphwanye mutu wa nyani, watero wekha poyesa kumuthirira Ndileya chiphe.
- ANTHU: Indeeeeee.
- MFUMU: Nadzonzi, usamagwiritse ntchito mankhwala pofuna kuti mwamuna wako azikukonda. Chikondi sichichokera ku michira ya abuluzi. Chikondi sachita kugula. Chikondi sachita kukakamiza. Chikondi sichichita kupangidwa ngati zidole. Chikondi ndi mphatso yachilengedwe yochokera kwa Chiuta

pamene anthu awiri ofanana maganizo ayanjana ndi kusangalalira limodzi ngati munthu mmodzi.

ANTHU:

(*Mfiswu wovomereza umveka.*) Mmmmmmm!

MFUMU:

Mankhwaala sapanga maukwati. Nsangala zako komanso makhalidwe abwino ndiwo mfungulo wa ukwati wachisangalalo. Nonse awirinu muyenera kumalemekezana (*Kwa Ndileya.*) Ndileya, wamulanga kale mkazi wako pomumenya. Umayenera kuwadziwitsa a Chidazi za kulakwitsa kwake. Iwe umazemberana ndi Nanzunga; chimenecho n'chibwana! Uyenera kukhaala wokhulupirika kwa mkazi wako. Ukhalebe ndi iye. Iye ndi wako mpaka muyaya.

ANTHU:

Eeeee! Ndithu!

MFUMU:

Aphungu anga, anthu anga; ine sindikupeza zifukwa zokwanira zothetsera ukwati. Ndileya ayanjane ndi mkazi wake. Nadzonzi, igwa apa. Ndikukulamula kuti upereke dipo la mbuzi limodzi kubwalo lamilandu kaamba kophwanya malamulo a mudzi pofuna kumuthirira mwamuna wako mkala wa mchira wa buluzi.

NADZONZI:

Chabwino, Mfumu.

MFUMU:

Ndileya!

NDILEYA:

Ee, Mfumu.

MFUMU:

Ndileya, iwe sulandira kanthu kuchokera kwa mkazi wako. Iwe ubwerere kunyumba kwako ndipo uzikakhala ndi Nadzonzi. Kumbukira kuti kumenya sikumasandutsa choipa kukhala chabwino.

CHISUDZO CHATHERA PANO

MUTU 4

ZIKANI

Wolemba: Smith Likongwe

Ochita chisudzo

<i>Mgezenge</i>	: <i>Munihu wolembera wazaka makumi asanu ndi limodzi</i>
<i>Nagama</i>	: <i>Mkazi wa Mgezenge wazaka makumi anayi ndi mphambu zisa</i>
<i>Gama</i>	: <i>Bambo wa Nagama</i>
<i>Zikani</i>	: <i>Mwana wa a Gama</i>
<i>Abiti</i>	: <i>Mkazi wa a Gama, mayi wa Nagama</i>
<i>Chisomo</i>	: <i>Mnzake wa Zikani</i>
<i>Funsani</i>	: <i>Mnyamata wogulitsa mu golosale ya Mgezenge</i>
<i>Mayamiko</i>	: <i>Mnyamata wamng'ono</i>
<i>Mfumu</i>	: <i>Mfumu yam'mudzi</i>
<i>Kamwendo</i>	: <i>Tenantu wapaesiteti</i>
<i>Wotsogolera (woyendetsa mwambo), anthu am'mudzi, mlaliki ndi wapolisi</i>	

NUSU YA GAWO LACHISUDZO YOYAMBA: KUNYUMBA KWA A MGEZENGE, KUMUDZI

(Malo akumudzi, panja pa nyumba. Pakuoneka mtondo ndi munsi. Palinso mpando. Mgezenge wawala chipewa ndi zovala zamtengo wapatali. Mgezenge atulukira pa malo ochitira chisudzo ndi kukhala pampando. Iye aoneka kuti wotopa kwambiri ndipo akuyang'ana komwe wachokera.)

MGEZENGE: Eee! Koma miyendo ndiye ikundiphwanya zedi; eee! Kaya imafuna kumakhala m'mwamba? Kaya. Izzi n'zosadabwitsa. Zinthu zimatere munthu ukakhala kuti wasangalala m'makhirisimasi ambiri. Nanga nkazi wanga ali kuti? Amayi ena akamakula amavuta kwambiri. Kodi Nagama! Nagama! Iwe, Nagama! Nagaa! Tabweretsani kampando kakang'ono kaja!

NAGAMA: (*Anveka kuyankhula kuseri kwa nyumba.*) Ndikubwera, bambo. Iii! Ndanena kuti ndikubwera!

MGEZENGE: (*Ayesezera.*) "Ndikubwera!" Komatu mwatenga nthawi yaitali mukubwera. Kodi mukuyenda maola angati pa ola? Ine ndakhala pampando kalekale koma inu osaberetsa kampando koikapo miyendo?

NAGAMA: (*Akulowa atanyamula kampando ndipo akuoneka wotopa kwambiri. Aika kampando kaja pansi, koma ali chiimire.*) Amuna anga, mukudziwa kuti sindikupeza bwino. Mwezi wonse uno ndakhala ndili bwenzi wa mphasa koma inu osandilabadira.

MGEZENGE: Ooo! Mwakhala mukudwala? Nanga ineyo? Nanensotu ndakhala ndikudwala koma matenda anga ndi ngosiyana ndi matenda anu. (*Aika miyendo pampando.*) Aha! Apa ndiye bola.

NAGAMA: Nanunso mwati mukudwala? Ndiye matenda anu mwati ngosiyana ndi anga? Akusiyana bwanji?

MGEZENGE: Inu mukudwala matenda koma ine ndikudwala kosowa chisamaliro kuchokera kwa nkazi wanga. Amenewa ndi matenda aakulu kuposa anu.

NAGAMA: Amenewo si matenda.

MGEZENGE: Nagama! Matenda si kumva ululu kokha ayi. Matenda akhoza kukhalanso kusowa chikondi ndi chisamaliro. Mwamuna wapabanja azisiyana ndi yemwe sali pabanja.

NAGAMA: Amuna anga, kodi n'chifukwa masiku ano mukuoneka kuti simukundilabadira?

MGEZENGE: Nagama, ulemu ukuperewera panyumba pano masiku ano. Kumangoti amuna anga amuna anga muli pholi ngati mlongoti. Monga simukundidziwa? Ndiziti mwaiwala? Inetu paja ndimafuna nkazi wondilemekeza komanso wogwada ndikamayankhula naye.

NAGAMA: Paja ndiziti a Mgezenge eti?

- MGEZENGE: Mukuchita dala kumafunsa zinthu zoti mukuzidziwa kale. Munadziwa kale ndisanakukwatiireni kuti ine ndi a Mgezenge. Kusikeroko mumalembetsa kuti mayi Mgezenge. Ndiye pano muziti amuna anga?
- NAGAMA: Koma inu si mwamuna wanga?
- MGEZENGE: Aaaa! Zinazi n'chifukwa chake ndimachedwa kuyankha. Ndimayankha kachitatu chifukwa cha mwano ngati umenewu.
- NAGAMA: N'zoona ndimadziwa dzina lanu. Komatu si ulemu kumangotchula dzina lanu ayi.
- MGEZENGE: (*Mokalipa.*) Khala pansi! Nthawi yonseyi wakhala uli chiimire ine mwamuna wako nditakhala pansi. Umenewu ndi ulemu? Ndi ulemu? Ndi ulemu eti?
- NAGAMA: (*Akhala pansi moyutikira.*) Pepani Mgezenge.
- MGEZENGE: (*Akankha kachifuwa pam'ero.*) Ndakhala ndikungoyang'ana. Komatu ifika nthawi ina yomwe zinthu ziyenera kusintha pakhomo pano.
- NAGAMA: Mukutanthauza chiyani?
- MGEZENGE: Mayi pakhomo kumangokhalira kudwala osatha kugwira ntchito zapanyumba.
- NAGAMA: Mukunena ngati kudwala munthu amachita kukufuna?
- MGEZENGE: Tsiku lina, ndipo posachedwapa, mukhala awiri.
- NAGAMA: Zimenezo sizingatheke. Ndiye nanenso ndikafuna mwamuna wina.
- MGEZENGE: Amenewo ndiye malodza. Ndiwe kale mkazi wanga ndiye ukakwatiwenso ndi njonda ina? Umenewo ndiwo timati uhule. Kwathu kuno ndi zosavomerezeka poti si chikhalidwe chathu. Mkazi sachita mitala. Ndikudziwa kuti pali mitundu ina ya anthu m'maiko ochepta kumene n'zovomelezeka kuti mkazi akwatiwe ndi amuna angapo. Maiko amenewa ndi monga Nepal, Tibet, Sri Lanka ndi mbali zina za dziko la China. Mitala ya mkazi kumeneko imatchedwa kuti poliyandire. Tikuphunzitseni.
- NAGAMA: Poliyandire? Ndiyetu malodzatu.
- MGEZENGE: Ndatchula mawuwo ngati a Chichewa. Si malodza; n'chikhalidwe chawo. Komatu kutakhaala kuno ndiye ndi malodzadi.
- NAGAMA: Komabe nkhani mwayambayi ndi yachabe. Ndimakudziwani. Kodi mukufuna kunena kuti mwapeza mkazi wina? Ine sindikukwanira?
- MGEZENGE: Si kuti ndikufuna kukwatira mkazi wina koma nthawi zina mwamuna amakakamizidwa kukwatira mkazi wina malingana ndi momwe zinthu zili. Inu ndi bwensi wa mphassa. Masiku ano mukulephera kugwira ntchito zambiri pakhomo pano.

- NAGAMA:** Zimenezo sizikumveka.
- MGEZENGE:** Nkhani imeneyi ipume kaye. Yatha.
- NAGAMA:** Chabwino.
- MGEZENGE:** Mupeze abusa oti azikabusa ng'ombe zathu. Sizafika makumi asanu ndi awiri tsopano?
- NAGAMA:** Kukhala ngati zapitirira.
- MGEZENGE:** Eya, paja anyamata amatithandiza aja onse anapita kutauni kukafuna ntchito. Ndiye tapezani ena mwamsanga. Masiku awiri ndi ambiri ng'ombe zikuyenda opanda mbusa. Zikuyeneranso kupita kudipi. Komanso paja takhala tikulandira madandaulo kuti mbuzi zathu zikuwononga mu minda ya eni. Paja tsopano tili nazo zingati?
- NAGAMA:** Zilipo zana limodzi, makumi awiri mphambi zisanu ndi zinayi.
- MGEZENGE:** Tangoneni momveka bwino.
- NAGAMA:** Zilipo 129.
- NAGAMA:** Chabwino, komatu tiyenera kuonjezerepo chifukwa zachepta. Zifuyo zimenezi kuti tisamale bwino pafunika mkazi wodziwa kuzisamala. Golosale nayonso ifunika dongosolo labwino.
- NAGAMA:** Inutu mumangofuna kuutsa mapiri pachigwa. Nkhani zanuzi mukuyankhula mu zining'a sizingakuthandizeni.
- MGEZENGE:** (*Akwiya.*) Umenewo ndiwo mwano. Kunali anzeru akum'mawa koma pano ineyo ndi wanzeru wakuno. Sukundidziwa bwino! (*Adzuka pampando ndipo akunga chibakera. Aponyera chibakera mkazi wake koma mkaziyo azinda. Kuzindaku kuchititsa kuti Mgezenge alephere kuima bwinobwino choncho agwa pansi ndipo aoneka kuti wamva ululu woopsa. Mkazi wake angomuyang'ana.*)
- NAGAMA:** (*Ayankhula monyogodola.*) Mwamuna wosadziwa ntchito yachibakera. Ndiye pano wodwala ndani pakati pa inu ndi ine? Ngati mufuna ndikudzutsemi tuyambé mwalonjeza kuti zazibakerazo sizichitikanso.
- MGEZENGE:** (*Mwamanyazi.*) Ndidzutse mkazi wanga. Sindikuonetsa ntchito zoipa za manja anga. (*Nagondwe awadzutsa. Atangodzuka, a Mgezenge aponyanso chibakera china mwamphamvu koma chimuphonya Nagondwe ndipo agwanso ngati chithumba kuti khutch'a.*)
- NAGAMA:** (*Akwiya ndipo akupumira m'mwamba.*) Panopa ndiye ndichita ukuponderezani pansi kuti musadzukenso. (*Awaponda pamsana. Kenako athawira m'nyumba. Zikani atulukira. Iye ndi ming'ono wa a Nagama. Iye ndi mtsikana wachichepere. Ali ndi zaka khumi ndi zisanu. Iye wawala yunifomu yakusukulu.*)

- ZIKANI: Odi! Odi! Odi kuno! Aah! Pepani alamu. Chachitika n'chiyani?
- MGEZENGE: Tandidzutsa kaye. Osamathamangira kufunsa mafunso ngati mphunzitsi. (*Zikani awathandiza a Mgezenge kudzuka. Podzuka a Mgezenge amukumbatira Zikani mosonyeza chikondi. Zikani awakankha a Mgezenge ndipo pang'onong'ona akanagwanso.*) Zikomo, Zikani. Zikomo kwambiri.
- ZIKANI: Chemwali ali kuti? Nanga chachitika n'chiyani?
- MGEZENGE: Chemwali ako? Mwina ali kukhitchini. Iwe Nagama warng'ono, ine ndimati ndikhale pampando, ndiye basi ndaterereka. Ndizimene zinachitika. Chabwino. Ndiwalondole kukhitchini komweko: (*Zikani ayamba kuyenda kulowera kuseri. Mgezenge ayang'ana Zikani mosonyeza kuti akumufuna.*)
- MGEZENGE: (*Adzilankhulira n'kupukusa mutu.*) Koma Mulungu sungamumvetse. N'zoonadi Ambuye Mulungu sungawamvetse. Adalenga munthu wamkazi kuti akhale wothangatira mwamuna. Atamulenga mkaziyo, anapitiriza ndipo akupitiriza kumukongoletsa munthu wamkazi. Atsikana akubadwa masiku ano akuposa amawo kukongola. Ndipo Mulungu amati akalenga mwana wamkazi chaka chino, chaka chamawa amadzalenga njole yozunguza mutu. Atsikana amakono akamayenda amakhala ngati akuvina ndipo akamayankhula amakhala ngati akuimba nyimbo zanthetemya.
- (*Mnyamata wachichepere wazaka khumi ndi ziwiri alowa atanyamula mtolo wankhuni wolemera. Dzina la mnyamatayo ndi Mayamiko. Atula pansi mtolo uja ndipo akhala pansi motopa.*)
- MAYAMIKO: Odi! Odi kunoo! Odi Bambo Mgezenge!
- MGEZENGE: (*Ayankha ali kuseri.*) Ndikubwera! (*Atulukira.*) Aa...aaa! Wabweretsa nkhusi?
- MAYAMIKO: Inde! Andituma bambo anga.
- MGEZENGE: Zikomo kwambiri. Kodi paja ndiwe mwana wa a Mackson Chikoya eti?
- MAYAMIKO: Inde. Amenewo ndiwo bambo anga. Ine dzina langa ndi Mayamiko.
- MGEZENGE: Chabwino, Mayamiko. Ndimafunadi nkhusi. Bambo akowo ndinakumana nawo dzulo. Tinagwirizana kuti lero andibweretsere nkhusi.
- MAYAMIKO: Ndiye munagwirizana ndalamama zingati? Inetu anangondituma.
- MGEZENGE: Iwo pokutuma anati utenge ndalamama zingati?
- MAYAMIKO: Sanandiuze. Anangonena kuti ndikafune nkhusi zoti ndikasenza, ndizimva kulemiera.
- MGEZENGE: Ndiye iwo adziwa bwanji kuti nkhusi ndi zolemera?
- MAYAMIKO: Malingana ndi momwe iwo ananenera, ine ndinadutsa panyumba pathu ndiye iwo anangovomereza ndi mutu.

- MGEZENGE: Kutanthauza kuti pamenepo anakhutira eti?
- MAYAMIKO: Inde. Komatu nkhuni zikuvuta kwambiri masiku ano. Ndavutika zedi kuti ndizipeze. Pajatu mitengo yambiri tinaotcha makala.
- MGEZENGE: Kodi iwenso umaotcha makala?
- MAYAMIKO: Ndimaotcha. Ndakhala ndikuphunzira kuotcha makala miyezi yambiri.
- MGEZENGE: Chabwino. Nkhani yandalama ndikambirana ndi abambo akowo. Ndiye kutikusukulu mwaweruka kale eti?
- MAYAMIKO: Akusukulu sanaweruke. Koma ineyo lero sindinapite kusukulu. Bambo anga anandiua kuti ndijombe kusukulu kuti ndikasake nkhunizi.
- MGEZENGE: Mwana wabwino womvera makolo.
- MAYAMIKO: Komanso zovala zanga ndi zakuda. Ndi zosachapa. Mwina ndipita mawa kusukulu ndikachapa zovala. Ndinadutsa ku golosale yanu kukaona ngati kuli sopo yochapira yotsika mtengo.
- MGEZENGE: Iiii! Mayamiko, unapita uli ndi chimtolo chankhuni chonchi?
- MAYAMIKO: Inde.
- MGEZENGE: Ndiye wagula?
- MAYAMIKO: Ayi, sindinagule. Ndimaganiza kuti mukandipatsa ndalama, ndigule ndikamabwerera kwathu. Komanso golosale yanu ndiyotseka. Ndiye pakuti golosale ndi mwewyo m'mudzi muno, basi sindingapite kwina poti n'kutali. (*Modabwa komanso mwaukali.*) Golosale ndi yotseka? Zatheka bwanji? Ndiye kuti mnyamata uja sanatsekulebe golosale? Ameneyotu yake yauma. Heee? Kundilepheletsa malonda chonchi? Golosale ndi yokhayo m'mudzi muno, ndipo malonda akuyenda bwino. Ndiye munthu wina wangokhala kwavo osatsekula shopu? Funsani yake yatha lero. Kumukhulupirira, kumamusiyira makiyi koma iye n'kumandichita chipongwe chonchi? Ali kuti? Mayamiko, ukunena zonna kuti sunapezeko munthu aliyense?
- MAYAMIKO: Ndati golosale ndi yotseka! Ngati muli munthu ndiye kuti mwina ali m'kati.
- MGEZENGE: Shopu yanga ndikudziwa bwino. Sิตตsekera m'kati. Kuti utseke, ndi kunja basi. Chabwino, ndikupita konko. Dikira kaye. Zikanii! Zikanii! Zikaaa!
- (*Zikanii atulukira mothamanga kenako agwada.*)
- ZIKANI: Ndabwera alamu.
- MGEZENGE: Mtsikana wabwino. Nyamula nkhunizi, uzisiye pabwino.
- ZIKANI: Chabwiwo alamu. (*Anyamula mtolo wankhuni uja. Aoneka kuti walemedwa kwambiri ndipo atuluka.*)

MAYAMIKO: Ndiye ndapitatu. (*Ayamba kuyenda.*)

MGEZENGE: (*Akalipa.*) Kodi iwenso ukatali pompa? Pita mwamsanga! Usandipsetse mtima. (*Mgezenge atuluka.*) Funsani ameneyu ali kuti? N'chifukwa chiyani sanatsekule shopu? Komanso n'chifukwa chiyani sanandiuze ngati ali ndi vuto vuto? (*Atuluka. Pamene akutuluka, Nagama alowa ndipo akonza malo aja kuti akhale khitchini. Zikani alowa.*)

NUSU YA GAWO LACHISUDZO YACHIWIRI: MUKHITCHINI

(*Nagama ndi Zikani akukambirana.*)

NAGAMA: Zikani.

ZIKANI: Eya, achemwali.

NAGAMA: Kodi iwe Zikani, sukuenera kukhala m'kalasi nthawi ino? Ona wekha; wavalatu yunifomu. Kapena Akuthamangitsa kusukulu? Ndiye unapita kunyumba? Bambo ndi amayi unawapeza? Ngati unawapeza ananena kuti chiyani?

ZIKANI: Mwandifunsa mafunso ambiri nthawi imodzi. Ndiye sindikudziwa poyambira. Kombe ndiyankha. Andithamangitsadi kusukulu chifukwa choti sindinapereke ndalamala zochitira chitukuko pasukulu. Ndalamazo akuti zithandize kumangira zimbudzi pasukulupo. Komanso ndinataya buku lasukulu ndiye pakufunika kulipira.

NAGAMA: Kusasamala! Watayanso bwanji buku lasukulu?

ZIKANI: Ndimaliwerenga panja pa kalasi nthawi yopumira. Ndiye pamene ndinapita kuchimbudzi ndinalisiya bukulo pomwepo. Kuchimbudzi kunali mzera wautali wa ophunzira omwe timadikirana kuti tilowe. Titabwerako, ndinapeza mazanga amene ndinamusiya pamene nepo atachokapo chifukwa amatsegula m'mimba ndiye analinso atathamangira kuchimbudzi. Atachoka, mpamene buku linasowa.

NAGAMA: Wophunzira wachabechabe.

ZIKANI: Ine kapena amene anaba buku?

NAGAMA: Amene anabayo. Kuba ndi chinthu choipa mudziko. Kuba kumachititsa kuti mwini wakatundu ayutike. Komanso amene amakhala akuba ali pasukulu samasiya mwamsanga ndipo ena ndi amene ali m'ndende zadzikolo lino. Kuba ndi khalidwe loipa. Anthu ambiri amene akubawa anayamba kuchita mchitidwe woipawu ali ana; pano khalidwe loipali linamera mizu mwa iwo.

- ZIKANI: Zonna. Kuba kumafanana ndi mchitidwe wazaka zamdimu, zaka zaumbuli. Kusukulu tidaphunzirapo za zakazo. Aphunzitsi athu adatiphunzitsa kuti zakazo zinkatchedwa 'The Dark Ages'.
- NAGAMA: Ndiye kuti ukuyenera kulipira ndalamu zabukulo?
- ZIKANI: Inde ndiyenera kutero. Kuonjezera apo ndiyeneranso kulipira ndalamu zachitukuko. Atakhala kuti anthu ambiri sanapereke ndalamu imeneyi ndiye kuti pasukulu sipakhala chitukuko cholozeke. Boma silingathe kuchita zonse popanda anthu eni ake kutengapo mbali.
- NAGAMA: Ukunena zonna. Ndiye mayi ndi bambo wawaiza?
- ZIKANI: Ndikuchokera konkò ndipo ndawauza. Akuti alibe ndalamu. Pajatu timadalira inuyo chemwali. N'chifukwatu ndabwera kuno.
- NAGAMA: Ndi zonna koma alamu ako sali bwino. Panopa akwiya. Sunaone wekha mmene achokera pano?
- ZIKANI: Ndaona, komabe ndalamazo zikufunika mwamsanga.
- NAGAMA: Amene akufuna zamsanga ayenera kuchitapo kanthu yekha poti wamva m'mimba ndiye atsekula kukhomu. Ndiye ngati uli nazo, ufulumira. Koma choti udziwe n'choti wopempha safulumira.
- ZIKANI: Kusonyeza kuti ife ndife anthu opempha?
- NAGAMA: Limenelo ndi funso lachodziwadziwa. Iwe ukuzidziwa wekha. Anthu ngati ife tikamalowa m'banja chifukwa cha umphawi zotsatira zake zimakhala kulambira mwamuna. Mmene ukundionera inemu, ukuganiza kuti ndingachite chiyani? Nanunso mukudalira ine ndemwe kuti ndipereke chithandizo. Kuterekwa m'mudzi muno amayi ambiri amachita nane nsaje poti ndidakwatiwa ndi mwamuna wolemera; amati ndidakwatiwa ndi kumbuyo komwe.
- ZIKANI: Amayi ati?
- NAGAMA: Usanditopetse ndi mafuniso! Panopa alamu ako akabwera ndikudziwa kuti afikira kulirima ndi ukali.
- ZIKANI: Akalipa kuti chiyani?
- NAGAMA: Chilichonse chikavuta, mkwiyo wavo umathera pa ine. Komabe adzapeze kuti pakhomu pali bwino. Bwera kuno..., (*Ayamba kuyenda.*)
- ZIKANI: Tipite kuti?
- NAGAMA: (*Aima.*) Undithandize kuchapa zovala zaho. Koma asadziwe kuti wandithandiza kuchapa.
- ZIKANI: Mwati bwanji? (*Nagama amukokera Zikani kuseri.*)

NUSU YA GAWO LACHISUDZO YACHITATU: KUGOLOSALE YA MGEZENGE

(*Pali khoma lolembedwa Mgezenge Shoprite. Mgezenge atulukira akuyankhula yekha.*)

- MGEZENGE: Ali kuti ameneyu? (*Agogoda.*) Funsani! Funsani! Ameneyu akufuna nditani kwenikweni? (*Posakhalitsa, Funsani atulukira. Funsani ndi myamata wachichepere.*) Ndiwe wopusa! Unali kuti? Ukufuna kuti malonda anga asayende?
- FUNSANI: Pepani bwana. Sindinadzuke bwino. Malungo andithyola mafupa. Ndinalawirira kuchipatala. Andipatsa mankhwala. (*Atulutsa mankhwala m'ihumba.*) Mankhwala ake ndi awa.
- MGEZENGE: (*Mokalipa.*) Zopusa! Ungapite kuchipatala mwawekha osandiuza? Ukunama; ndiwe mwana waulesi kwambiri! Panopa tichite sitoko m'shopumu.
- FUNSANI: Sitoko? Ndiye chiyani?
- MGEZENGE: Kodi umangogulitsa m'shopu osadziwa sitoko? Sitoko ndi kuwerengera katundu yemwe watsala m'shopu. Timafuna kupeza katundu yemwe watuluka ndi kufanantsa ndi ndalamama zomwe zilipo, katunduyo atagulitsidwa. Zikapanda kufanana, ndiye kuti wogulitsa wabamo. Kodi paja unalekeza kalasi yanji?
- FUNSANI: Ndinali Sitandade 4 pamene ankandisiyitsa sukulu kuti ndidzayambe ntchito kuno.
- MGEZENGE: Mwana wamlendo! Makolo ako suja anali matenanti pa esiteti yanga? Ndinawatumiza ku esiteti ya mnzanga wina kutali. Anavomereza kuti iwe utsale ukugwira ntchito kunoko. Kani mumapangana zoti mundibere? Bwera pano, ndikuseche m'thumba. (*A Mgezenge amupisa Funsani m'thumba ndipo opezamo cholembra.*) Ndakugwira wakuba! Ndipsi! Waba cholembra!
- FUNSANI: Cholembachi ndi changa.
- MGEZENGE: Choka! Zolembera izi ndi zimene zili m'shopumu.
- FUNSANI: Koma ndinagula kuti ndizilembera.
- MGEZENGE: Siwel! Iwe! (*Amukwenya Funsani pakhos. Funsani amva ululu.*) Basi, panopa maliproko ako ndi amene watenga kale. Zipita! Tsatira makolo ako!
- FUNSANI: Koma nanga katundu wanga?

MGEZENGE:

Uli ndi katundu, iwe? Malaya umati katundu? Chabwino, Makiyi ali ndi iwe. Tsekula shopu kuti utenge malaya ako ndipo ndisakuonenso pafupi. (*Funsani atulutsa makiyi m'thumba. Mgezenge amugwira pakhosi ndipo onse atuluka.*)

NUSU YA GAWO LACHISUDZO YACHINAYI: KUNYUMBA KWA GAMA

(*Pali nkhokwe yakugwa chifukwa mulibe kanthu. Palinso mtondo wakugwa wopanda kanthu. A Gama alowa dzanja lili patsaya ndipo akhala pamtondo. Kenako akazi awo, Abiti, alowanso. Mayiwoangoima.*)

ABITI: Ndiye zitha bwanji?

GAMA: Abiti! Uzifunsa zanzeru! Mmene zililimu ukufuna kuti ndiyankhe chiyani?

ABITI: Mkazi aleke kufunsa mwamuna ake? Nanga zikafika pa mwana wakana bere chotere, ndingafunse yani?

GAMA: Mayi a Zikani, mukuona ngati n'zosangalatsa? Komanso amfumu amaganiza bwanji?

ABITI: Bwanji?

GAMA: Angagamule nkhani chonchija?

ABITI: Si iwotu.

GAMA: Si iwo? Mukudziwana! Nanga ndani? Mwachita kupangana zadala kuti ine ndikasauka, inu mutengane ndi amfumu. (*Adzuka pamtondo akunga chibakera.*) Zopusa sindifuna. (*Aloza akazi awo ndi chibakera. Kenaka aponda pamtondo.*)

ABITI: Kodi inu mwatani? Takhalani pansi, apa.

GAMA: Ine ndikhale pansi, iwe utaimirira! Mwano eti?

ABITI: Ayi si mwano. Chabwino ndikhala pansi.

GAMA: Palibe chifukwa chokhalira pansi. Amfumu amene aja ndithana nawo basi.

ABITI: Inuyo mungathane nawo amfumu aja? Mukudziwa kuti iwo aja mpatali?

GAMA: Patali bwanji?

ABITI: Inu simunamve?

GAMA: Kuti chiyani?

- ABITI:** Iwo aja atayambana ndi mlamu wawo anamuza kuti abwere adzapepeso pasanapite masiku awiri. Iye uja ananyalanyaza. Akazi awo anayesera kupepesa m'malo mwawo koma sizinatheke.
- GAMA:** Anawalakwira chiyani?
- ABITI:** Anawanena pamaso kuti ankakondera poperekwa chakudya chomwe chinachokera kuboma. Akuti iyeyo sanamugawireko.
- GAMA:** Ndiye anachita chiyani?
- ABITI:** Kodi inu simunamve?
- GAMA:** Inu amayi ndi amene mumamva nkhani msanga. Ife abambo timatangwanika ndi zinthu zambiri. Sindinamve. Zinakhala bwanji?
- ABITI:** Masiku awiri atapita, amfumu anangomutchula dzina. Nthawi yomweyo anasiya kuona. Pamene amasiya kuonapo n'kuti ali yekha m'tauni. Anadabwa. Kenako anapempha munthu wina kuti amugwire dzanja ndi kumuperekeza kunyumba. Munthu uja anamuthandiza kukwera basi mpaka kukafika kwawo. Atafika, anapempha mkazi wake kuti amuperekeze kwa amfumu. Atafika kwa amfumu anagwada ndi kupepesa. Amfumu anangotchula dzina lake. Nthawi yomweyo anayambanso kuona. Atachira, amfumu amamuza kuti usikuwo asakagone ndi mkazi wake koma iye sanamvere ndipo anaona zodabwitsa. Zitatero iye anasamuka chifukwa cha mantha.
- GAMA:** Kodi ndicho chifukwa chake eti?
- ABITI:** Panopa akufunafuna asing'anga amakhwala azitsamba kuti awathandize.
- GAMA:** Sizinasinthebe?
- ABITI:** Anaopa kupidanso kwa amfumu kuti awathandize. Amaopa kuti akawakalipira kuti sanamvere malangizo.
- GAMA:** Kuterek, mpakana lero sakulowa m'nyumba?
- ABITI:** Amenewotu sadzalowanso ndipo nsalu yalekaleka sadzaipata.
- GAMA:** Kalanga ine!
- ABITI:** Ndiye musayesere kuwaputa dala.
- GAMA:** Koma zimene achita zija si zabwino. Tikhala bwanji?
- ABITI:** Nanga n'kutani?
- GAMA:** Ukuyankha kuti nanga n'kutani? Ndanena kale kuti zopusa sizindifuna. Ife tikhale opanda munda? Ameneyu wachita katangale. Kodi nthawi yonseyi iye sankadziwa kuti m'munda mwathu mudzadutsa msewu?
- ABITI:** Asiyeni.

- GAMA: Ndimusiya bwanji? Iye uja poti akuti ndi gulupu basi pampando khale, n'kumanena kuti boma lanera kuti m'mudzi muno mudutsa msewu? Ndipo waważöra m'munda mwathu kuti msewu udutse m'menemo? Tangoganizani, pamalo pa makolo anga padutse msewu?
- ABITI: Mwinatu kubomako amakonzeratu kuti apa mpamene padzadutse msewu?
- GAMA: Ndiye msewu ukachite kudutsa mu litali la munda? Komanso pamalo pamene amamangapo msewu weniweniwo sipakhala papakulu. Ndiye aziti kwinaku ndi...; amati chiyani?
- ABITI: Amati 'Road Reserve Boundary'.
- GAMA: Ndiye munda wonse uja usanduke msewu? Kodi Gulupu Watison Kajiyanike Jere amadziyesa yani iyeyo? Tikamufunsa za tsogolo lathu, iye amayankhula motumbwa kuti sangathe kukulitsa dziko. Amatinyozanso kuti tikuberekana ngati makoswe m'mudzi muno. Akuti zikavutitsitsa tizibwerekana minda. Ine zimenezo ndiye ayi; nguwo yobweraka silimba m'thupi. Komanso tikaubwereka kuti ife munda? Panopa malo ndi ochepa choncho aliyense akukwanitsa kulima malo ake. Komatu sindilola kuchoka m'mudzi muno ngakhale atandithamangitsa. Kodi paja zimamveka kuti amauluka? Akalimbana nane kwambiri tigwirana m'thupi ndipo ndimugwetsa ndi bindula. Mangolomera anga sangapite pachabe.
- ABITI: Kodi mangolomera ndi zomwe amachita amfumuzo zingafanane? Inu mukufuna ife tikhale ngati alamu awo a amfumu?
- GAMA: Koma mukuganiza kuti tingakwanitse kumagula chimanga chaka ndi chaka? Tingakwanitse kugula nyemba, nandolo ndi tomato chaka chilichonse? Ndi mnkwani weniweniwu tizichita kugula?
- ABITI: Nanga tigwira ntengo wanji?
- GAMA: Tiyenera kupeza njira basi. Mlimi yemwe alibe munda ali ngati nsomba yamoyo yomwe sili m'madzi. Tsongo tidya chiyani? Tikhala ndi moyo? Ikakhala bizinesi yamakala ndi iyi ikuvutayi poti mitengo tinalimaliza kulikha. Koma akuti pasapezeke wina wolowa ntchire. Tchire lake liti? Kulinsso dondo kuno? Komanso nkhaniyi siinathere pompa.
- ABITI: Chinanso ndi chiyani?
- GAMA: Mnene ndimabwera kuchokera kwa agulpu, ndakumana ndi a Chimbalu. Andiuza kuti poti sindinakaumbe nawo njerwa zomangira nyumba ya aphunzitsi, ndikuyenera kupereka ndalamama. Tsopano ine ndalamama ndikazitenga kuti?

(Zikani atulukira. Gama amiyang'ana kwambiri. Zikani angopitirira kulowa m'nyumba.)

- ABITI:** Kayatu.
- GAMA:** Koma nthawi zina munthu sudziwa kuti ndiwe olemera.
- ABITI:** Inuyo? Ndinu wolemera? Mwalemara liti kodi? Muli ndi chiyani?
- (Mgezenge alowa atagwira mkazi wake padzanja. Nagama ayenda monyinyirika chifukwa samafuna kubwera.)*
- ABITI:** Fikani, fikani.
- MGEZENGE:** Pepani, ulendo uno si wokhala ayi. Ndabwera kudzakusiyirani mwana wanu uyu.
- GAMA:** *(Ayankhula mokalipa.)* Takhalani pansi apa! Mukudziwa kuti mukuyankhula ndi apongozi anu?
- MGEZENGE:** Musamandiuze zomwe ndikudziwa kale. Ndati ndikudzasiya mwana wanu!
- GAMA:** *(Ayankhulanso mokalipa.)* Iwe! Khala pansi! Ngati sindingathe kuthana nawe masana ano, ndiye kuti usiku sugona.
- MGEZENGE:** Mukutanthauza chiyani?
- GAMA:** Zibwana sindifuna. Khala pansi!
- (Mgezenge akhala pansi mwamantha. Nayenso Nagama akhala pansi. Abiti awapatsa moni wapamanja. Gama ayang'ana kumbali.)*
- ABITI:** Mwaswera bwanji apongozi?
- MGEZENGE:** Ndaswera bwino kaya inu apongozi?
- ABITI:** Ndaswera kaya inu amayi?
- NAGAMA:** Ndiswere bwino bwanji? Inetu usiku wonse sindinalawe tulo mpang'ono pomwe. Akhalira kundimenyatlu awa.
- ABITI:** Pepani.
- GAMA:** Nanga taonani zimene wachita uyu! *(Akuloza Mgezenge ndipo ayandikira pafupi. Aopseza ngati akufuna kumenya kenaka asiya akhala pamtondo.)*
- ABITI:** Tafotokozani bambo. Nanga zinakhala bwanji?
- MGEZENGE:** Apongozi; nkhani yake si yalero lokha ayi. Ine ndatopa nayo.
- ABITI:** Mwatopa? Bwanji?
- MGEZENGE:** Amayi, munthu amagula mpando kuti azikhlapo. Kodi munthuyo atamakhala pansi, ndiye kuti mutu wako ukukoka?
- GAMA:** Kodi mukukamba za mpando poti ife tilibe mipando?

- MGEZENGE: Nkhani yake si imeneyo. Ineyo ndikukufunsani kuti munthu amene ali ndi mpando koma n'kumakhala pansi, mungamuganizire kuti munthuyo ndi wotani?
- GAMA: Ngati iweyo umadziwa kufunsa mafunso, bwanji osakhala mphunzitsi?
- MGEZENGE: Kodi ndimayesa inu ndinu munthu wamkulu?
- GAMA: Kodi wabwetera kuno kudzafunsa mafunso?
- MGEZENGE: Chabwino, mwina ndifunse lina. Pali mbalame ina yomwe ili ndi chisa koma ikuopa kugonamo chifukwa munalowa njoka. Kodi mbalameyo iyenera kulimba mtima kuti ilowe m'chisamo?
- ABITI: Ayi, ifa ndithu. Ilowamo bwanji muli njoka?
- GAMA: (*Ayankhula ndi mwana wake.*) Kodi iwe, umakhala bwanji ndi mwamuna wakoyu?
- NAGAMA: Ineyo ndakhala ndikudwala nthawi yaitali. Ndiye iwowa akudandaula kuti sakulowa m'nyumba.
- GAMA: Tsopano nkhani zosalowa m'nyumbazo ndizo mukubwera nazo kuno?
- MGEZENGE: Apongozi mukudziwa kuti munthu amafuna kupuma.
- GAMA: Moti ndiyo nkhani yomwe ukufuna kumuphera mwana wanga? (*Aima*, Inetu mangolomera sindinatemere pachabe. Nthawi ino ndiyo yofunika kuti munthu wina adziwe za ine.

(*Akazi awo awagwira n'kuwakhazika pansi. Awanong'oneza.*)

- ABITI: Bambo, nkhani yanu yanveka mvemvemve. Inu tsopano onani msana wa njira. Wanu ndi wanu basi. Akutsatirani. Ndipo m'mbuoyo muno tikhala tikhala naye pansi. Komanso bambo zina muziganizako nokha. Kodi nkhunda yaikulu ndi kamwana ka nkhunda (chiunda), yonona ndi iti?
- MGEZENGE: (*Aganiza mwakuya. Amwetulira kenaka ayankha mosangalala.*) Chiunda, mayi. Chabwino, ndibwerere pambuyo tsopano. Ndikhulupirira ndimva kwa inu.
- ABITI: Mumveradi kwa ife.
- MGEZENGE: Zikomo kwambiri. (*Atulutsa ndalamama m'thumba. Ayamba waziwerenga kaye. Zikuoneku kuti ndi zambiri. Aperekwa ndalamazo kwa Abiti mwalemu. Abiti alandira mwansangala.*) Ndiye, titeretu. Basi, tionana. (*Apita*.)
- ABITI: Kodi inu simukudziwa kuti munthu ameneyu ndi amene angakugwireni dzanja? Nanga kukalipa konse kuja bwanji? Pali chikhadabo, pali chala.

- GAMA:** Mwamuna sayenera kugonja pakhomo, maka pamaso pamkamwini. Kutereku ndinaiwaliratu zoti iye uja ndi amene angatiwonjole kumsampha waumphawi.
- ABITI:** Kodi iwe Nagama, chikukuvuta n'chiyani?
- NAGAMA:** Amayi, ine sindikupeza ntendere. Ndikumatsegula m'mimba, kumangomva thupi kuphwanya komanso malungo pafupipafupi.
- ABITI:** Iwetu unakwatiwa n'kumbuyo komwe. Ndiye ufuna utithawitsire mkamwini wabwinobwinoyu? Ukudziwa kuti ife munda atilanda? Ukudziwa kuti ife tilibe ntengo wogwira? Kodi ukudziwa kuti ndi mwamuna wako yekha ndi mgodi wathu tsopano? Iye yekha ndi amene angatithandize.
- NAGAMA:** Ndikudziwa.
- ABITI:** Tsongo ukufuna kuti mwamuna azingoyang'na kudenga nthawi zonse?
- NAGAMA:** Mukutanthauza chiyani amayi pamenepa?
- ABITI:** Iwe ndiwe munthu wamkulu. Sizifunikanso kukutanthauzira.
- GAMA:** Inensotu mwandikuluwika
- ABITI:** Kodi iwe, sungafune kuti mng'ono wako akuthandize kusenza mtolo uli nawowu?
- NAGAMA:** Kuti akhale mkazi wachiwiri?
- ABITI:** Apo ndiye tayamba kumvana.
- NAGAMA:** (Mokwiya.) Ayi, ine sindikufuna. ndikuti ayi.
- ABITI:** Iwetu ulibe mphamvu zoti n'kunditsutsira.
- GAMA:** Ndasangalala kuti mmene munakwatiwa ndi ine mukutsatira za kuno. Ndi zoona. Iwe Nagama, pa chikhaliwe chathu mwambo wa shazi timakonza ndife makolo a mwana wa mkazi mogwirizana ndi mwamuna wake.
- NAGAMA:** Shazi? Ndicho chiyani?
- ABITI:** Kodi iwe wangokula msinkhu eti? Sudziwa miyambo yathu? Shazi ndi mkazi wabasera kapena nditi wabanyira. Ndi mkazi woonjezera kwa mwamuna; kumuthokoza mwamunayo chifukwa chamtima wake wohandiza. Chifukwa china chimakhala choti mkazi wachiwiriyo abereke ana pamene mkazi woyamba akukanika. Ndiuze, uli ndi ana angati iwe?
- NAGAMA:** Ndilibe ndi mmodzi yemwe.
- ABITI:** Waona? Ukufuna kuti mwamuna wako akakwatire kwina? Ife tikufuna akhalebe m'banja momwe muno. Chifukwa china chimakhala chofuna kuteteza chuma. Ndiponsotu iweyo umayenera kuiyambitsa wekhan khaniyi. Ine ndaiyamba chifukwa ndaona kuti iwe ukufuna kutaya bomwetamweta.

- Shazi imatchedwanso *mbirigha*. M'madera ena amati *isakulwa* kapenanso *nthena*. Iwe ukankhala wochenjera, ukankachita zimenezi kalekale. Ukapusa, akuthawatu mwamunayu.
- NAGAMA:** Komabe ine sindikugwirizana nazo. Kodi thalauza amavala anthu awiri?
- ABITI:** Thalauza sangavale anthu awiri nthawi imodzi koma wina akalivula wina amatha kubwereka n'kuvala.
- (*Nagama atuluka mokwiya. Makolo ake amuyang'ana mosonyeza kuti zofuna zake sizingatheke.*)
- GAMA:** Ameneyu asatitayitse nthawi.
- ABITI:** Zoona. Munthu ukaweta galu umayenera kumamupatsa chakudya nthawi zonse chifukwa ukapanda kutero, ndi muja amayamba kugwira nkuku za eni. Ine sindingathe kulipira milandu ya nkuku za eni.
- GAMA:** Chitsanzo china chabwino n'cha ng'ombe yamkaka. Mlimi wa ng'ombe yamkaka akafuna kuti ng'ombe yake ipitirize kumupatsa mkaka wambiri, amayenera kujipatsa msipu ndi chakudya china choyenera. Ndiponso ayenera kuonetsetsa kuti kuti ng'ombeyo sikuchoka m'khola. Komatu tisachedwe. Timuitane Zikani mwamsanga, mchemwali wake asanamupotoze maganizo. Timuuze zimene ife makolo taganiza.
- ABITI:** Tichite changu, zengerezu adalinda kwawukwawu.
- GAMA:** Ndipo pano sitingabwerere m'mbuyo. Inu mukudziwa kuti akatswiri ankhondo, aja amadumpho m'ndege ya tombolombo; aja amadumpho ndi chipangizo chija chokhala ngati chiambulera chija. Kodi zingatheke iwo aja kubwerera m'ndege atadumphamo kale?
- ABITI:** Atadumpho kale, sangathe kubwereranso mu helekoputa.
- GAMA:** Ifetu tadumphamo kale m'ndege pokonza chilinganizo chimenechi.
- ABITI:** Ndimuitane. Zikani!....Zikaniii!
- ZIKANI:** (*Kumvekera kuseri.*) Wee maaa! (*Atulukira ndipo agwada.*)
- ABITI:** Khala pansi. (*Akhala mwaulemu.*) Kuitanaku, aitana ndi bambo ako. Apanga kale chiganizo chakuti iweyo ukwatiwe. Si choncho bambo?
- GAMA:** Iwe, ife takuitanadi. Mayi ako ndi ine timakambirana. Taona kuti si bwino kunyoza chikhaliidwe chathu. Aliyense wonyoza chikhaliidwe amalangidwa ndithu. Ukudziwa kuti akulu ako akhala pafupifupi chaka asakupeza bwino. Ndiye si chinthu chanzeru, monga ena amachitira, kuwedza chambo chonona kenako n'kuchitayira m'madzi momwemo. Apo ndiye kuti mutu sukuyenda bwino. Tsopano sindifuna kumva nkhanzi za sukulu pano ayi. Munthu amaphunzira sukulu kuti akonze tsogolo. Ndiye ngati tsogolo lafika, munthu samayenera kumatanganidwa ndi nkhanzi zopepera ngati zimenezo. Shazi. Ndiyo nkhanzi takuitanira pano. Nkhanzi ndi imeneyi.

- ZIKANI:** Nkhani ndi imeneyi? Nkhani yake iti ababa?
- GAMA:** Sukulu sikukuthandiza chifukwa ukankhala utamya kale zomwe ndanena. Malonda samafunika kudula mpamba. Ife sitingakhale zidzete kuti zononazi zitipitirire. Kukakhala kumpira, kuvometeza kuti, zabwino zikupitirire amati n'kudzigoletsa golo lako lomwe.
- ABITI:** Inu, mukutaya nthawi bwanji? Tangomuuuzani kuti iyeyu mwachutchutchu kuti tamupereka kale ngati shazi kwa Mgezenge. Iwe ukhala mkazi wachiwiri wa alamu ako. Uzikamuthandiza mkulu wako.
- ZIKANI:** Aaaaa! Ayi, sindingavomere mpang'ono pomwe zimenezo. Nanenso ndili ndi usulu wopitiriza maphunziro. Simungandikakamize.
- GAMA:** Limeneli si banja lokakamiza. Ndi banja lokonza makolo. (*Adzuka ndi kumuopseza Zikani kutu amumenya. Amayi ake aima kuti aleretse.*)
- ABITI:** (*Ayankhula mokalipa.*) Mukafuna kupereka nkhuku kwa anzanu ngati mphatso simumaivulaza ayi. Mumayenera kuipereka ili bwino chifukwa anzanu adzayesa n'chipongwe kuti mwangoyesa kotayirako.
- GAMA:** Musandiyankhule ngati kuti ndine mwana wanu! Zikani, zimene ndalamula ine ndalamula basi; palibe woti alandulepo kanthu. Nditalikireni nonse awirinu.

(*Abiti ndi Zikani atuluka.*)

NUSU YA GAWO LACHISUDZO YACHISANU: KUNYUMBA KWA MGEZENGE

(*Mgezenge wakhala pampando. Zikani wakhala kumanzere kwake. Nagama wakhala kumanja koma patali pang'ono. Nagama aoneka wosasangalala. Zikani nayenso ali ndi nkhopo yachisoni. Mgezenge akuoneka wachimwemwe kwambiri. Anthuakuimba nyimbo zaukwati ndipo akuvina. Ena akumupukuta Mgezenge pankhope. Oyendetsa mwambo akhazikitsa bata.*)

- WOTSOGOLERA:** Zikomo! Zikomo! Zikomo nonse! Zikomo amayi ndi abambo. Tikhale, tikhale, tonse tikhale. Zikomo kwambiri. Lero ndichita zinthu zachilendo. Ndiyamba kuimtsa bambo ndi mayi a mkwatiwbwi. Ndifuna atiyankhule kaye ndiwo, ena onse omwe atiyankhule asanatero. Eya, panthawi ino, ndiitane makolo akuchikazi. Makolo... (*Amayi aimba nthungululu. Bambo Gama ndi Abiti afika kutsogolo. Wotsogolera awapatsira chimkuzamawu.*)
- GAMA:** (*Akonza kukhosu.*) Zikomo. Zikomo kwambiri inu amene mukuyendetsa mwambo uno. Mwambo uno si wamaliro koma ndi wachisangalalo. Mwambo wa ukwati umakhala mwambo wapamwamba kwambiri. Tili

osangalala pamene mwana wathu, Zikani akulowa m'banja ndi myamata wakhala apoyo. (*Anihu ambiri aseka. Amayi aimba nthungululu*) Zikani akulowa m'banja ndi Mgezenge ngati mkazi wake wachiwiri. Nonse mukudziwa za mwambo wa shazi. Zikani azidzathandiza mkulu ake. Ndipo poti mkwatibwi ndi mkwati sayankhula pa mwambo uno, Zikani wandituma kuti ndinene kuti iye ndi wosangalala kwambiri kuti akulowa m'banja.

ABITI:

Zoona. (*Zikani alira mosisima ndipo apukutu misozi. Mgezenge asangalala ndi kugwedezera mutu.*)

GAMA:

Musadabwe. Anthu ena akakondwa kwambiri, amalira. Zikani ndi amene anapereka ganizo loti tichite mwambo wa shazi. Tere n'chifukwa chake tili pano kumanga banja la Bambo ndi Mayi Mgezenge lachiwiri! (*Nthungululu zimveka.*) Mwachidule, banja la a Gama ndi banja la a Mgezenge lero alimbikitsa ubale umene ulipo kale. Takhala ngati nyumba yanjerwa yomwe tsopano tikuipaka pulasitala wasimenti. Inu amene mukuyendetsa mwambo uno, akuchimuna ngakhale ndamva kale kuti sanafike. Mwina akanali m'njira. Zikomo anzanga onse akuchikazi, amayi ndi abambo; ine ndikuthokoza kwambiri chifukwa chakubwera kwanu mu unyinji wotere. Mwatikuta.

ABITI:

Zoona, zikomo kwambiri.

GAMA:

Banja la a Gama lero laoneka ngati lolemera. Ichi, mukachitirenso anzathu ena akadzakhala ndi chikondwerero ngati chimenechi. Komanso ndithokoze mkwamwini wanga, Bambo Mgezenge chifukwa cha zonse zomwe mwakhala mukutichitira. Kuwonjeza apo, ndikuthokoza chifukwa cha ng'ombe ziwiri zomwe inu mwapha. Anthu akulephera kumaliza. Ndi khulupirira kuti aliyense akhoza kutengera kunyumba nyama yotsalayo. Ine ndisachulutse zoyankhula. Chonco ndingoti zikomo nonse. Zikomo. (*Apereka chimkuzamawu kwa oyendetsa mwambo ndipo agwira akazi awo padzanja n'kukakhala pansi. Mmanja ndi nthungululu zimveka.*)

WOTSOGOLERA:

Nthungululu, nthungululuzo! Indeeeee! M'manja mwawo makolo. Zikomo. Amene wo ndithu ndi makolo akuchikazi. Ndauzidwa pompano kuti makolo akuchimuna sayankhula chifukwa makolowo palibe komanso palibe owaimirira. Sindifuna kuti nditalikitse mwambowu. Tsopano tonse tilowe m'bwalo. Tivine ndi kupereka. (*Nyimbo iimbidwa ndipo anthu ayamba kuvina ndi kupereka ndalamu. Atavina, onse atuluka.*)

WOTSOGOLERA:

Zikomo, mwambo wayenda bwino ndipo zonse zatha tsopano. (*Onse achokapabwalo.*)

NUSU YA GAWO LACHISUDZO YACHISANU NDI CHIMODZI: KUNYUMBA KWA MGEZENGE

(Ndi usiku ndipo pali nyali yoyatsa. Mgezenge wakhala pampando. Nagama ndi Zikani akhala pamkeka.)

- MGEZENGE:** Mwambo wa ukwati wayenda bwino. Anthu asangalala kwambiri. Nthawi ino ndiyoti tikagona. Tipume poti tatopa. (*Auza Nagama.*) Inu mupite kuchipinda chachikulu; chomwe timagonako. Mukasamatse katundu wanu. Mukhoza kulowa mu chipinda chimene mumagona alendo. Zikani alowa chipinda chachikulicho.
- NAGAMA:** Chiyani? Malodza kapena malaulo? Sizitheka. Ndikuti sizitheka. Inu ndi amene musamuke. Muzikagona kuchipinda cha iyeyu. Mwafuna nokha kusamuka kuchipinda kwathu; mwadzitulutsako nokha.
- MGEZENGE:** Pakhomo pano pakuoneka kuti pali atambala awiri. Kumbukirani kuti atambala awiri salirira mu khola limodzi choncho mmodzi ayenera kusowa. Ine ndikanena kanthu mumayenera kungomvera. Ngakhale mawu a Mulungu amati, ‘Akazi inu, mverani amuna anu.’ Nanga mwano mukuchita apawu wachokera kuti? Tiye nyamuka! (*Nagama anyamuka mokwiya kumusiya Zikani ali ndi a Mgezenge. A Mgezenge amuyang’ana Zikani ndipo amuyamikira. Zikani ayang’ana pansi. Mgezenge ayankhula monyengerera.*) Zikani, tandiyang’ana. Aaa, osachita manyazi, ndine mwamuna wako.
- ZIKANI:** (*Akwiya kwambiri.*) Mwamuna wa yani? Chokani apa! Bambo wopanda manyazi. Ndine mlamu wanu.
- MGEZENGE:** Mlamu wanga? Aaaa! Imeneyo ndi mbiri yakale; zaleri ndi zoti ndiwe wanga. Kodi chimanga akachigaya, chimakhalabe chimanga? Iwetu wasinthidwa lero. Makolo ako akupereka kwa ine. Iwe ndiwe mkazi wanga basi ndipo apa palibe choti utsutsepo.
- ZIKANI:** Ndati sindikufuna!
- MGEZENGE:** Ndimakudziwani ndipo ndidakuzolowerani kale inu anthu ovala madiresi. Kawirikawiri mumanena za nkhanzi zokhudza ukwati ngati kuti simukufuna. Chimodzimodzi mkulu wako. Nditanufunsira, ankandikana. Mpakana lero, sanandijolebe koma taona, tili pabanja.
- ZIKANI:** Ine ndekha ndikuti toto; sindikukufunani!
- (Nagama atulukira atanyamula bulanete.)*
- NAGAMA:** Chabwipo, ndaganiza mozama. Ine ndikagona kuchipinda chinachi. Zikani, kalowe kuchipindako, usamangike. Tenga zofunda zako, kayale konko. (*Alowera mbali ina ya bwalo lachisudzo ndipo atuluka.*)
- MGEZENGE:** Wamva? Akuti ukayale kuchipindako.

- ZIKANI: Mukagonako nokha. Ine sindingapiteko.
- MGEZENGE: Zikani, iwe ndi wachibwana kwambiri. Ndipitatu kwa makolo aкоukawaуа kuti iwe watetsa banja. Sumadziwa kuti mwamuna ndi mkazi wake amagona chipinda chimodzi?
- ZIKANI: Ndimadziwa koma mukakhala bwanji mwamuna wanga tisanayesetse magazi athu kuti tione ngati tili bwino kapena ayi.
- MGEZENGE: Wati bwanji?
- ZIKANI: Chemwali anga akhala akudwala nthawi yaitali. Sindikudziwa chomwe akudwala. Awirinu mumaopa kukayezetsa. Inetu ndidakayezetsa muja achipatala adabwera kusukulu kwathu. Ndili ndi kachilombo koyambitsa matenda a edzi.
- MGEZENGE: (*Asonyeza kusokonezeka maganizo.*) Shaaa! Ukuнаna zoona?
- ZIKANI: Ndi zoona.
- MGEZENGE: Mpakana pamenepo? Ukuнаma!
- ZIKANI: Sindikunama.
- MGEZENGE: (*Akalipa.*) Ndiwe wopusa! Iwe ndi mchemwali wako nonse kagoneni chipinda chimodzi! Pita! Ndisakuonenso! (*Zikani alowera komwe mchemwali wake analowera. A Mgezenge atuluka ndipo alowera mbali ina atakwiya kwambiri.*)

NUSU YA GAWO LACHISUDZO YACHISANU NDI CHIWIRI: KUNYUMBA KWA MGEZENGE

(*Mgezenge atulukira. Akuoneka kuti sanagone bwino ndipo akugwira m'maso ngati kuti akusowa tulo. Alowera mbali yomwe Zikani analowera koma adakali pa bwalo lachisudzo.*)

- MGEZENGE: (*Aitana.*) Kodi Zikani! Zikani!
- NAGAMA: (*Atulukira mwamsanga.*) Mukumuitana wapita kuti?
- MGEZENGE: Mukufunsa bwanji? Sanadzukebe?
- NAGAMA: Inu mukundifunsa ine bwanji?
- MGEZENGE: Koma ndifunse yani?
- NAGAMA: Mukundidabwitsatu; Kodi munatuluka usiku?
- MGEZENGE: Kutuluka kupita kuti?

- NAGAMA: Mwinatu munakaledzera inu. Munthu wangokwatira kumene kamkazi kam'paketu koma n'kumatulukanso!
- MGEZENGE: Ndinatuluka ine?
- NAGAMA: Nanga mukufunsa mafunso opanda mutu bwanji?
- MGEZENGE: Mafunso opanda mutu?
- NAGAMA: Inu mwagona chipinda chimodzi ndi Zikani. Mwadzuka mochedwa ndiye pano mukundifunsa ine kuti Zikani sanadzukebe?
- MGEZENGE: (*Asonyeza kudabwa.*) Mufuna kutanthauza kuti Zikani sanagone chipinda chimodzi ndi inu?
- NAGAMA: Mafunso amenewo ndiwo mafunso akumowa. Mukunena kuti Zikani sanagone chipinda chimodzi ndi inu?
- MGEZENGE: (*Adabwa.*) Analowatu kuchipinda kwanuko usiku. Mukufuna kunena kuti simunamuone? Sanagone kumeneko?
- NAGAMA: Mwăti analowa kuchipinda komwe ndagona ine?
- MGEZENGE: Analowera komweko; mbali imeneyo. Ndinamuona akupita kuchipindako.
- NAGAMA: Mukunena zoona? Kuterekutu sanagone ndi inu? Ayi, ndione kuchipindako basi. (*Nagama a lowera mbali ina yachipinda chachikulu. Atuluka. Kenaka abweranso. Nthawiyi n'kuti a Mgezenge akuoneka ozunguzika kwambiri.*) Kulibekotu uku!
- MGEZENGE: Inetu sindikufuna zachibwana! Sindikucheza ayi! Ndione kuchipindaku. (*A Mgezenge a lowera kuchipinda komwe anagona Nagama. Atuluka. Nagama akungowayang'ana. A Mgezenge a lowanso manja ali m'chiuno. Nthawiyi a Nagama azindikira kuti a Mgezenge sakunena zocheza. A Nagama atsegula pakamwa modabwa, maso ali tuzu. Ayang'anizana ndi a Mgezenge.*)
- NAGAMA: Mwati analowera mbali imeneyi? Zinakhala bwanji?
- MGEZENGE: Wachita mwano. Anandinamiza choncho ndinamupsera mtima. Atachoka kuchipindaku anati akubwera kudzagona ndi inu.
- NAGAMA: Sanabwereko.
- MGEZENGE: Ndiye titani pamenepa? Tinene kuti watuluka? Ndione kuti watuluka bwanji. (*Apita kumbali n'kutsekula chitseko.*) Kodi ndinatembenuza kangati kiyi? Ndaiwala.
- NAGAMA: Inenso sindikukumbuka.

- MGEZENGE: Chitseko chikukhala ngati chokhoma. Ndiye watuluka bwanji? Kapena watulukira khomo lakuseri? Pitani mukaone. (*Nagama atuluka. A Mgezenge akungoyenda mozungulira m'nyumba. Nagama atulukira.*) Kumeneko bwanji?
- NAGAMA: Kuserikunso chitseko ndi chokhoma ndi kiyi. Sanatulukire kumeneko.
- MGEZENGE: Tsono zatheka bwanji? Zitseko zonse ndi zokhoma koma munthu watuluka. Zikundidabwitsa kwambiri. Tiyeni tikaone kwa makolo anu. Mwina wapita kumeneko.
- NAGAMA: Tiyeni msanga.
- MGEZENGE: Koma tipita ndi njala? Sitidya?
- NAGAMA: Pamene pango munthu angaganizenso zakudya? Nanga mwina wasowa? Ndigwira mtengo wanji pamene pango?
- MGEZENGE: Mukufuna tiyende ndi njala?
- NAGAMA: Mwinatu mukuchita dala; mukudziwapo kanthu. Inu mphamvu zodyera kadzutsa mwazitenga kuti mng'ono wanga atasowa?
- (*Akwiya.*) Kodi ukunena zamwano bwanji? Ukudziwa kuti ndikhoza kukumenya?
- NAGAMA: Menyani. Mundiphe ngati mmene mwamuphera Zikani.
- MGEZENGE: Ngati ukufuna kufa pitiriza kunena zamwano zakozo.
- NAGAMA: Mwamupha mng'ono wanga ndiye pano mufuna mundipheno ine? Mfiti!
- MGEZENGE: Pepa iwe, pepa. Basi zatha. Chonde usaonjeze mavuto ndili nawo inewa. Panopa tiye tikafufuze kwa makolo ako. Koma ndiyambe kaye ndaimba foni. (*Atulutsa foni m'thumba ndipo aimba. Foni inena kuti: "Nambala imeneyi sikupeze ka kapena ndi yozimitsa. Chonde yesaninso nthawi ina."*) Shaaa! Foni sikugwira. Tiye tingopita konko basi.
- NAGAMA: Tiyeni basi.
- MGEZENGE: Aaaa! Ndakumbukira chinthu chimodzi. Taonani zovala zake ngati zilipo.
- NAGAMA: Ndionedi. (*Atuluka pa bwalo lachisudzo.*)
- MGEZENGE: (*Akudziyankhulira yekha.*) Ameneyu asakhale kuti watatenga katundu wake yense. Ndaononga ndalamu zambiri kuti ndimukwatire mtsikana ameneyu. Mwambo wa shazi ndi mwambo wofunika kwambiri m'dera lathu lino. Makolo sangandipatse nkazi wina ngati Zikani atasowa ali m'manja manja.
- (*Nagama atulukira manja ali m'khosi.*)
- MGEZENGE: Bwanji?

- NAGAMA: Kulibetu katundu wake yense. Watenga zovala zake zonse.
- MGEZENGE: Pamenepe ndiyе tisachedwenso.
- NAGAMA: Tiyeni. (*Nagama anyamula kachikwama. A Mgezenge atsogolera kutuluka.*)

NUSUYAGAWO LACHISUDZO YACHISANUNDI CHITATU: KUNYUMBA KWA A GAMA

(Abiti atulutsa lichero ndi kukhala pansi. Kenako ayamba kupeta. Bambo Gama aloya mu bwalo lachisudzo atanyamula kampando ndipo aika pansi kampandoko n'kukhalapo.)

- GAMA: Zimenezi ndi nsinjiro?
- ABITI: Indetu, zimenezi ndi nsinjiro. Pajatu inu mumakonda kwambiri ndiwo zothira nsinjiro.
- GAMA: Kunena kwake mukhoza kungoti ine ndi nsinjiro ndife pachibale. Ndi kamadya masamba osathira nsinjiro ndimakhala ngati mbuzi yomwe ikudy'a msipu.
- ABITI: (*Aseka.*) Mwatero kodi? Ndiye mwawonjezatu!
- GAMA: Kumeneku si kuwonjeza ayi. Ndangonena chilungamo. Chimene ndanenachi ndi chilungamo chosaphimba.
- (A Mgezenge atulukira ali ndi mkazi wavo. A Mgezenge ayamba kuyankhula asanalonjerane ndi apongozi awo.)*
- MGEZENGE: Ali kuti?
- GAMA: Ndani?
- MGEZENGE: Apongozi mukufunsa dala?
- NAGAMA: (*Awagwira a Mgezenge padzanja.*) Inu tamayesetsani kukhalako ndi ulemu. Ndi pakhomu pa apongozi anutu pano.
- MGEZENGE: Ulemu! Ulemu chiyan? Kodi pangozi pakufunika ulemu?
- NAGAMA: Nanga mwangofikira kufunsa osakhala pansi; bwanji?
- MGEZENGE: Ndilibe nthawi yokhalira pansi! Sindinabwere kudzakhala pansi!
- GAMA: (*Aima, Aloza a Mgezenge ndi chala.*) Kodi iwe! Mutu wako umakoka? Umphawi wanga usandisandutse ine chidzete pamaso pa mpongozi wanga ayi. Kodi mudamvapo mkuluwiko woti pamudzi pakakhala pa zitsiru, mkamwini asamakulirepo mwendo?

- MGEZENGE: Pepani. Ine ndikuti, Zikani ali kuti?
- GAMA: Aaa! Ndimayesa Zikani ndi mkazi wanu?
- MGEZENGE: Ndi zonna.
- GAMA: Ife tinakupatsani Zikani. Mwamukwatira mwana wanga. Mukukhala naye ndinu ndiye mukubwera kudzatifulsa kuti Zikani ali kuti? Mukutanthauza chiyani? Muzindiyankha, osamangoti maso tunguluzutunguluzu ngati birimankhwe.
- ABITI: Mwinanso muwafunse kuti kodi iwowa amasuta fodya wamkulu kapena? Ngati apha mwana wathu n'kutengako zizimba, angonena.
- MGEZENGE: Pamene po ndiye mwawonjezatu.
- ABITI: Ine ndinakuberekerani ana awiri athanzi. Munakwatira onsewo; ndiye lero muziti mukudzafunsa kuti mkazi wanu wachiwiri ali kuti?
- GAMA: Kodi munthu akakwatira, mkazi amakhala kwa mwamuna wake kapena amakhala kwa makolo ake?
- MGEZENGE: Mwachulutsa mafunso. Ine ndabwera kudzakufunsani ngati Zikani ali kuno.
- ABITI: (*Aloza Nagama.*) Iwenso usangokhala ndwii ngati akukuvina chinamwali. Iwe umakhala kunyumba konko. Tafotokoza. Zakhala bwanji?
- NAGAMA: Ine ndinagona kuchipinda changa...
- GAMA: Usatiuze zogonazo ayi. Utilawula!
- NAGAMA: Sindikulawulani ayi. Iwo anali chipinda chimodzi.
- GAMA: Yani ndi yani?
- NAGAMA: Amuna athuwa ndi Zikani. Ndiye ine podzuka m'mawa impamene amandifunsa ngati Zikani ndinamuonako.
- ABITI: Tamvani nanga? Nkhani yake ndi yotamba yomweyi basi. Bambo, kodii inu zinakhala bwanji kuti mukafunse mkazi wamkulu za mkazi wamng'ono amene munagona naye chipinda chimodzi?
- MGEZENGE: Mwati kutamba? Kutamba kwake kwa Zikani kapena kwa yani?
- ABITI: Zikani mwana wanga sadziwa ufti ayi. Koma pakuoneka ngati inuyo ndi amene mukudziwa bwino za nkhanu imeneyi.
- MGEZENGE: Musandithamangitse magazi. Mwamva? Ngati zili za ufti, tikumana usiku uno! Pano tikukamba za Zikani. Ananditsanzika kuti akupita kukagona kuchipinda cha mkuulu wake. Ineyo ndimangoti ali kumeneko. Koma podzuka m'mawa, mkuulu wakeyu akuti sanamuoneko.

- GAMA: Chidule chake ndi chakuti inu mwatiphera mwana.
- MGEZENGE: Simungakambe za kupha pamene intembo simunauone. Kukakhala kopolisi amanena kuti munthu wosowa osati wakufa ayi.
- GAMA: Mukudziwa kuti ndikhoza kuiwala umphawi wanga?
- MGEZENGE: Pamene pano tisakambepo za umphawi. Pano ndi pofunika kopolisi.
- GAMA: Komatu tikanamufunafuna kaye m'makomo mwa abale athu tisanapite kopolisi. kopolisi nako ndi kutali. Tiyenda bwanji?
- MGEZENGE: Tipite kaye kopolisi. Tiyenda pa njinga. Koma mposunikadi kuti ndigule galimoto tsopano chifukwa maulendo apanjinga ndi amandiwawa. Ndalamu zoti n'kugulira galimoto ndili nazo. Kuno paja timangokhulupirira ngolo basi.
- GAMA: Njingazo zilipo zingati?
- MGEZENGE: Titenga ziwiri. Nanga amene tikupita si awiri basi?
- ABITI: Inenso ndipita nawo.
- GAMA: Ayi. Inu mukhale pakhomo pompano.
- ABITI: Ndikhala pakhomo bwanji ngati kuti Zikani si mwana wanga? Ndipita nawo.
- MGEZENGE: Chabwino. Ndiye titenga njinga zitatu. Tiyeni.
- GAMA: Mwana akalirira fupa, muninkhe. Likamuthyola dzino, ndi zake zimenezo.
- ABITI: Komatu nkhuju zodya mwana zidapota akulu. Mutha kunena chilichonse chomwe munganene. Ine sindikhala, ndipita nawo basi.
- GAMA: (*Auza Nagama.*) Chabwino. Pamene ife tikupita kopolisi, inu mayi mukhale pompano. Mukhale mutatchera khutu; tikupezani.

(*Atatu aja anyamuka mwaliwiro. Nagama alowera kuseri kwa nyumba.*)

NUSUYA GAWO LACHISUDZO YACHISANUNDI CHINAYI: KUNYUMBA KWAA GAMA

(*Pamsewu paikidwa masamba osonyeza kuti kuli maliro. Abiti ndi Nagama akhala pamodzi ndipo avala zakuda. Amayi ena akhala nawo pafupi. Abiti akupukuta misozi. Pakuimbida nyimbo zamaliro. Gama alowa ndipo aonetsedwa malo okhala pampando. Mgezenge nayenso alowa ndipo akhala pakampando. Mfumu ilowa ndipo itsokomola, pokonza kukhosu.*)

WOTSOGOLERA: Zikomo! Zikomo! Timvane. Pepani anamfedwa nonse; pepani mfumu; pepani amayi ndi abambo komanso anyamata ndi atsikana. Pamwambo uno

ndauzidwa kuti mwinimbumba sayankhula. (*Anthu adzuma modabwa*) Chete! Pepani pano mpamaliro, tiyeni tipereke ulemu. Posachedwapa ndipempha mfumu yathu kuti itiyankhule koma ndisanatero, ndineneko mawu pang'ono; pepani.. Monga mukudziwira uno ndi mwambo wamaliro. Ndi mwambo chabe chifukwa thupi la malemu Zikani Gama amene anali Mayi Mgezenge silinapezeke. Malingana ndi mmene anenera apolisi, padzakhala povuta kuti thupi la malemu Zikani lipezeke (*Anthu adzuma modandaula*). Mwachidule, ndifotokoza mmene zinakhalira. Si kalekale pamene tinali pa mwambo waukwati wapakati pa Bambo Mgezenge ndi Zikani Gama. Zikani anachoka mosadziwika pakhomo pa amuna ake, Bambo Mgezenge. Kuchokera pamene po sanaonekenso. (*Anthu adzuma modabwa kwambiri*).

ANTHU ENA:

Wapha Mgezenge, inde wadya. (*Ena, maka anyamata, avomereza ndipo amayi ena alira mofuwula*).

WOTSOGOLERA:

Pepani, panotu mpamaliro. Tiyeni tichite ulemu. Tonse tikudziwa kuti Mayi Zikani *anasowa*. Patapita nthawi, kunayamba kumveka mphekesera yoti atsikana awiri anali kupita kusukulu zosiyanshiya kumauza atsikana anzawo za ufulu wamaphunziro wa atsikana. Akuti amakambanso za ufulu wa ana. Malingana ndi momwe atsikanawo amaonekera, mmodzi mwa iwo akuti amaoneka ngati Zikani. Akuti atafunsidwa mayina awo, atsikanawo anakana kutchula chifukwa choopa kuwabwezero kumabanja komwe anathawa. Panamvekanso mphekesera yoti atsikanawo ankagona mu nyumba ina yosiydwa; yomwe ankagonamo alonda olondera nkhalango. Patapita masiku angapo afisi anavuta m'midzi yoyandikana ndi nkhalangoyo. Panapita sabata yathunthu atsikana aja asanaonekenso. Kenaka anthu anamva fungo loipa kuchokera kunkhalango. Anthu ena analowa munkhalangomo napeza matupi awiri ataonongeka kwambiri. Matupiwo anali a atsikana. (*Anthu alira kwambiri. Abiti akomoka. Awakupiza ndipo atsitsimuka*.)

ANTHU ENA:

Afisi a munthu. Mwini afisiwo ndi Mgezenge. (*Anyamata ena ayankhula mwachipongwe*)

WOTSOGOLERA:

Pepani kwambiri. Pepani. Matupi a awiriwo anali wopanda ziwalo zina chifukwa zinali zitadyedwa. Nkhope zinali zodyedwa moti kunali kuvuta kuzindikira kuti adali yani. Pafupi ndi pamalowo panapezeke madiresi amene anthu omwe anaona, akuti adali a atsikanawo. Malingana ndi kuonongeka kwa matupiwo, anthu anangokwirira pamalo pomwepo. Tikukhulupirira kuti limodzi mwa matupiwo linali la Zikani. Ichi n'chifukwa chake tasonkhana pano. Mzimu wa Zikani uwuse m'mtendere. (*Amayi alira kwambiri*). Pano ndipempha mfumu yathu kuti itiyankhule (*Wotsogolera akhala pansi*).

MFUMU:

(*Aima.*) Pepani a kubanja kwa a Gama, pepani a kubanja kwa a Mgezenge, pepani *anamfedwa* nonse, pepani *mfumu zinzanga*, pepani nonse *mwasonkhana* pano. Ine ndilibe mawu ambiri koma kuthokoza nonse amene *mwatikuta* pa mwambo womvetsa chisoni uno. Ngakhale palibe

mtembo, pano tikulira maliro a mwana wathu, Zikani. Ndimaganiza kuti thupi la mwana wathu libwera choncho ndinauza adzukulu kuti akakumbe manda. Zikatere timadula thunthu lanthochi kuti tikakwirire. Si zachilendo. Izi zimachitika pakakhala kuti mtembo palibe monga zili lero. Choncho tikamaliza mwambo wapano pakhomo pano, anthu ochepta apita kumanda kukachita mwambo umenewu. Izi zimatero chifukwa mzimu wamunthu ndi woopsa. Kupanda kutero ndiye kuti tidzakhala tikuutitsidwa ndi mzimu wa malemuyu. Zikani anali mwana wamakhalidwe abwino. Ndikhulupirira ndi mwezi watha omwewu pamene timasangalala kuti mwanayu walowa m'banja kukathandizira mkulu wake. Ine ndilibe mawu ambiri; kwanga n'kulira basi. Ndiperekenso nthawi ino kwa amene akuyendetsa mwambo uno.

(Akhala pansi. Wotsogolera mwambo aima. Panthawiyi Zikani atulukira. Ali ndi mnzake, dzina lake Chisomo. Anthu onse aona Zikani ndipo ambiri athawa. A Mgezenge amuona Zikani ndipo akufuna kukomoka chifukwa cha mantha. Abiti ndi a Gama amuonanso Zikani ndipo anthunthumira ndi mantha. Anthu ambiri afuna kuchoka pamalo paja chifukwa cha mantha. Pamalopo pachitika kachipwirikiti pang'ono.)

MGEZENGE: (Afiwula mwamantha.) Mfumu! Tachedwatu kupita kumanda! Onani mzimu wa Zikani wayamba kale kutivutitsa!

(A Gama alimba mtima ndipo ayenda monyang'ama n'kyufika pafupi ndi Zikani. Amugwira kenaka athawa. Mfumu itenga dothi pansi kuti imuponyere Zikani ngati umboni woti ndi munthu weniweni osati mzukwa. Ukakhala mzukwa, umasowa ukauponyera dothi. Mfumu iponya dothi ndipo Zikani sanazimirire.)

MFUMU: Ndi munthu! Musathawe! Ndi munthu weniweni!

GAMA: Zatheka bwanji? Munthu wakufa n'kudzukanso?

ZIKANI: (Ayankhula.) Ine si malemu. Palibe nthawi ina iliyonse m'moyo mwanga yomwe ndinafapo. Amene anadzukapo ndi mwana wa Mulungu yekha basi. Ndikanapanda kumva kuti mukulira maliro anga, sindikanabwera pano.

ABITI: (Alumphu ndi chimwemwe.) Mwana wanga ali moyo! Mwana wanga ngwarnoyo!

MGEZENGE: Mkazi wanga! Sunamwalire!

ZIKANI: Ine si mkazi wanu!

MGEZENGE: Koma mzukwa?

ZIKANI: Si ine mkazi wanu komanso si ine mzukwa! Ndine Zikani. Kusowaku ndimathawa inu nomwe. Munthu woipa inu, chidyamakanda! Munthu wanji wopusa ngati nkuku yodzimwera mazira ake. Mwandilera nokha paro mufuna ndikhale mkazi wanu? Zopusa basi!

(Anthu ambiri aoneka odabwa. Abale a Zikani adzadzidwa ndi chimwemwe.)

- MFUMU:** Khalani pansi nonse (*Onse akhalala pansi*). Zikani, ima pafupi ndi ine. Pano utiuze zooha zokhazokha. Ife tinamva kuti iwe ndi mnzako munamwalira. Tinamva kuti munajiwa ndi afisi, ndipo zovala zanu zinapezeka pafupi ndi mitembo yanu. Kodi ukuzidziwa zimenezi?
- ZIKANI:** Inde, ndikuzidziwa. Poyamba ndipepese. Matupi amene anapezekawo anali a atsikana anzanga amene anagwanso m'mavuto ofanana ndi anga. Anabwera kudzakhala nafe atathawa kumabanja okakamizidwa. Anathawa mabanja oyamba kaamba ka miyambo ya makolo athunu. Shazi ndi mwambo wa amuna adyera ngati alamu anga a Mgezenge.
- MGEZENGE:** (*Akwiya.*) Uziyankhula bwino!
- MFUMU:** Khalani phee a Mgezenge. Pitiriza kufotokoza. Zovala zako zinapezeka bwanji pa mitembo ya atsikanawo?
- ZIKANI:** Atsikana amenewo sanapeze mpata wotengera zovala zaho pamene amathawa. Zovala zomwe anali nazo ndi zokhazo zomwe anavalala. Ndinawabwereka zovala zanga pamene anachapa zaho.
- MFUMU:** Atsikana amenewo anali yani? Ndipo zinakhala bwanji?
- ZIKANI:** Atsikana amenewo anali Sibongile ndi Malita. Anaphedwa ndi afisi atangochapa zovala zaho. Komatu ine ndi mzangayu tinali malo ena ndipo titamva phokoso la afisi, tinathawira kutali. Tinathawira kwa mayi wina wopemphera. Iye anatilimbikitsa kupemphrerera mizimu ya anzathu awiriwo. Ndikudziwa kuti mizimu yaho ikhala mafuta wokolezera moto womwe unyeketse ndi kupsereza miyambo yonunkha ya makolo anthunu.
- ABITI:** Nanga mnzakoyu ndani?
- ZIKANI:** Dzina lake ndi Chisomo. Atha kunena yekha nkhanzi yake. Koma ndiyambe ndi nkhanzi yanga kaye.
- CHISOMO:** Komatu ludzu landipha. Chonde, ndipatseniko madzi.
- ZIKANI:** Wina atipatseko madzi. Tili ndi ludzu kwambiri.
- (*Nagama, yemwe anangotulukira kumene chifukwa cha mantha, athamanga kukatenga madzi.*)
- MFUMU:** Pamene tikudikira madzi, amayi nonse amene mwavala nsalu zakuda chonde kavuleni. Awa ndi ana athu, ndi anthu enieni. Awa si mizuka ayi. Anyamata inu, Wina achotse masamba pa msewupa. Palibe maliro pano.
- (*Anyamata ena achotsa masamba. Nagama atulukira ndi madzi akumwa. Aperekwa kwa atsikana aja ndipo amwa.*)
- MGEZENGE:** Pitiriza kufotokoza, mkazi wanga. Ndikufuna kuimva bwino nkhanzi imeneyi chifukwa yawonongetsa mbiri yanga ndipo ikanandiphetsa.
- ZIKANI:** Ndanena kale kuti ine si mkazi wanu. Ndinu gonthi eti? Ine masomphenya

anga ali pa sukulu. Ndinapirira kugwiritsidwa ntchito ngati khasu. Umunthu wanga munauehotsa pamene ndinkakhala ngati chinthu cha malonda. Ndabwera kuno kudzatsutsa nkhani yakuti ndinamwalira. Ndiakachoka pano ndipita komwe anthu angandione ngati munthu wofunika pa dziko. Ndifuna ndikapitirize sukulu ndipo ufulu wanga uyenera kulemekezedwa. Sindidzalola kuti wina andiphere tsogolo langa pobisalira kumiyambo yoipa ya makolo athu.

ABITI: Koma kwenikweni munkakhala kuti? Munkadya chiyani?

ZIKANI: Mwina ndisanayankhe zimenezo, mzangayu nayenso afotokoze za moyo wake.

ABITI: Paja wati ndiwe ndani?

CHISOMO: Mnzanga, Zikani, wanena kale kuti ndine Chisomo. Ndine Chisomo Mwakiyale. Ndili ndi zaka khumi ndi ziwiri. Makolo anga ankakongola ndalamu kwa mkulu wina wolemera, malingana ndi kulemera kwa kuno kumudzi. Dzina la mkuluyo ndi Mwenekuchanya. Pamene makolo anga anazindikira kuti sakanatha kubweza ngongole zankhaninkhani zomwe anali zano, anagwirizana ndi mkulu wokhupukayo kuti ine ndikhale mkazi wake wachinayi. Nthawiyo ndinali wachichepere kwambiri. Ndinali ndi zaka zisanu zokha basi. Kuyambira pamene, a Mwenekuchanya anakhalu akundidikira kuti ndisinkhuke pang'ono. Mwambo umenewu amautcha kuti *kupimbila*. Ena amati *kupawila*. Ndiye nditafika sitandade 7, Mwenekuchanya anaona kuti ndafika pamsinkhu woti ndilowe m'banja. Makolo anga anakandipereka kwa Bambo Mwenekuchanya kukakhala mkazi wawo wachinayi.

MFUMU: Ndiye zinakhala bwanji?

CHISOMO: Ndinathawa tsiku lomwelo ndipo ndinangokwera basi mosakonzekera. Podziwa kuti ndinalibe ndalamu zolipirira basi ija, ndinafotokozeru anthu nkhani yanga mu basi ija ndipo anthu achisoni anandithandiza. Ndinawafotokozeru anthuwo kuti ndinali kupita kwa malume anga kuboma. Nditalika paboma, ndinatsika. Sindinadziwe kurnene ndikanalowera koma mwamwayi ndingotatsika basi ija, ndinakumana ndi Zikani. Kuyambira pamene, tinayamba kukhalira limodzi.

ZIKANI: Ndiye pamene tinamva kwa anthu ena kuti kuno anthu akulira maliro anga tinaganiza kuti tibwere mwamsanga. Ndinafunu anthu adziwe kuti ine ndili moyo.

MFUMU: Apa ndiye ine ndachita manyazi. Sindikanayenera kuvomera kuti ukwati umene uja uchitike.

MGEZENGE: (*Mokwiya.*) Mfumu, mukuyankhula bwanji? Pali ndondomeko imene inatsala pamene paja? Panotu wina abweza zanga pano!

- MFUMU: Mukutanthauza chiyani?
- MGEZENGE: Alipo anthu amene anadya zanga pano! Anthu amenewo abweza!
- MFUMU: Musatero, bambo. Kodi mukufuna mundivule mfumu wanga pagulu?
- GAMA: Pamenepe si bwino kumakambanso nkhani zakale. Mfumu mwanena bwino.
- MGEZENGE: Anthu amene anadya zanga ayamba kuonekera poyer tsopano! Zivute zitani, ine ndikumutengabe Zikani ngati mkazi wanga!
- MFUMU: Kuchokera pa nkhani iyi, ine ndilolera kuoneka ngati munthu wopusa. Sindidziwa kuti miyambo inayi imayamba bwanji. N'kutheka kuti miyambo ina inali bwino nthawi yomwe inkayambika koma ena anaisokoneza. N'kutheka kuti ena mwa makolo athu anali adyera. N'kutheka kuti mwina miyambo ina inayamba, makolo athu atasauka. Ndionetsetsa kuti *hlazi* (shazi) kapena kuti *mbirigha* kapenango momwe anzathu ena amanenera kuti *isakulwa* ndipo ena amati *chimeta masisi* kaya kwina ena amati chiyani, zitheretu m'mudzi mwanga muno lero.
- (*Anhu ambiri, maka achinyamata, awomba m'manja ndi kuimba malikhweru mwansangala. Achikulire ambiri aipitsa nkhopre ndipo ang'ung'udza*)
- MGEZENGE: Zisayambire pa ine. Mukamathetsa miyambo yanuyo ine ndikhala nditamutenga mkazi wanga, Zikani! Kupanda apo, kaya paterera pano! Paterera pano! Wina avulala! (*A Mgezenge azambatuka mwaukali ngati galu wachiwewe. Ayambitsa chisonokezo pamalo paja ndipo anthu abalalika.*)

NUSU YA GAWO LACHISUDZO YAKHUMI: KUNYUMBA KWA FUNSANI NDI ZIKANI

(*M'chipinda cham'nyumba. Muli mipando ya sofa yokongola. Pakhoma pali wotchi. Mbali ina ya khoma pali chithunzi cha Funsani ndi Zikani. Mulinso wayilesi yamakono, firiji ndi wayilesi yakanema. Funsani alowa ataryamula bulifikesi ndipo ukumasula tayi. Kenako aika bulifikesi ija pansi ndipo apitirira, n'kulalowa kuchipinda. Posakhalitsa atuluka alibe tayi. Ayatsa wayilesi ndi kuika nyimbo. Kenaka pakhommo pamveka kugogoda. Funsani adzuka n'kupita kukhomoko.*)

- FUNSANI: Eeee! (*Atsekula chitseko. Chisomo alowa. Funsani amuyang'ana modabwa.*)
- CHISOMO: Zikani sanafike?
- FUNSANI: Anthu maunali kuntchito limodzi ndiye mukundifunsa ine?
- CHISOMO: Ine ndinanyamuka msanga. Ndinapita ku esiteti ina yake komwe zimamveka kuti mwini wake amagwirtsa ntchito yolima ana aang'ono. Mawa tipitira

limodzi ndi Zikani. Ndiye ndinabwera kudzamuza mmenie ndapezera zinthu kumeneko.

FUNSANI: Ndimayesa mwawerukira limodzi. Chabwino khala pansi. Mumwa chiyani?

CHISOMO: Inetu musavutike nane. Ndikatenga ndekha madzi m'firiji.

FUNSANI: Madzi basi?

CHISOMO: Madzi ndi chakumwa chabwino. Komso timafunika tizichenjera ndi zakumwa zinazi zangoti mbwee masiku anozi. Zakumwa zisamakhale ndi shuga wambiri kapena zothirathiramo zosadziwiwa ayi.

FUNSANI: Ukutanthauza kuti umwa madzi basi?

CHISOMO: Inetu paja anga ndi madzi. Ndimaopa kudzakhala ngati agogo anga aja anawadula mwendo aja.

FUNSANI: Amene aja anawadula mwendo chifukwa chiyani?

CHISOMO: Amene aja atmadvala matenda a shuga.

FUNSANI: Matenda ashuga?

CHISOMO: Inde.

FUNSANI: Ndiye n'chifukwa chomwe anawadulira mwendo?

CHISOMO: Analu ndi chilonda pamwendo. Ndiye paja chilonda chimavuta kupola kwa munthu wodwala matenda a shuga. Chilonda chinawavuta kwambiri; sichimapola mpaka chinawononga mbali yaikulu ya mwendo. Ndiye akatswiri akuchipatala anangoganiza zowadula mwendowo.

FUNSANI: Kodi zinakhala choncho eti?

CHISOMO: Ndi chifukwa chaketu anabwera kuchipatala chachikulu kuno kutauni. Ngakhale zakudyazi, osamakonda zachizungu kwambiri maka zokazingazazingazi.

FUNSANI: Apo mwatiphunzitsa; ingomwanidi madzi. Komatu pasakhale pozembera kudyu ndi kumwa zinthu zabwino pofuna kupulumutsa makobiri. Pajatu atsikananu makobiri akuthera m'mutu.

CHISOMO: Musandiseketse. Nsimma yeniyeniyi ndi yofunikanso kusamala nayo. Kodi mumadya nsima yotani?

FUNSANI: Yoyeru basi. Ndiye nsima imene imakhala bwino.

CHISOMO: Ndikubweretsereni mlangizi wazamadyedwe. Nsimma imene ili ndi zonse zofunika ndi yamgayiwa. Nsimma yamgayiwa imakhala ndi madeya amene amafunika m'matupi athu. Muli sitalichi ndi faiba wambiri. Nsimayi imatithandiza kupewa matenda amtima ndi khansa.

- FUNSANI: Chabwino, katengeni madziwo. (*Chisomo atuluka, kukatenga madzi m'firiji kukhitchiñi. Nthawi yomweyo pakhomo pamveka kugogoda pang'ono. Chitseko chitsekulidwa ndipo Zikani alowa. Zikani wawala zovala zabwino zamuoñesi.*)
- ZIKANI: Iiiii! Mwfika kale. Chabwino, anzathu mwapuma.
- FUNSANI: Ndakulandirani.
- ZIKANI: Aaaa, kodi Chisomo uli kuno?
- CHISOMO: Ndinabwera kudzafotokoza momwe ndayendera kuesiteti kuja. Pajatu bwana mumafunika kukupatsani malipoti msanga.
- ZIKANI: (*Akhala pampando ndipo aika chikwama pansi.*) Nawenso umayankhula mowonjeza bwanji?
- CHISOMO: Koma inu si bwana wamkulu? Koma ndikakumbukira komwe tidachokera, ngati bodza ndithu. Popanda kuchita khama, bwenzi pano tili ndi ana khumikhumi, titakhalamba ngati anzathu aja.
- ZIKANI: Usandikumbutse zakale, iwe. Tikanakhala kuti sitinathawe kumudzi kuja bwenzi pano tili agogo.
- CHISOMO: Ukunena zonna. Sitikanaphunzira ngati momwe tinachitiramu.
- ZIKANI: Maphunzirodi ndi abwino. Ndikanakhala wosaphunzira si bwenzi nditayambitsa bungwe limeneli, "Mtetezi wa Mwana". Ndinachita bwino chifukwa fawonjola ana ambiri kumsampha wamavuto.
- CHISOMO: Nkhani zina ndi zimene ndinabwerera. Ukukumbukira kuti ndinapita ku esiteti ija tinalandirako madandaulo kuja.
- ZIKANI: Ndiye unapeza kuti zinali zonna?
- FUNSANI: Pumaní kaye. Nanga simukasiya kaye chikwamachi kuchipinda?
- ZIKANI: Zimenezo ndichitabe posachedwapa. Ndimve kaye nkhani yomwe Chisomo wabweretsa.
- FUNSANI: Chabwino.
- ZIKANI: Tanena, Chisomo.
- CHISOMO: Ukukumbukira kuti amene anadzadandaula ku bungwe kwathu kuja anali anthu okhala pafupi ndi esiteti. Pajatu ku esiteti kumene kuja amalimako fodya. Ndiye eni ake esitetiyo akalemba ntchito bamboo, ndiye kuti banja lonse limagwira ntchito yomweyo.
- ZIKANI: Kodi anali olembedwa ntchito?
- CHISOMO: Eee, aja amawatcha matenanti. Amalima fodya yemwe amagulidwa ndi abwana awo basi. Amapatsidwa malo ndi zakudya koma zimakhala

- zosakwanira. Ndiye matenantiwo akakolola fodyayo amagulitsa kwa mwini mundawo pamtengo wozizira, womwe mwini munda amalamula.
- FUNSANI:** Kodi zimatero eti?
- ZIKANI:** Kodi simukudziwa?
- FUNSANI:** Ndikumva pompano.
- CHISOMO:** Ndiye m'modzi mwa matenanti amene ndinakacheza naye ali ndi ana asanu ndi awiri. Ana onsewo akugwira ntchito yomweyo. Anawo akuvutika kwambiri chifukwa akugwira ntchito zolemtsa komanso sakupita kusukulu.
- ZIKANI:** Hii! Chabwino, wachita bwino kukafufuza. Mawa tipitire limodzi kumeneko kuti tikayese kuthana ndi nkhanji imencyi.
- FUNSANI:** Nkhani yanuyi ikundikumbutsa momwe a Mgezenge ankandizunzira. Ndidi m'nsinga zamazunzo. Ndinkakhalira m'phanthi ngati nsikidzi. Ankandigwiritsa ntchito yogulitsa mu golosale yavo koma n'kumandilipira zovala zakale. Amuna ako aja anali wovuta kwambiri.
- ZIKANI:** Akanakhala amuna anga bwezi nditakwatiwa ndi iwe?
- FUNSANI:** Si paja munalowa m'banja lovomerezeka pamudzi.
- ZIKANI:** Ukudziwa bwino kuti ndinathawako usiku womwewo. Munthu wochenjera amayenera kuthawa pamwewu galimoto isanayandikire. Kumene kuja ndinathawako nthawi yabwino, fisi asanathyole khola.
- FUNSANI:** Unachita bwino.
- ZIKANI:** Ndikanapanda kutero mwina bwezi pano titangotsala dzina langa lokha. Taonani akulu anga anatsikira kuli chete. Ndipo pano a Mgezenge aja ali mafupa okhaokha; ndi bwenzi wa mphasa. Ndinamva kuti ng'ombe zija zinatha chifukwa chofuna malipiro a sing'anga. Ikakhala golosale yako ija muli akangaude okhaokha.
- FUNSANI:** Kodi zili chonchi?
- ZIKANI:** Ofesi yako inatsekeda. Ukanapanda kuchenjera, bwenzi pano uli tenant.
- FUNSANI:** Chaka apa. Kumene kuja ndinkakhalirako kupirira. Tsiku lina ndidzapitako, ndifuna ndikawaone a Mgezenge.
- ZIKANI:** Udzachita bwino. Tidzapitira limodzi eti? Koma chimene ndimadandaula nacho ndi chinthu chimodzi.
- FUNSANI:** Chiyaninso?
- ZIKANI:** Pamene ndili pabwino pano ndimalakalaka ndikanamathandiza makolo anga. Koma onse anatsogola. Pano ali kumwamba ndi Mulungu.
- FUNSANI:** Pepa. Koma ine kupanda azungu a mishoni kunditenga n'kumandilipirira

- ZIKANI:** sukulù sindikudziwa kuti bwezi ndili kuti lero.
- FUNSANI:** Koma amene aja umayenera kuwathokoza. Mmene unkabwera kyunivesite kuja unkaoneka ngati munthu. Udali yani iwe? Mbusa wa ng'ombe weniweni.
- FUNSANI:** Chokani apa Mayi Mgezenge. Zoona, ndipotu azungu amene aja sindidzawaiwala. Ananditola n'kumandilipirira sukulù mpaka kumaliza. Pamene ndimatenga digiri yanga, anabwera ku mwambo wolandira madigiri ngati makolo anga.
- CHISOMO:** Mpakanso kukupezerani ntchito.
- FUNSANI:** Zoona. Pamene anamwalira makolo anga, anthu amene aja anasanduka makolo anga. Maka BamboAlfred; amene uja ndi munthu wodziwa Mulungu weniweni.
- CHISOMO:** (*Aoneka kuti watopa kumyetsera nkhani za Funsani ndi Zikani.*) Ine ndiye ndinyamuke. Tikumana mawa ku ofesi.
- ZIKANI:** Tiye ndikuperekeze.
- (Chisomo ndi Zikani Atuluka. Funsani anyamula chikwama cha Zikani ndipo apita nacho kuchipinda.)*

NUSU YA GAWO LACHISUDZO YAKHUMI NDI CHIMODZI: KU ESITETI

(Pali bambo mmodzi amene akusoka fodya kukonzekera kumutchisa. Mwana mmodzi wazaka zosaposa khumi ndi zitatu akudutsa atansenza chimitolo chankhuni cholemera kwambiri ndipo akulephera kuyenda bwino.)

- KAMWENDO:** (*Akalipira mwana wawo.*) Kumafulumira iwe! Tikuyenera kutchisa fodyayu mwamsanga. Ulesi bwanji? (*Mwanayo sanayankhe ndipo angopitirira.*) Zikani atulukira ali ndi Chisomo. Awiriwo avala zitenje ndi mipango.)
- CHISOMO:** Zikomo, zikomo!
- KAMWENDO:** Fikani, fikani.
- CHISOMO:** Zikomo.
- KAMWENDO:** (*Aoneka wodabwa.*) Khalani patmenepa. Aaaa! Kodi inu sindinakuonani konkuno dzulo?
- CHISOMO:** Inde, ndiñafikadi.
- ZIKANI:** Muli bwanji, bambo?

- KAMWENDO: Ine ndili bwino, kaya inu?
- ZIKANI: Inenso ndili bwino.
- KHONJE: Nanga inu mayi muli bwanji lero?
- CHISOMO: Ine ndili bwino. Ndamva kale kuti inu muli bwino.
- KAMWENDO: Dzulo mutabwera munandiua kuti mubwera lero kudzacheza nane. Ndikuopeni.
- CHISOMO: Musatiope kwenikweni. Ine ndine Chisomo Mwakiyale. Anzangawa ndi Mayi Zikani Mumba. Tachokera ku bungwe la "Mtetezi wa Mwana". Nanga inu ndinu yaní?
- KAMWENDO: Ine ndine Kamwendo. Kwathu kwenikweni si kuno ayi. Ndinachita kubwera malingana ndi ntchito ya utenantiyi.
- (Mnyamata uja adutsanso ndi nkhuni zina zolemera.)
- ZIKANI: Aaaaa! Kodi mnyamatayu sakuyenera kukhala pano ali kusukulu?
- KAMWENDO: Ayi, ameneyu ndi dzanja langa. Amandithandiza ntchito pakhommo pano. Ndimamudalira kwambiri. Mutha kuona nokha, ndi mwana wolimba kwambiri.
- ZIKANI: Samapita kusukulu?
- KAMWENDO: Pakakhala kuti palibe ntchito zambiri amapita. Koma si kawirikawiri. Ndi mnyamata wolimbikira kwambiri.
- ZIKANI: Muli ndi ana angati?
- KAMWENDO: Alipo. Alipo ndithu, asanu ndi awiri. Amene mwamuona akudutsa apayu ndi wachinayi.
- ZIKANI: Ndiye enawo ali kuti pano?
- KAMWENDO: Amenewo ndiye amandithandizanso kwambiri. Akugwira ganyu yopalira kuminda yakutsidyakui. Ndagwirizana nawo eni ake kuti malipiro andipatsa mawa. Pali mtsikanana; wapita kumsika kutauni kukagulitsa masamba. Ndiye ana awiri aang'ono aperekza mayi awo kuchigayo.
- CHISOMO: Kusonyeza kuti palibe amene amakhala ali kusukulu panthawi yake?
- KAMWENDO: Ndiyesadi. Nthawi zina amapita. Nanga n'kumapitako tsiku lililonse? Adyanji? Nanga kusukulu amatengako nsima?
- CHISOMO: Ndiye tsogolo lawo mukuliona bwanji?
- KAMWENDO: Ndimawaphunzitsa momwe angadzakhalire akadzakula. Ndimawaphunzitsa ntchito. Kodi inu mwabwerera chiyani pano?

- ZIKANI:** Tabwerera kudzaunikirana za ana. Pali ntchito zimene ana aang'ono angathe kugwira pakhomo. Ntchito zimenezi zizifanana ndi misinkhu yawo. Ndipotu n'koyenera ndithu kuti ana azigwira ntchito zazing'onozing'ono zapakhomo. Koma pali ntchito zina zimene zili zoipisitsa kwa mwana ndipo zimenezi zimatchedwa '*child labour*' pa Chingerezi. Kholo logwiritsa ana ntchito zoipazi litha kumangidwa.
- KAMWENDO:** Iiiii! Mukufuna kutanthauza kuti chiyani?
- ZIKANI:** Dziko lathu lino linasainira mgwirizano pa 17 June, 1999 wotchedwa 'Mitundu ya Ntchito Zoipitsitsa kwa Ana' umene pachingerzi amati '*Worst Forms of Child Labour Convention*'.
- KAMWENDO:** Sindikukumvetsanibe.
- CHISOMO:** Ndipo gawo 3d la mgwirizano umenewu limanena za ntchito zomwe zingathe kuwononga moyo wa mwana pa thanzi, makulidwe, makhaldidwe ndi maganizidwe aumunthu.
- KAMENDO:** Koma kwenikweni mukuti chiyani?
- ZIKANI:** Monga momwe inu mukuchitira. Zikuonetsa poyer a kuti ana anu simukuwalera bwino. Pakufunika kuti muziwapititsa kusukulu nthawi zonse zasukulu komanso musamawagwirtse ntchito yomwe ingathe kuwononga miyoyo yawo. Mwamuona mwana uja mmene amayendera? Amaoneka kuti ntchitoyo wachita kukakamizidwa. Ntchito imene mwamugwiritsa ija ndi chitsanzo cha ntchito zoopsa zomwe zidayalidwa mu mgwirizano wa '*Forced Labour Convention*' wa chaka cha 1930.
- KAMWENDO:** (Akwiya.) Mukufuna kundiuzza kuti ana anga asamagwire ntchito? Ana angawo munabereka ndinu? Munaberekapo inu? Mwana mumamudziwa inu? Si inu ana kumene? Mungabwere pano n'kundilamula pakhomo panga? Nyamukani msanga, ndisanakukhwirizireni agalu. (A Kamwendo ayamba kuitana agalu. Zikani ndi Chisomo achokapo.)

NUSUYAGAWO LACHISUDZO YACHISANU NDI CHIWIRI: KUNYUMBA KWA ZIKANI

(A Mgezenge atulukira pa nyumba ina koma sakudziwa kuti nyumbayo ndi ya yani. Iwo anyamula chisaka chomwe muli katundu wawo. Akuyenda moyutikira kwambiri chifukwa akudwala. Ayamba kuyankhula wokha. Zikani ndi Funsani ali m'nyumbamo ndipo akuwerenga nyuzipepala.)

- MGEZENGE:** Komadi lino ndi dziko. Kunodi ndi kunja kuyanja lichero. Abale anga onse kutha psiti kumwalira, Kumudzi kuja ndinali munthu wolemera kwambiri koma zinthu zinayamba kutha chimodzichimodzi. Sitolo, ng'ombe, mbuzi, nkuku mpaka nkunda zonse zinatha. Pa esiteti

yanga mpaja boma lidamangapo sukulu. Ndalamu zachiiputamisozi zidatha kalekale. Sindimadziwa kuti msewu umene adadutsa m'munda mwa apongozi cholinga chake chinali choti ukafike kusukuluyo. Anthu ambiri akandiona masiku ano amangoti ndine wamisala; ena amati ndine sing'anga. Mpaka kumandikuwiza kuti sing'anga? Kumandinena ine? Popeza duwa lapendeka, ndingopempha malo ogona basi. Mawa ndikhala ndikukonza mapulani ena. Komatu nyumba iyi ikuoneka yabwino. Ndipemphe kumeneku basi. Kuno palibe amene angandidziwe. Kulibe yemwe angadziwe zimene andithamangitsira kumudzi. Odi! Odi! Odi kuno! Mwina ndingolowa ndekha. (*Achita ngati akugwira geti. Chisomo afika pageti paja.*)

- CHISOMO: Eee! Moni, bambo.
- MGEZENGE: Zikomo mayi wanga.
- CHISOMO: Dikirani pompo. Eni nyumba ali m'katimu.
- MGEZENGE: Chabwino. Koma imani kaye. Nkhope yanuyi ikukhala ngati si yachilendo. Amayi, ndinakuonani kuti?
- CHISOMO: Nanenso sindikukumbukira ayi.
- MGEZENGE: Ndiye mwati nyumba ino si yanu?
- CHISOMO: Kunoko si kunyumba kwanga ayi. Kuno ndi kwa mzanga. Ine ndinangobwera kudzacheza.
- MGEZENGE: Komabe mwina ndingoneneratu ku ~~mukawauze~~ mukawauze. Ine ndimafuna ndipemphe nawo malo ogona. Mawa mmawa ndizipita. Ndavutika kwambiri, chonde andithandize.
- CHISOMO: Chabwino imani pomwepa, ndikawauze.
- MGEZENGE: Mwati kuno ndi kwa yani?
- CHISOMO: Kwa a Mumba. Akazi awo ndiwo anzanga.
- MGEZENGE: Chabwino. Ndidikira ndi chikhulupiriro.
- CHISOMO: Chabwino, ndikubwera. (*Atuluka. Ndipo alowa m'nyumba muja. Akhala pansi ndipo afotokoza ndi manja ndi zizindikiro zina koma osatulutsa mawu. Awiri aja avomera. Kenaka Chisomo atulukanso ndipo afika pamene awasiya a Mgezenge.*)
- MGEZENGE: Akuti bwanji?
- CHISOMO: Ndiwfotokozena kuti mwavutika kwambiri komanso kuti ndinu wachikulire simungachite chipongwe. Avomera kuti akusungani. Akuti kumene kuli nyumba yogona anyarnata kuli zipinda ziwiri. Wantchito wawo amagona chipinda chimodzi. Ndi anthu abwino, akupatsani zofunikira. Tiyeni ku nyumba yayo yaikuluyo kuti akuoneni.

- MGEZENGE: Zikomo kwambiri, mwana wanga.
- CHISOMO: Nditsateni.
- (Alondola pambuyo pa Chisomo. Alowa kumpanda ndipo aimia pakhonde pa nyumba ija. Zikani ndi Funsani atulukira. Awiriwo adzidzimuka chifukwa aonetsa kumudziwa munthuyu koma a Mgezenge sanawazindikire awiriwo.)*
- FUNSANI: Aaaa! A Mgezenge!
- ZIKANI: Iiii! A Mgezenge! Zoon!
- CHISOMO: Ooo! A Mgezenge ndi amenewa?
- MGEZENGE: *(Aoneka wodabwa kwambiri.)* Ndinu yani?
- ZIKANI: Ndine Zikani Gama. Mwamuna wangayu ndi Funsani.
- MGEZENGE: *(Asokonezeka maganizo ndipo afuna kugwada. Chisomo awagwira dzanja kuti asagwade.)* Pepani kwambiri ana anga. Mundikhululukire. Pepani kwambiri, ndagwira mwendo.
- ZIKANI: Zinatha kalekale. Ndiye zakhala bwanji kuti mupezeke kuno?
- MGEZENGE: Basi ndangochoka kumudzi. Panopa ndilibe china chilichonse.
- FUNSANI: *(Akwiya.)* Adali munthu woipa uyu kwambiri.
- ZIKANI: Tiwakhululukire. *(A Mgezenge achita manyazi kwambiri.)*
- CHISOMO: Kuti bambowa amve kuwawa chifukwa cha zomwe anachita, muwakhululukire ndipo muwasamale bwino.
- ZIKANI: Chabwino, tichita zomwezo. Bambo Mgezenge, khalani womasuka. Musachite mantha; ino ndi nyumba ya ana anufe.
- MGEZENGE: Sindikudziwa kuti ndingapepese bwanji.
- ZIKANI: *(Aitana.)* Kodi Anafi! Anafi! Ulipo?
- ANAFI: Ndilipo, mayi. *(Afika mwaulemu.)*
- ZIKANI: Muwatenge alendowa. Asambe ndipo muwapatse tiyi. Akadya nsima, muwalozere pogona. Muwakonzere malo kuchipinda cha alendo m'nyumba mwanu. Ndi bambo athu amenewa, muwasamale. *(Anafi aoneka wodabwa kwambiri.)*
- ANAFI: Chabwino, mayi. *(Atenga chisaka cha a Mgezenge monyansidwa. A Mgezenge amutsatirapambuyo. Zikani, Funsani ndi Chisomo ayang'anizana kenako qwayang'anitsitsa a Mgezenge.)*
- FUNSANI: Mukufuna kumusamalira munthu ameneyu? Uyu? Ameneyu si uja adali katswiri pa nkhanu yogwiritsa ana ntchito zakalavulagaga? Si uja ine

- ndidali kapolo wake? Suja adali chidyamakanda? Suja udatsala pang'ono kufa chifukwa cha ameneyu?
- ZIKANI: Zonna koma asiyeni. Atengerepo phunziro.
- FUNSANI: Atenga bwanji phunziro munthu woti mwamuika pabwino?
- CHISOMO: Achita manyazi.
- ZIKANI: Achitadi manyazi.
- CHISOMO: (*Atsanzika.*) Ine tsopano ndione msana wa njira; ndacheza.
- ZIKANI: Mnzanga, sudikira nsima? Tidyere limodzi ndi a Mgezenge.
- CHISOMO: Ayi, zikomo kwambiri.
- ZIKANI: Chabwino, ndikuperekeze. (*Awirtwa atuluka. Funsani alowera kwina.*)

NUSUYA GAWO LACHISUDZO YACHISANUNDI CHITATU: KUNYUMBA KWA FUNSANI NDI ZIKANI, PAKATI PAUSIKU

(*Funsani atuluka m'chipinda chogona mofulumira atavala zovala zogonera. Athamanga kulimbara ndi chitseko. Chitseko sichikutsekuka.*)

- FUNSANI: (*Adziyankhulira mokhumudwa.*) Nthawi zina tikamafuna chiteteko m'nyumba, sitimaona mavuto amehe angachitike, monga moto utabuka. (*Zikani atulukira mothamanga, chitenje chili m'manja. Nayenso wawala zovala zogonera.*)
- ZIKANI: (*Atsatira mwachangu.*) Mwayankha foni mwaphuma ndipo mwangotuluka kuchipinda osandiuza. Kodi n'chiyani? Zakhala bwanji?
- FUNSANI: (*Ayankhula mwaphuma kwambiri komanso momvetsa chisoni.*) Anaimba ndi Anafi. Akuti ..., iii Eti akuti Akuti m'chipindamo sanachotsemo chingwe chija iye ankayanikapo zovala. M'chipinda momwe anagona madala aja. Ndiye akuti iyeyo anangomva phokoso losonyeza kuti munthu akuphupha mobanika. Akuti anathamangira m'chipindamo ndiye wapeza madala atadzimangirira.
- ZIKANI: Adzimangirira? Ndani? A Mgezenge?
- FUNSANI: Inde, a Mgezenge.
- ZIKANI: Hiii! Chisoni chinapha msema mitondo.
- FUNSANI: Zonna, chifundo chinapha nkhwali. Suja ndinanena ine? (*Akulimbanabe ndi chitseko.*) Chatsekuka tsopano. (*Funsani atuluka mwachangu ndipo Zikani atsatira. Posakhalitsa Funsani ndi Anafi alowa atanyamula a Mgezenge.*)

Chingwe chili pakhosi koma akubuwulabe ndipo afooka kwambiri. Zikani atsatira pambuyo akunjenjemera.)

FUNSANI: Ndipatseni makiyi a galimoto; tithamangire nawo kuchipatala, asatifere pano.

ZIKANI: (*Afuwula kwambiri.*) Kalanga ine! Anansi athu, tithandizeni kuno!
(*Atengambali ena onse atulukira mwachangu. A Mgezenge adzuka ndipo onse awerama mwaulemu kusonyeza kutha kwa chisudzo.*)

CHISUDZO CHATHERA PANOS

MUTU 5

MUDZI WA MFUMU TANDWE

Wolemba: Wisdom Nkhoma

Ochita chisudzo

<i>Mfumu Tandwe</i>	<i>Mfumu ya mudzi</i>
<i>Bambo Tikita</i>	<i>Nduna yaikulu ya mfumu</i>
<i>Bambo Sefani</i>	<i>Nduna ya mfumu</i>
<i>Mayi Amuli</i>	<i>Nduna ya mfumu</i>
<i>Bambo Lungu</i>	<i>Nduna ya mfumu</i>
<i>Mayi Chibwe</i>	<i>Nduna ya mfumu</i>
<i>Mayi Mwenda</i>	<i>Nduna ya mfumu</i>
<i>Gogo Tsinde</i>	<i>Mlangizi wamkulu wa mfumu</i>
<i>Chiphaliwali</i>	<i>Mtumiki wa mfumu</i>
<i>Oimira magulu osiyanasiyana m'mudzi</i>	
<i>Anthu osiyanasiyana am'mudzi</i>	

(Tsiku lalikulu lazokambirana zam'mudzi. Zokambiranazo zimachitika Loweruka, sabata yotsiriza ya mwezi wa Juni chaka chilichonse, anthu onse akatsiriza kukolola mbewu m'minda m'mudzimo. Anthu ambiri asonkhana pa bwalo lam'mudzi, pansi pa chimtengo chovwandanuka cha kachere. Akuti kalelo makolo ankathira mfunde pachimtengocho, m'mudzimo mukagwa mipingu monga chilala, matenda achilengwalengwa, ngozi zachilengedwo ndi imfa zadzidzidzi. Masiku ano pansi pa chimtengocho ndi bwalo lamisonkhano yosiyanasiyana Yam'mudzimo. Lero kuli msonkhano wa mfumu ndi anthu ake. Anthu ambiri asonkhana. Mfumu ili ndi nduna zake kutsogolo kwa anthiwo.)

CHIPHALIWALI: Chete! Chete apo! Nthawi yapita, tsopano tiyambepo msonkhano wathu. Chete apo achinyamata. Zikomo kwambiri.

(*Anthu akhala chete. Amayi ena atonthoza ana awo powayamwitsa.*)

BAMBO TIKITA: (*Awolobza milomo asanayambé kuyankhula.*) Moni nonse.

ANTHU ONSE: Zikomo.

BAMBO TIKITA: Ulemu kwa mfumu. Ulemu kwa mlangizi wamkulu wa mfumu ndi kwa nduna zinzanga. Ulemu kwa nonsenu mwasonkhana pano. Monga mukudziwa, chaka chilichonse sabata yotsiriza ya mwezi uno tikatsiriza kukolola, anthufe timachita kaliunji kuti tigundane mitu pa mfundo zofunikira kwambiri m'mudzi muno. Ndikuthokozeni kwambiri chifukwa cha kubwera mwaunyinji chotere. Zikomo kwambiri. Mwachita bwino poti ichi n'chiyani n'kulinga muli awiri. Nanga wekha n'kudzifunsa, ukudziyankhulira kuti 'ichi n'chiyani'?

ANTHU ONSE: Ayiiii!

BAMBO TIKITA: Ayidi; ndipo utatero, anzako akuyesa kuti ndiwe waziwala m'maso.

ANTHU ONSE: Zoonaaa!

BAMBO TIKITA: Zikomo. Zikomo kwambiri. Tsopano ndi nthawi yoti mfumu yathu itiyankhule. Tiyankhuleni, mfumu.

(*Anthu onse aomba m'manja mwaulemu kuti puu, puu, puu, puu, puu.*)

MFUMU TANDWE: Zikomo kwambiri. Zikomo. Moni nonse.

ANTHU ONSE: Zikomooo!

MFUMU TANDWE: Ulemu kwa mlangizi wanga ndi nduna zanga zonse. Ulemu kwa anthu nonse mwasonkhana pano. Zikomo kwambiri chifukwa mwabwera mu unyinji wotere. Monga muja timachitira chaka chilichonse, chaka chino atsogoleri anufe tilinso ndi mitu ingapo yoti tikambiran. Ndikuthokozeni chifukwa zomwe tinagwirizana chaka chatha, zikuchitika ndipo tayamba kuona zipatso zake zabwino. Chaka chino tili ndi mitu ingapo ndipo tiyamba ndi mutu wazachilengedwe. Ndipemphe Mayi Chibwe kuti atambasule mutuwu; Mayi Chibwe.

MAYI CHIBWE: (*Adzuka ndipo atewa pamaso pa mfumu. Kenako amanga chitenje chawo bwinobwino.*) Zikomo mfumu. Ulemu kwa mfumu, ulemu kwa mlangizi wamkulu ndi nduna zinzanga. Ulemu kwa nonse mwabwera pano; mwachita bwino poti kandimverere adanena zam'maluwa. Nditambasula nkhanzi yokhudza zachilengedwe, yomwe mfumu yathu yandipempha kutero. Kalekalelo ife amyulazakale tikukumbukira bwino kuti chaka chilichonse tikakolola, monga momwe tachitiram, mudzi uno unkakhala mwanaalirenji. Tinkaona nkhopre za anthu osiyanasiyana ochokera ku

Chombo, ku Linga, kwa Kalimanjira, ku Chithiba ndi ku Benga. Panalinso anthu ena ambiri omwe ankachokera kumapiri – kumalowero adzuwaku. Kodi anzathuwo ankafunanji kuno? (*Palibe woyankha.*) Ine ndikudziwa kuti simungayankhe. Komatu mundiyankhe basi. Anthuwo ankafunanji m'mudzi muno tikakolola?

BAMBO SEFANI: (*Ayankha.*) Chakudya. Ankafuna chimanga, chinangwa ndi mpunga. Chachikulu ankafuna nsima.

ANTHU ENA: Zoonaaa! (*Abambo ena aimba malikhweru ndipo amayi ambiri aimba nthungululu.*)

MAYI CHIBWE: Ndi zoonadi; ankafunadi chakudya, maka mbamu – nsima. Anthuwo ankafuna chimanga. Anthuwo ankabwera kudzasuma m'mudzi muno. Anthuwo ankafunanso nsomba za m'nyanja yathu. Nanga lero anthuwo tikuwaonanso?

ANTHU ENA: Ayiii!

MAYI CHIBWE: Ayidi. Anthuwo sitikuwaonanso lero. Kodi tiziti onse anagonera dzanja? Kapena tinayambana nawo? Ayi ndithu. Anadula phazi pa zifukwa zooneka ndi maso. Kalelo nthaka yathu inali ndi chajira; sitinkathiramo fetereza. Mu nyanja yathuyi ya Mthabithabi munkatuluka nsomba zokoma monga nthachi, nkhatutu, mbununu, chitemera ndi nkhalala. Ku chidambo chathu cha Mthabithabi kunkamera therere lokoma la kazirira.

ANTHU ENA : Zoonaaa!

MAYI CHIBWE: Kodi nsombazo zilipo lero?

ANTHU ENA : Ayiii!

MAYI CHIBWE: Nanga thererelo lilipo lero?

ANTHU ENA: Ayiii!

MAYI CHIBWE: Mu nkhalango yathu ya m'mudzi muno munali zipatso zam'chire zokoma komanso zopatsa nthanzi. Munali zipatso zosiyanasiyana monga kapwati, masuku, nziru, kankhande, maye, nthudza, bwemba, mapoza ndi kasokolowe. Nthawi yadzinja tinkazulamo bowa wokoma kwambiri monga chifisi, manyame, katerera, mnofuwankhuku ndi nkhwayukwayu. Kodi bowayo ndi zipatsozo zilipo lero?

ANTHU ENA: Ayiii!

MAYI CHIBWE: M'mudzi muno munali mitengo yamankhwala amakolo monga mvunguti, msolo, kamphoni, msantbamfumu, mwavi ndi thundu. Kodi ilipo lero?

ANTHU ENA: Ayiii!

- MAYI CHIBWE:** Makolonu, afuriseni achinyamatawa ngati m'bawa amaudziwa, ngati mlombwa amaudziwa, ngati mng'wenya amaudziwa, ngati mgwalangwa amaudziwa, ngati misopa amaudziwa, ngati mkongomwa amaudziwa ndiponso ngati mkalati amaudziwa.
- MUNTHU WINA:** Sangaidziwe mitengoyo, mayi.
- MAYI CHIBWE:** Ndi zoona, sangaidziwe. Azingowerenga m'mabuku ngati mbiri yakale. Munali nyama zam'chire m'mudzi muno, nkhalango yathu tisanaisakaze. Munali nyama monga akalulu, agwape, mbawala ndi ntchenzi. Kodi nyamazo zilipo lero?
- ANTHU ENA:** Ayiii!
- MAYI CHIBWE:** Ayi. Mukawafunsa ana athuwa za nyamazo akuuzani kuti sazidziwa n'komwe. Kodi nsomba zija, therere lija, mitengoyo ndi nyamazo zinangotha zokha m'mudzi muno?
- ANTHU ENA:** Ayiii!
- MAYI CHIBWE :** Ayi. Nsomba ndi nyama zinatha chifukwa cha dovu. Kukonda kutsuka m'kamwa anthufe. Ikakhala mitengo, tinalikha. Tinawotcha makala ndipo ina tinacheke matabwa. Ina tinasema ziboliboli.
- ANTHU ENA :** Zoonaaa!
- MAYI CHIBWE:** Zotsatira zake ndi zoopsa tikuzungazi. Onani, chilengedwe chatiukira; nyengo yasintha. Taonani mvula ikugwa mwanjomba masiku ano. Onani, ngozi zachilengedwe zikuchitika pafupipafupi m'mudzi muno.
- ANTHU ENA :** Zoonaaa!
- MAYI CHIBWE:** Ife taima mitu. Komatu zonsezi ndife tomwe; tisamunamizire munthu wina. Tsonotu dziko ndi mafuwa achita kuchirikiza. Ife tagwetsa fuwa limodzi ndipo dziko lapendekeka moopsa; tikachita masewera, dziko ligwa ndipo tigwera nalo limodzi kuphompho. Tsono ovutika ndife osati dzikoli. Zomwe ndinali nazo ndi zokhazzi mfumu. Zikomo, mfumu. (*Atewa ndipo akhala pansi.*)
- MFUMU TANDWE:** Zikomo kwambiri Mayi Chibwe kaamba komasula phukusili momveka bwino. Aliyense wadzimvera yekha mvemvemve. Gogo Tsinde tiuzeni zoti tichite tsopano.
- GOGO TSINDE:** Ulemu kwa mfumu yathu, nduna zinzanga ndi nonsenu. Mfumu, muja timachitira chaka chilichionse, tonsefe tisunge mfundo zomwe titi timve. Tikatha kumva mfundo zonse, titsiriza msonkhano wathu. Pajatu tili ndi malimana okhazikika m'mudzi muno omwe timawatenga ngati magulu azokambirana. Tikakambirana mfundozo mu malimana athuwo ndipo tidzakumananso Loweruka sabata yamkucha mmawa, pompano. Limana lililonse lidzafotokozerwa bwa lo lino mfundo zaho ndipo nthawiyo mpomwe tonse tidzagwirizane zoyenera kuchita.

MFUMU TANDWE: Zikomo kwambiri Gogo chifukwa chotikumbutsa mmene timachitira dongosolo lathu. Chonde atsogoleri a malimana musunge mfundo zonse zomwe tifotokoze pano. Tsopano m'bwalomu mugwa nkhanzi ina koma tisanatero, gulu lovina la amayi ndi atsikana livine – nyimbo imodzi yokha basi; ija yokamba za kuwonongeka kwa zachilengedwe komanso kusintha kwa nyengo.

(Amayi ndi atsikana avina gule wa chioda ndipo atsiriza. Anthu aomba m'manja. Mfumu ipitiriza kuyankhula.)

MFUMU TANDWE: Zikomo kwambiri. Nkhanzi yoti timve tsopano ikukhudza nkhanza kwa amayi ndi ana aakazi. Ndipemphe Bambo Lungu kuti atambasule mutuwu; Bambo Lungu.

BAMBO LUNGU: *(Adzuka ndipo aperekwa ulemu kwa mfumu.)* Ulemu kwa mfumu, ulemu kwa mlangizi wamkulù komanso kwa nduna zinzanga. Ulemu kwa nonse mwafika pano. Ine ndilongosola nkhanzi yokhudza nkhanza kwa amayi ndi ana, maka ana aakazi yomwe mfumu yathu yandipempha kuti nditero. Ndili ndi chisoni chachikulu chifukwa cha zomwe zikuchitika m'mudzi muno. Kale nkhanizo tinkangozimvera ngati nkhambakamwa chabe kuti zinali kuchitika ku madera ena. Tinkangomva mu wayilesi koma lero zikuchitika m'mudzi muno; tikuziona ndi maso athu. Hi! Chadza ndi yani? Thupi la mfumu likuchita mantha. Kodi tatani anthufe tikukhala ngati kuti ndife nyama zam'thengo? Tatani? *(Alekeza kaye kuyankhula mokhala ngati akudikira yankho koma palibe woyankha.)*

MFUMU TANDWE: Masulani kaye mtolowu.

BAMBO LUNGU: Zikomo, mfumu. Nkhanza zomwe zikuchitika m'mudzi muno zikutiimitsa mitu ife mikokoyogona. Kuchokera muja tinakumana chaka chatha kufikira lero, pakatipa pachitika nkhanzi zoopsa mu nthawi yocheipayi. Takhala tikuweruza milandu yokhudza nkhanza. Panali nkhanzi zina zomiza misinkhu yathu, zokhazo sitikanachitira nazo mwina koma kuzitengera kupolisi.

ANTHU ENA : Zoonal!

BAMBO LUNGU: Bwalo lathu lino paja silipsatira mawu. Munthu wochita choipa si bwino kumubisa. Nkhanzi zina zikhala zitsanzo pano. Si bwino kutanthatantha, chilungamo tikuchidziwa. Kodi a Chiphiri alipo pano?

ANTHU ENA: Ayiii!

BAMBO LUNGU: Palibe. Ali kundende. Mwamuna angaganize bwanji zomenya mkazi wake woyembekezera chifukwa choti anabwera mochedwa kuchokera kofuna nkhusi? Zotsatira zake ndi zoti mkaziyo anapita padera. Chinavuta n'chiyani? Bwanji iwo sanakangotheba wokha nkhusi koma mpaka kumulekerera mkazi wolema kuchita mbwandawumbwandawu kukafuna nkhusi yekha? A Chiphiri ali kundende kugwira ntchito yakalavula gaga.

- AKAZI AMBIRI:** Amayi ambiri mukukhalira m'phanthi ngati nsikidzi m'mabanjamu koma simuulula. Zitheretu zimenezi.
- BAMBO LUNGU:** Zoonaaa!
- AKAZI AMBIRI:** Tangokolola kumene mbewu zathu. Komatu ulimi watsabola wayamba kutibweretsera mavuto m'mudzi muno. Amuna ambiri mukagulitsa tsabola wanu, mumalowerera ku Dwangwa. Mumakabwira ndalama ndi akazi oyendayenda. Ndalama zikakutherani mpomwe mumabwerako manja ali m'khosi komanso mutayabwidwa ndi chitedze. Kodi si nkhanza zimenezi?
- AKAZI AMBIRI:** Ndi nkhanzaa!
- BAMBO LUNGU:** Akazi ambiri m'mudzi muno akungothyoka misana ndi makasu koma odyerera ndi ena. Amuna ankhanzanu mukatenga matenda, mumafuna akazi omwewa mumawatha m'mudzi muno kuti azikudwazikani. Kodi si nkhalwe zimenezi? Anthu ambiri omwe anali odalirika m'mudzi muno anatsikira kumsitu kaamba ka matenda a edzi. Akazi ambiri akuvutika m'mudzi muno. Ana ankhaninkhani akuzunzika m'mudzi muno kaamba ka umasiye ndi matenda. Kulinji ku Dwangwa chomwe m'mudzi muno mulibe? Kodi kulinji? Kapena magetsi? Ngati amunanu ndalama zakuchulukirani, bwanji osangogula anu magetsiwo – magetsi amphanmvu yadzuwa? Nkhanza kwa amayi zanyanya m'mudzi muno.
- AKAZI AMBIRI :** (*Aimba nthungululu.*) Zoonaaa!
- BAMBO LUNGU:** Pokakambiranra nkhanzi imeneyi, chonde amayi musakamangike chifukwa mukuzunzika ndinu. Chabwino, Tsopano tione nkhanzi ina. Kodi a Pedegu alipo pano?
- ANTHU ENA:** Hii! Ayiii! Palibeee! Mfitiii!
- BAMBO LUNGU:** Palibedi. Ali kundende komwe akukukuta mano. Ndi zomvetsa chisoni. Mwamuna wamkulukulu, dazi lili umo ngati chiboli, bambo amene ali ndi nzeru zake, bambo amene ali ndi banja lake, bambo amene anali ndi udindo kumpingo kwake ngati amene uja, angaganize bwanji zochita-zinthu zochititsa manyazi komanso zaugalu ngati zimene zija? (*Akhala kaye chete kwa kanthawi atagwira pakamwa.*) Ndili ndi chisoni. Kodi Mayi Pedugu alipo pano?
- MAYI WINA:** Ayi, akuti apita kukaona amuna awo kundende.
- BAMBO LUNGU:** Haaa! Zonna? Akukaona amuna awo kundende? Moti aganiza zonyozera msonkhano wa mfumu chifukwa akukaona munthu wogwiririra mwana? Nkhanza kwa ana sizingathe ngati tipitiriza kuganiza motere.
- MFUMU TANDWE:** (*Atapsa mtima.*) Akabwerako, Bambo Chiphaliwali mukawauze kuti lero lomwe lino, ngakhale abwereko usiku, andione. Andipeze basi lero.
- ANTHU ENA:** Achoke m'mudzi muno! Asamuke! Athamangitsidweee!

- CHIPHALIWALI:** Chete! Chete apo! Ndati chete! Zonse zili m'manja mwa mfumu. Inu mulibe mphamvu zoweruza. (*Anthuwo akhala chete.*)
- BAMBO LUNGU:** Zikomo kwambiri, Bambo Chiphaliwali. Tonse tikudziwa zomwe Pedegu anachita m'mudzi muno. Analaula mudzi uno. Iye anagwirira mwana wake – mwana wake womupeza, kabuthu ka zaka khumi. Alipo amuna ambiri m'mudzi muno amene mukuchita makhalidwe onyansawa; kungoti akazi anu amakubisani. Asing'anga akukunamizani! Chidzete china ndi chija chinkakhala papatsidyapo; chija chinkafuna kugwiririra amayi ake womubereka. Mudzi uno walowa mphepo. Tichitepo kanthu mipingu isanatigwere chifukwa mizimu ya makolo athu itha kuwinduka kaamba ka makhalidwe onyansawa.
- ANTHU ENA:** Zoonaa!
- BAMBO LUNGU:** Amayi ndi ana aakazi ali m'mavuto. Tikumvanso kuti pasukulupa pali aphunzitsi ena aamuna omwe akufunsira tiana tatikazi. Nkhuku yomwa mazira timaidula milomo.
- ANTHU ENA:** Zoonaa!
- BAMBO LUNGU:** Chonde, nkhani ya nkhanza kwa amayi ndi atsikana ikaunikidwe mozama kwambiri m'malimana. Kodi mayi akabisale kuti? Nanga atsikana athawire kuti?
- ANTHU ENA:** Kayaaa! (*Amayi aimba nihungululu.*)
- BAMBO LUNGU:** Zonsezi zitha; chaka chake n'chino.
- ANTHU ENA:** Zoonaa!
- BAMBO LUNGU:** Zikomo kwambiri, mfumu. Zomwe ndinali nazo ndi zomwezi. Zikomo. (*Awerama miwaulemu kenako akhala pansi.*)
- MFUMU TANDWE:** Zikomo kwambiri Bambo Lungu chifukwa chomasula mtolowu momveka bwino. Aliyense wadzimvera yekha. Chonde atsogoleri a malimana, musungenso mfundo imeneyi. Tsopano m'bwalomu mulowa nkhani zina koma tisanatero, gulu lovina la abambo komanso anyamata la Kanada, livine – nyimbo imodzinso basi; nyimbo ija imakamba za kuipa kwa nkhanza kwa amayi ndi ana.
- (*Abambo ndi anyamata a gulu la Kanada avina akuimba nyimbo yawo ndipo atsiriza. Anthu aomba m'manja. Kenako mfumu ipitiriza kuyankhula.*)
- MFUMU TANDWE:** M'bwalomu mulowa nkhani ziwiri. Pali nkhani yokhudza anyamata ndi atsikana komanso ina yokhudza kusalana. Ndipemphe Mayi Amuli kuti atambasule nkhaniyi; Mayi Amuli.

- MAYI AMULI:** (*Adzuka ndipo atewa, kupereka ulemu kwa mfumu.*) Ulemu kwa mfumu, ulemu kwa Gogo Tsinde – mlangizi wamkulu wa mfumu; ulemu kwa nduna zinzanga. Ulemu kwa nonse mwafika pano. Ndifotokoza nkhani yokhudza anyamata ndi atsikana komanso ina yokhudza kusalana yomwe mfumu yathu yandipempha kuti ndilongosole. Ndiyamba ndi nkhani yokhudza anyamata ndi atsikana. Kalelo ife tinkanena kuti achinyamata ndiwo atsogoleri amawa. Maganizidwe amenewo anali achikale komatu lero zinthu zasintha. Makono tikuti achinyamata ndi atsogoleri alero komanso amawa. Ndi atsogoleri alero chifukwa achinyamata ambiri masiku ano ali m'maudindo ndipo akutitsogolera pa zochitika zosiyanasiyana. Ndi atsogoleri amawa poti akanali anthete ndipo ali ndi zaka zingapo kutsogoloku. Dziko lidzakhalabe m'manja mwawo. Koma makolofe tili kumadzulo; ifetu duwa latsala pang'ono kutilowera. Titsinzina ndithu posachedwapa.
- AKULU ANGAPO:** (*Mokhala ngati modzimvera chisoni.*) Zonna.
- MAYI AMULI :** Tikadzatsamira mkono, achinyamatantu mudzataya mafupa athu ku mbiyazodooka koma chonde mudzasunge mawu athu – musadzawataye mpang'ono pomwe; mudzaona phindu lake poti mawu a akulu akoma akagonera. Makolo anufe chisoni chachikulu chikutigwira tsiku lililonse tikamaganiza za tsogolo la achinyamata athunu. Kodi mudzakhala ndi dziko lotani? Kodi mudzakhala ndi mudzi wotani? Kodi mudzakhala ndi makhalidwe otani? Nanga mudzakhala ndi zikhulupiriro zotani? Kodi mudzakhala ndi miyambo inu?
- AKULU AMBIRI:** (*Avomereza poguntchira ndi kuyankhula.*) Eya, zonna! Zonna ndithu! Afunsenidi.
- MAYI AMULI :** Hi! Anyamata ambirinu mwalowerera zedi; ndinu ana osokera. Ambirinu mukungokhalira kumwa mowa komanso mankhwala ozonguza bongo. Ambirinu mitu yanu sikuyenda bwino. Anyamata angapo m'mudzi muno anachita misala chaka chathachi kaamba kokhwewa chamba. Koma makolo awo n'kumanamizira nkhala lama kuti zinawalodza. Chipongwe; nkhanza kwa nkhala lama basi.
- AKULU ANGAPO:** (*Avomereza poguntchira ndi kuyankhula.*) Zonna!
- MAYI AMULI :** Mukutichitsa manyazi kwambiri. Nawo atsikana akutilaula kwambiri m'mudzi muno. Taonani momwe mukuvalira masiku ano, atsikananu. Mpamaliro pomwe kumavala kazimoto? Mtsikana kumachita kulephera kukhala pansi pamaliro chifukwa choti wavala ndekesha. Mtsikana wamakono chitenje sachidziwa. Kale bere sichinali chinthu choonetsa pagulu ngati kuti akuyamwitsa. Mtsikana wamakono akuyenda bere lili pamtunda mbalambanda ngati logulitsa. Ho!
- AMAYI AMBIRI:** (*Avomereza poimba nthungululu.*) Zoonaaaa!

MAYI AMULI : Ife tikudziwa kuti chikhalidwe chimasintha komatu si bwino kusintha powononga zinthu. Makhalidwe abwino ambiri a makolo athu mulibe nawo chidwi mpang'ono pomwe. Inde, makolo athu anali ndi miyambo komanso makhalidwe ena oipa monga kulowa kufa, chokolo komanso kupondereza amayi. Zimezi tinazisinha ndipo zikutha. Koma zomwe mukuchita achinyamatana masiku ano, zikutidulitsa mutu wa zizwa.

AKULU ANGAPO: Zoonaa.

MAYI AMULI : Nditsirize ndi mfundo yotengeka komanso kusokoneza pandale. Anyamata ambirinu ndale mukuzitengera pamgong'o kwambiri m'mudzi muno; maka nthawi yamisonkhano yokopa anthu. Mukakhwewa chamba chanu kapena kupapira jang'ala, mumakonda kuyambitsa chipolowe. Musaiwale za anzaru ambiri aja anavulala komanso atatu aja anaphedwa pa chipwirikiti chija. Mizimu yawo iuse m'mtendere. Pano makolo ndi abale awo manja m'khosi kusowa ntengo wogwira. Anyamata ophunzira bwino ngati amene aja basi n'kudzidulira tsogolo lowala motero? Kodi inu, mu magulu achisokonezo anu aja, munayamba mwaonamo ana kapena abale a atsogoleri a zipani?

AKULU ANGAPO: Ayiii!

MAYI AMULI : Ayi, iwo sangachite nanu zoika moyo pa chiswe ngati zomwe amphawinu mumachita. Inu mumachita ukadziwotche pa zinthu zazii. Ana komanso abale a akuluakulu a zipaniwo amakahala ali kunja kwa dziko lino kutangwanika ndi maphunziro kuti nawonso adzakulamulireni ngati momwe akuchitira makolo awo lero. Chonde ana athu, tsekukani m'maso; nafenso tidzakhaleko ndi phungu wochokera m'mudzi muno.

AKULU AMBIRI: (Avomereza.) Zoonaaa!

MAYI AMULI : Nkhani ina ndi yomvetsa chisoni kwambiri; ikukhudza kusalana kaamba ka mitundu komanso zipembedzo. Mfumu ikudandaula kwambiri kaamba ka makhalidwe ena omwe ayamba kubuka m'mudzi muno. Mfumu yakhala ikulandira madandaulo kuchokera kwa anthu ena m'mudzi muno kuti akusalidwa pa zinthu zina zochitika m'mudzi momwe muno kaamba koti ndi amtundu wina kapena achipembedzo china. Anthu ena akusalidwa pa ntchito monga zolima misewu, zija timalandirapo ndalama. Anthu ena akusalidwa pa zinthu zaulere monga chakudya, zomwe mabungwe achifundo amaperekwa kwa anthu ovutika. Nkhani ngati izi ndi zomvetsa chisoni kwambiri.

ANTHU ENA: Zoonaaa!

MAYI AMULI: Zachisoni; zamanyazi. Kale tinali ngati utawaleza chifukwa tonsefe tinali amodzi ngakhale kuti anthufe ndife osiyana mitundu ndi zipembedzo. Ine ndikufunseni. Mwana akangobadwa kuchipatala, kodi onena uthenga amati kwabadwa Mkhirisitu? Msilamu? Mkunja? Mcchewa? Myawo? Mlomwe? Mtumbuka kapena wa fuko lina lililonse?

- ANTHU ENA:** Ayiii! (*Aomba m'manja ndi kuimba nthungululu.*)
- MAYI AMULI:** Ayidi. Amati kabadwa mwana; munthu.
- ANTHU ENA:** Zoonaa!
- MAYI AMULI:** Wina akatsamira m'kono m'mudzi mwathu muno, kodi wonena uthenga kwa mfumu amati kwamwalira Mkhirisitu? Msilamu? Mkunja? Mcchewa? Myawo? Mlomwe? Mtumbuka kapena wa fuko lina lililonse? Zinthu zina zonsezo, monga chipembedzo, zimabwera pambuyo akatula uthengawo. Tikaona munthu wina aliyense, ganizo loyamba kubwera m'mutu mwa aliyense lizikhala loti ndaona munthu mnzanga; ndibwereze – lizikhala loti ndaona munthu mnzanga osati loti ndaona mkazi kapena loti ndaona wolumala kapenanso loti ndaona nkhala mba; ayi.
- ANTHU AMBIRI:** Zoonaaa! (*Aomba m'manja ndi kuimba nthungululu.*)
- MAYI AMULI:** M'mudzi muno tili ndi sukulu ziwiti: yapulayimale ndi yasekondale. Sukuluzi ndi za mpingo. Kodi ana a anthu a mpingo ina kapena achikunja samakaphunzira nawo kusukuluzi?
- ANTHU ENA:** Ali mbwee konkooo! Kuposa eni ake.
- MAYI AMULI:** Nanga bwanji makolo awo sanamange zaho sukulu ngati zimenezi? (*Palibe yemwe anayankha.*) Kodi ku sukulu za mpingozi, aphunzitsi onse ndi ampingowo?
- ANTHU ENA:** Ayiiii!
- MAYI AMULI:** Nanga bwanji ampingo sanapeze anthu awo okha kuti ndiwo aziphunzitsa ku sukulu zawozi? (*Palibe yemwe anayankha.*) Tonse timadalirana; chala chimodzi sichiswa nsabwe. Ku sukuluzo kulinso aphunzitsi a mitundu yosiyanasiyana monga Achewa, Ayawo Alomwe, Atumbuka ndi Atonga.
- ANTHU ENA:** Zoonaaa!
- MAYI AMULI:** Chabwino, tonse tikudziwa kuti m'mudzi muno tili ndi chipatala chimodzi chokha chodalirika. Chipatalachi ndi cha mpingo. Kodi anthu a mpingo ina kapena achikunja samapita kuchipatalachi kukalandirako chithandizo?
- ANTHU ENA:** Tonse timapitakoooo!
- MAYI AMULI:** Nanga bwanji a mpingo ina kapena achikunja sanamange zaho zipatala?
- ANTHU ENA:** Kayaaa!
- MAYI AMULI:** Ena sangathe. Chiphamaso basi. Kodi adokotala, anamwino, azamba ndi anthu ena ogwira ntchito zachipatala omwe ali kuchipatalachi, ndi a mpingo wawo wokha basi?
- ANTHU ENA:** Ayiii!

- MAYI AMULI:** Nanga bwanji a mpingo sanapeze anthu awo okha kuti ndiwo azigwira ntchito zonse kuchipatalachi? (*Palibe amene anayankha.*) Ku chipatalachi kuli anthu ogwira ntchito a mitundu yosiyansiyana monga Alambya, Asena, Angoni, Ansenga, Alomwe, Atumbuka ndi Atonga. Timadalirana; mutu umodzi susenza denga.
- ANTHU AMBIRI:** Zoonaa!
- MAYI AMULI:** Mutha kuona kuti anthufe timadalirana pena paliponse. Anthu omwe amalimbikitsa za tsankho m'dziko, ndi anthu opanda nzeru komanso osaganiza mozama. Tiyenera kupeza njira zothetseratu khalidwe loipali.
- ANTHU AMBIRI:** Zoonaaa!
- MAYI AMULI:** Zikomo kwambiri, mfumu. Zomwe ndinali nazo ndi zomwezi. Zikomo. (*Atewa n'kukhala pansi.*)
- MFUMU TANDWE:** Zikomo kwambiri Mayi Amuli chifukwa chomasula thumbali momveka bwino. Aliyense wadzimvera yekha. Chonde atsogoleri a malimana, musungensó mfundo imeneyi. Mitu yomwe tinali nayo ndi imeneyi. Zikomo akulu anzanga nonse amene mwalongosola mfundozi. Zikomo nonse chifukwa chomvetsera mwachidwi. Tsopano ndipemphe Gogo Tsinde kuti atiuze zoyenera kuchita.
- GOGO TSINDE:** Zikomo kwambiri, mfumu. Aliyense wadzimvera yekha. Komabe ndimati ndipemphe Mayi Mwenda kuti atikumbutse mfundozo mwachidule komanso mwachindunji; Mayi Mwenda.
- MAYI MWENDA:** Ulemu kwa mfumu, ulemu kwa Gogo Tsinde komanso nduna zinzanga. Ulemu kwa anthu nonse mwasonkhana pano. Mfundu zazikulu zomwe tamva ndi izi: kuwonongeka kwa zinthu zachilengedwe ndi zotsatira zake, nkhanza kwa amayi ndi ana maka ana aakazi ndi zotsatira zake, zoipa zomwe achinyamata athu akuchita, ndi zakusalana kaamba ka mitundu ndi zipembedzo.
- GOGO TSINDE:** Zikomo kwambiri Mayi Mwenda, potikumbutsa momveka bwino. Ndiye muja timachitira nthawi zonse, titsiriza msonkhano wathu ndi mwambo wa kudya. Tidya monga momwe muja timadyera nthawi zonse tikakhala ndi misonkhano yetere – tichita chidyerano.
- ANTHU AMBIRI:** Eya! Zikomo kwambiri.
- GOGO TSINDE:** Aliyense adya ndi anthu ena zomwe iye wabweretsa. Tisakhale ndi abale athu kapena anzathu. Tikhale ndi anthu ena. Tikatsiriza kudya, mupita mu magulu a malimana anu kuti mugwirizane masiku omwe mungakumane kuti mukakambirane zomwe mwamva pano. Mfundu iliyonse yomwe mwamva pano ndi vuto palokha ndithu, choncho tiyenera kuthana nalo. Aliyense andimvetsetse. Pa vuto liliyonse, mukapeze magwero a vutolo

osachepera atatu ndipo mukakambirane momwe tingachepetsere kapena kuthetseratu vutolo. Monga muja timachitira nthawi zonse, ife nduna za mfumu tidzakhala tikukuyenderani mu malimana anu kuti tidzaone momwe zinthu zikuyendera. Kaya pali funso?

MUNTHU WINA: Eee, lilipo.

GOGO TSINDE : Funsani.

MUNTHU WINA: Pa nkhani yazachilengedwe, kodi ndiyе kuti tisiye kudula mitengo? Tsono tikaşıya, tiziphikira chiyani? Kodi zingatheke zimenezi?

(Anthu ambiri, maka achinyamata, aseka kwambiri ndipo ena amudzuma wofunsayo.)

CHIPHALIWALI: Chete! Chete apo! Cheteee!

(Anthu akhala chete.)

GOGO TSINDE : Zikomo kwambiri. Mafunso omwe mwafunsawo ndi zitsanzo zabwino za mafunso omwe mukafunsane ku malimana anu ndipo mukapezeretu mayankho konkho. Ife mudzatiuze zothaitha. Zikomo kwambiri, mfumu.

MFUMU TANDWE: Zikomo Gogo Tsinde. Abambo ndi amayi, anyamata ndi atsikana; mudzi uno sitinabwereke. Ndi wathu. Makolo athu atati adzuke lero kumasano komwe akugonaku, atha kutidandaula kwambiri. Tauononga mudzi uno. Chonde mukakambirane zakupsa mu malimana anu. Tikumananso pano Loweruka, sabata yamkucha mmawa, nthawi ya 9 koloko. Limana lomwe silidzachita nawo zokambiranazo, lidzaperekadipo la mbuzi imodzi. Zikomo kwambiri chifukwa cha kubwera kwanu mwaunyinji. Mukatsiriza kudy, mutha kabalalika. Zikomo kwambiri.

ANTHU ONSE: Zikomooo!

(Anthu onse aombà m'manja mwaulemu kuti puu, puu, puu, puu kenako apita mu magulu osiyanasiyana kukadya. Abalalika atatsiriza kudy.)

CHISUDZO CHATHERA PANÓ

NKHOKWE YA MAWU OZUKUTIRA NKHANI ZAMCHEZO NDI ZOLEMBEDWA

Chibwereza: Kubwereza mawu ena otsirizira mizere kapena ndime m'mizere kapena ndime zotsatira.

Chibwereza chaliwu: Kamvekedwe kofanana ka maliwu akumapeto kwa maphatikizo a mawu, m'mawu awiri kapena ongapo oyandikana omwe ali mu mzere kapena mu ndime imodzi.

Chibwerezam'mbujo: Kubwereza mawu amodzi koyambirira kwa mizere kapena ziganizo zotsatira pofuna kutsindika zonenedwa komanso kuti nkhani imveke mokoma.

Chibwereza liwu koyambirira: Kapakizidwe ka maliwu ofanana koyambirira kwa maphatikizo a mawu oyandikana maka mu mzere wa nyimbo kapena wa ndakatulo.

Chibwereza liwu pakatikati: Kubwereza mwadala malembo a liwu m'mawu oyandikana m'chiganizo.

Chifanifani: Kufananitsa zinthu ziwiri zosiyana mwachindunji pogwiritsa ntchito mawu wofananizira zinthu woti 'monga' kapena 'ngati'.

Chiganizo chakadzitsutse: Chiganizo chomwe pongochiona chabe chimakhala ngati chikunena za zinthu zotsutsana maganizo kapena tanthauzo koma kachizukuta mozama, chimakhala chokamba zinthu zonna.

Chikoza: Nkhani yomwe imakhala ndi ampangankhani, zochitika malo ndi nthawi kapena mawu ofanana ndi omwe ananenedwapo kapena kulembewapo mu nkhani ina. Nthawi zina chikoza chimaonetsa kuti nkhani yatsopanoyo inachokera ku inzakeyo kapena kuti nkhani zonsezozinachokera ku ina (manthu) yomwe inazilala.

Chikumbumtima: Luso loyamba kufotokoza nkhani kapena kudukiza kaye nkhani n'kuyamba kunena zomwe zinachitika m'mbuyomo m'nkhani yomweyo.

Chindunji: Mchitidwe wochiyankhula molunjika chinthu chopanda moyo chosaoneka ndi maso.

Chiyekezero: Kufananitsa zinthu ziwiri zosiyana mopanda chindunji posagwiritsa ntchito mawu wofananitsira zinthu woti 'monga' kapena 'ngati'.

Chisokonezo: Kusamvana kapena mkangano wa mbali ziwiri zosiyana maganizomu nkhani.

- Pali mitundu yaikulu inayi ya chisokonezo:
 - a. **Munthu ndi munthu:** Chisokonezo cha pakati pa ampangankhani.
 - b. **Munthu ndi iye mwini:** Kudzitsutsa kapena kusokonezeaka kwa mpangankhani m'maganizo.
 - c. **Munthu ndi gulu la anthu:** Chisokonezo cha pakati pa mpangankhani ndi malamulo, zikhulupiro kapena miyambo ya gulu lina la anthu.
 - d. **Munthu ndi chilengedwe:** Chisokonezo chapati pa mpangankhani ndi zinthu zachilengedwe.

Chisudzo: Sewero lochita zinthu moyerekezera.

Chithunzithunzi: Zinthu zomwe womvera kapena wowerenga nkhani amaziona m'maganizo mwake. Chithunzithunzi chimakhudza zinthu zazikulu zotsatira: kuona ndi maso (zooneka), kumva m'makutu (liwu), kukhudza (pakhungu), kumva pathupi (kutentha ndi kuzizira) kumva m'mphuno (fungo), kumva palirime (kakomedwe) ndi kuyenda (kugwedeza thupi).

Chizimba: Chiletso chomwe mpangankhani wamkulu amapatsidwa n'cholinga choti azitsatira kuti zinthu zipitirire kumuyendera bwino.

Chizindikiritso: Chinthu, munthu kapena chochitika chomwe chili ndi tanthauzo lodziwikiratu kwa gulu la anthu kapena chomwe opeka nkhani amachipatsa tanthauzo lina lapadera.

Chokamba: Nkhani yeniyeni yaikulu yomwe ikukambidwa mu zamchezo kapena zolembedwa.

Dzina lakhalidwe: Dzina lomwe mpangankhani amadzipatsa kapena amapatsidwa powonjezera pa lake lenileni. Dzinali limayamba ka makhaldwe ena a mpangankhaniyo. Nthawi zambiri dzinali limakhala ngati mfotokozi wa dzina lenileni.

Fanizire: Luso la opeka kapena olemba nkhani pa kagwiritsidwe ntchito ka 'chizindikiritso' mu nkhani zawo.

Fanizo: Kankhani kakafupi kokamba za anthu pofuna kutsindika kufanana kwake ndi ganizo kapena phunziro lomwe wofotokoza kankhaniko akufuna kuti omvera kapena owerenga amvetsetse.

Funso lachedziwadziwa: Funso lomwe limangofunsidwa mosayembekezera yankho chifukwa kawirikawiri yankho lake limakhala lodziwikiratu. Cholina cha funsolu ndi kuthandiza omvetsera kapena owerenga kuti aganizire mozama za yankho lodziwika kalelo.

Gawo la chisudzo: Gawo lalikulu la chisudzo losonyeza zimene zochitika pa ma malo ena ake.

Kalosera: Mfundu zofunikira kwambiri zomwe mlembi amaperekwa pofuna kuti owerenga akonzekere zomwe zikudza komanso zowathandizanso owerengawo kuti akhale ndi chithunzithunzi cha zinthu zomwe zitsatire.

Kakasi: Mawu kapena chiganizo chodukiza mwadala kapena mothedwa nzeru chomwe womvera kapena wowerenga amayenera kuganiza yekha mawu osanenedwawo.

Kalumikiza: Luso loyamba mzere watsopano ndi mawu kapena kapandamneni yemwe ali kumapeto kwa mzere wapambuyo.

Kam'bwereza: Kubwerezamwadala mawu otsiriza a kapandamneni kapena chiganizo, koyambirira kwa kapandamneni kapena chiganizo china chotsatira. n'cholina chofuna kuzimvetsa bwino.

Kamshoshe: Maganizo, zochitika kapena mpangankhani amene amayambitsa chisokonezo mu nkhani.

Kamtsutse: Kugwiritsa ntchito mawu otsutsana matanthauzo moyandikana.

Kamvekedwe ka zoyankhula: Kafotokozedwe ka maganizo a mlembi pa momwe akuchionera 'chokamba' mu nkhanji. Alembi amatha kufotokoza maganizo awo mu njira zosiyanasiyana monga izi: mwachisoni, mwaukali, moseketsa, monyogodola, monyoza, modzudzula, moseketsa, mouma pakamwa, mwamantha ndi mopanda psete.

Kanthano: Kankhani kakafupi komveka moseketsa koma kokhala ndi phunziro lalikulu.

Kanthano ka nyama: Kanthano kakafupi koonetsa makhalidwe a anthu koma ampangankhani ake amakhala nyama zomwe zimachita zinthu ngati anthu enieni.

Kaonekedwe: Umu ndi momwe zinthu zilili ndi mpangankhani kapena pamaio potsatira zomwe zikuchichitika. Izi zitha kukhala zinthu monga bata, kukhumudwa, chisoni, chisangalalo, chimwemwe ndi mkwiyo.

Kapandameni wamtengero: Gulu la mawu ongoonjezera m'chiganizo, lomwe limadula chiganizocho, koma silisokoneza tanthauzo la chiganizocho.

Kasankhidwe ka mawu: Kutenga ndi kugwiritsa ntchito mawu mwaluso mu nkhanji zamchezo ndi zolembedwa.

Kayowozi: Kubwerezedwa kwa mawu kapena akapandamneni ngati mazenene mu nyimbo kapena mu ndakatulo n'cholinga choti izimveka mwachikoka.

Khalidwe: Maonekedwe, zikhululupiriro ndi machitidwe a zinthu zomwe mpangankhani amakhala nazo.

Kudziyankhulira: Mawu omwe mtengambali amayankhula mwayekha mu chisudzo. Mawuwa amapereka chithunzithunzi cha malingaliro ndi maganizo a woyankulayo.

Kuyankhulana: Mawu oyankhulidwa ndi ampangankhani makamaka pomwe akuyankhulana m'nkhanji zamchezo ndi zolemba.

Kuzukuta nkhanji: Kusakatula nkhanji zamchezo ndi zolembedwa poona mmene nkhanji inalembedwera pounika mfundo monga izi: mfundo yaikuju, ampangankhani, ngati nkhanjiyo ndi yoona kapena yopeka, kasankhidwe ka mawu, kagwiritsidwe ntchito ka chiyankhulo, ndi kufunikira kwa nkhanjiyo.

Lakatulo: Kuimba nyimbo, kunena ndakatulo, kufotokoza zinthu mu chisudzo kapena kulongosola mfundo za mu nkhanji zamchezo ndi zolembedwa.

Langizo: Kachiganizo kakafupi koonetsa kuganiza mwakuya

Malo ndi nthawi: Komwe ndi nthawi yomwe nkhanji ikuchitikira. Izi ndi monga malo enieni (monga Zomba), nthawi (monga nyengo) mbiri (monga nthawi yaukapolo), chikhalidwe, ndale ndi zauzimu.

Manenedwe achinyamata: Kachiyankhulo komwe mawu ake amasinhasintha pafupipafupi kamene kamakhala kowanda pakati pa achinyamata. Kawirikawiri anthu akuluakulu ambiri sayankhula nawo kayankhuloka chifukwa amati ndi kachibwanabwana.

Maonetsedwe a mpangankhani: Njira zomwe alembi amawumbira ndi kuonetsera makhalidwe a ampangankhani awo. Njirayi imatha kukwaniritsidwa kupyolera mu maonekedwe, machitidwe, makhalidwe, maganizidwe, mavalidwe ndi mayankholidwe a ampangankhani.

Matama: Thamo kapena kunyada kwakukulu komwe mpangakhani wamkulu amakhala nako ndipo kumamuchititsa ku achite 'tchimo'. Matama amamuchititsa mpangankhani wamkulu kukhala wamakani, wodzimva ndi wodzitamandira.

Mbwerezaliwu: Kubwerezedwa mwapatilipatali kwa liwu la lembo lamtsekanjira.

Mbweza: Mawu oyalidwa bwino mu mzere wa nyimbo kapena wa ndakatulo, kuchoka pa mzere umodzi n'kusefukira ku mzere wina koma popanda zizindikiro zam'kalembewde.

Mchepso: Kuchepetsa zinthu zazikulu kapena zofunikira kwambiri mopyolera muyeso n'cholinga chofuna kuzipeputsa zinthuzo.

Mfananitso: Kuyerekeza komwe kumaonetsa kufanana kapena kusiyana kwa zinthu kapena maganizo awiri.

Mfotokozankhani: Munthu kapena mpangankhani yemwe amasimba nkhani ndipo amafotokoza za gwero la zochitika kapena kulongosola zinthu zina zomwe sizikumveka bwino.

Mfundu yaikulu: Ganizo kapena lingaliro lalikuku limene limamuchititsa wopeka kapena mlembi kuti apeke nkhani zamchezo kapena yolembewde. Ganizolo kapena lingalirolo ndi limene wopekayo kapena mlembiyo amalifotokoza motambasula mu nkhani yake.

Mitundu ya nkhani zamchezo ndi zolembewde: Mitundu yaikulu ya nkhani zamchezo ndi zolembewde ndipo ndi yotsatirayi: nyimbo, ndakatulo, nkhani yaifupi, nkhani yaitali ndi zisudzo.

Mkuluwiko: Chiganizo chokhazikika, chonena zinthu mwachidule mozimbayitsa ndipo chimakhala ndi phunziro. Mkuluwiko ndi mutu wa mwambi.

Mkwanguliro: Mawu otsiriza omwe amapezeka kumapeto kwa nkhani zamchezo ndi zolemba monga ndakatulo yaitali, nkhani yaitali ndi chisudzo. Nthawi zambiri mkwanguliro umakamba za phunziro la m' nkhani. Nthawi zina mmodzi wa ochita sewero amayankhula pakutha pa chisudzo pofuna kuti anthu maka oonera akambe maganizo awo.

Mlazandakatulo: Kankhani kapena kachisudzo kopekedwa ndi kuyalidwa ngati ndakatulo.

Mlozo: Munthu kapena chinthu china chilichonse chodziwika bwino chimene chidachitikapo kapena kulembewapo kale chomwe catchulidwa mu nkhani yatsopano.

M pangankhani: Chinthu kapeha munthu yemwe akuchita zinthu mu nkhani.

- Ampangankhani amaikidwa mu mtindu yaikulu iwiri yotsatirayi:

- a. *M pangankhani wamkulu*

M pangankhani yemwe nkhani imachitika chifukwa cha iye, ndipo popanda iye nkhani singakhalepo.

b. *M pangankhani wamng'ono*

M pangankhani yemwe amathandizira mpangankhani wamkulu kuchita zinthu kuti nkhani imveke bwino komabe nkhani itha kuchitika popanda iyeyu.

- Ampangankhani amaikidwa mu magulu aakulu awiri otsatira:

a. *M pangankhani wosintha kapena wakathuthi*

M pangankhani yemwe khalidwe lake lalikulu kapena makhalidwe ake ena omwe amadziwika nawo kwambiri amasintha nkhani ikamafutukuka maka ikamafika kumapeto.

b. *M pangankhani wosasintha kapena wopaza*

M pangankhani yemwe khalidwe lake lalikulu lomwe amadziwika nalo silisintha nkhani ikamafutukuka mpaka kufika kumapeto. Mpangankhaniyu atha kukhala mpangankhani wamkulu.

- Ampangankhani amafotokozeredwa mu njira zitatuzotsatira:

a. *M pangankhani waukatakwe*

M pangankhani wamkulu yemwe amafuna kukwaniritsa cholinga kapena chiyembekezo china chake mu nkhani.

b. *M pangankhani wotsutsa*

M pangankhani yemwe amachita zinthu mwandewu, monyenga kapena mosokoneza n'cholinga chofuna kumulepheretsa mpangankhani waukatakwe.

- c. ***M pangankhani wokanika***: Mpangankhani yemwe alibe makhalidwe ochita zinthu zakupsa.

M panduki: Mpangankhani yemwe ntchito yake n'kusonyeza kapena kutsindika makhalidwe otsutsana ndi a mpangankhani wina.

M peputso: Mawu osaumitsa thupi kapena osachititsa nthumanzi omwe amakhala m'malo mwa mawu achindunji ochititsa manyazi kapena odzetsa chisoni. Mpeputso umanenedwa n'cholinga chofuna kupeputsa chinthu choipa, chodandaulitsa kapena chopweteka kuti chichepe mphamvu.

Mphendero: Umu ndi momwe mpangankhani akufotokozena nkhani. Mpangankhaniyo amatha kufotokoza zake ndipo amati 'ine' kapena 'ife', za mnzake ndipo amati 'ive' kapena 'inu' kapena za wina ndipo amati 'iye' kapena 'iwo'.

- Mphendero zimakhala mu mitundu yaikulu yotsatirayi:

a. *Mkambazamwini*

Mphendero yomwe mpangankhani amakamba za iye mwini ndipo amagwiritsa ntchito mawu woti 'ine' kapena 'ife'.

b. *Mkambazamnzako*

Mphendero yomwe mpangankhani amakamba nkhani ngati kuti ikumuchitikira womvera kapena wowerenga ndipo amagwiritsa ntchito mawu woti 'iwe' kapena 'inu'.

c. *Mkambazawina wosadziwa zambiri*

Mphendero yomwe mpangankhani amakamba za wina wapadera yemwe sali nawo za mu nkhaniyo ndipo amagwiritsa ntchito mawu woti 'iye' kapena 'iwo'. Mpangankhaniyo amangokamba zomwe mpangankhani mmodzi yekha akuona mu nkhaniyo.

Mkambazawina wodziwa zonse

Mphendero yomwe mpangankhani amakamba za wina wapadera yemwe sali nawo za mu nkhaniyo ndipo amagwiritsa ntchito mawu woti 'iye' kapena 'iwo'. Mpangankhaniyo amatha kudziwa maganizo a ampangankhani onse mu nkhaniyo.

Mpumulo: Mzere wanyimbokapenandakatuloumeneumatherandichizindikirocham'kalembedwe maka mpumirapang'ono kapena mpumiro.

Msemphano: Mawu onena zina koma akutanthauza zina.

- Msemphano umakhala m'mitundu yaikulu itatu yotsatirayi:

a. *Msemphano wa mawu*

Pomwe wopeka nkhani amanena zina koma akutanthauza zina.

b. *Msemphano wachisudzo*

Pomwe omvera kapena oonera chisudzo amatulukira zinthu zomwe mtengambali sakuzidziwa.

c. *Msemphano wa momwe zinthu zillii*

Pamene pamakhala kusiyana pakati pa zotsatira zoyembekezeka ndi zotsatira zenizeni.

Mtafu: Kuyankhula modzudzula kapena monyoza pofuna kumuseka, kumunyandula kapena kumuzindikiritsa wonenedwayo mwachipongwe.

Mtembenuze: Njira yopangira mawukuchokera ku mawu omwe alipo kale omwe amangosinthidwa mtundu ndi ntchito zawo chabe posagwiritsa ntchito aphatikiri.

Mtengeradzina: Dzina la malo kapena chinthu choimira mwathunthu ntchito kapena udindo wa munthu kapenanso ganizo lina.

Muuni wakuthimbwidzika: Kauniuni wa momwe kagwedezeedwe ka thupi kangaperekere uthenga kapena tanthauzo.

M'bwerezo: Luso lobwerezza maliwu, mawu, akapandamneni kapena ziganizo mwadala mu nkhani zamchezo ndi zolembedwa maka mu nyimbo ndi mu ndakatulo.

M'malere: Kathedwe ka nkhanzi yamchezo kapena yolembewda komwe kamamuchititsa womvera kapena wowerenga kukhala ndi chiyembekoza, chidwi kapena chilakolako chofuna kidziwa kuti kodi zinthu zidatha kapena zidzatha bwanji.

Mwambi: Nkhani yoona kapena yopeka yomwe imafotokoza zinthu zokhudza moyo wa munthu watsiku ndi tsiku ndipo imakhala ndi phunziro nthawi zonse. Mutu wa mwambi ndi mkuluwiko.

Mweruzi: Iyi ndi mphamvu yomwe imalanga kapena imabwezera choipa kwa mpangankhani. Nthawi zina 'mweruzi' amatha kukhala munthu kapena chinthu chosagonja, monga nyengo yoipa, chomwe mpangankhani akupikisana nacho. Nthawi zina 'mweruzi' amatchedwa kuti 'puludzu' udindo wa munthu kapenanso ganizo lina.

Mwimiriri: Kugwiritsa ntchito dzina la gawo la chinthu kuti liimire chinthu chonse kapena dzina la chinthu chonse kuti liimire gawo la chinthucho.

Mwinidzina: Dzina dzina lamwinimwini la munthu kapena malo lomwe limaperekeda ku chinthu china chowanda chomwe chimakhudzana kwambiri ndi munthuyu kapena malowo.

Mzere wa ndakatulo: Mndandanda wa mawu m'ndakatulo.

Mzukuto: Kusanthula nkhanzi zamchezo ndi zolembewda mu zigawo zosiyasiyana kuti chigawo chilichonse chiunikidwe mwakuya pachokhapachokha.

Ndakatulo: Nkhani yamchezo imene imakhala yaifupi, yolembewda mwaluso mu mawu akeake ndipo imamveka mwanthetemya ngati nyimbo.

Ndakatulo yofotokoza: Ndakatulo imene imanena nkhanzi ndipo imakhala ndi wofotokoza kapena mpangankhani.

Ndakatulo za moyo wakumudzi: Ndakatulo zomwe zimakamba za moyo wakumudzi ndipo kawirikawiri zimaonetsa kuti moyowo ndi wabwino.

Ndime ya ndakatulo: Zigawo zooneka bwino za nyimbo kapena ndakatulo. Kawirikawiri ndime zimakhala ndi chiwerengero chodongosolo cha mizere.

Njakata: Matatalazi ofuna kusankha ganizo kapena chinthu chimodzi pakati pa zingapo chifukwa zonsezo zili ndi zovuta zake zazikulu.

Njerengo: Kankhani kakafupi konena zinthu zoseketsa kapena zosangalatsa. Njerengo yabwino imakhala ndi mfundu imodzi ndipo kawirikawiri malo ndi nthawi, ndi ampangankhani sizikhala zofunikira kwambiri mu nkhaniko.

Nkhani yaifupi: Nkhani yopeka kapena yoona yokamba za ganizo limodzi ndipo imakhala ndi ampangankhani ochepa omwe amakhala osafutukulidwa mokwanira. Nkhaniyi imalembewda ngati chimangirizo. Kaamba koti nkhanzi imakhala yaifupi, ampangankhani komanso tsatanetsatane wa nkhanzi sizimatambasulidwa kwambiri.

Nkhani yaitali: Nkhani yopeka kapena yoona yomwe imakhala ndi ampangankhani ambiri omwe amakhala ofutukulidwa bwino ndipo imalembedwa ngati chimangirizo. Kaamba ka utali wake, ampangankhani komanso tsatanetsatane wa nkhani zimatambasulidwa momveka bwino.

Nseketsso: Kugwirtsia ntchito mawu ofanana kamvekedwe koma osiyana matanthauzo mongowaseweretsa.

Nsinjiro za chiyankhule: Mawu ogwiritsidwa ntchito mwapadera pokometsera nkhani zamchezondi zolembedwa. Zitsanzo za mawuwo ndi zining'a zifanifani ndi mikuluwiko.

Nhabwala: Mawu kapena kankhani komwe kamanenedwa ndi cholinga chofuna koseketsa omvera kapena owerenga.

Nthano yamakolo: Iyi ndi nkhani yamchezo yopeka, yofotokozedwa komanso yofalitsidwa kupyolera mu mawu apakamwa. Anthu am'badwo umodzi amakambira ndi kusiyira ana awo am'badwo wotsatira nthano zotere kupyolera mu mawu apakamwa.

Nunsu ya chisudzo: Tsatanetsatane wa zochitika mu kagawo ka gawo la chisudzo. Nthawi zambiri nunsu za chisudzo zimakhala ngati nthambi za magawo akuluakulu a chisudzo.

Ochita chisudzo: Mndandanda wa amtengambali omwe apezeke mu sewero. Kawirikawiri mndandanda umenewu umapezeka koyambirira kwa chisudzo cholembedwa.

Phande: Kasanjidwe kadongosolo ka mawu mu mizere ya nyimbo kapena ya ndakatulo potsata zinthu monga kukula kwa phatikizo ndi katalikidwe ka mawu.

Sathaphazi: Mfundu yomwe imabwerabwera kapena imamanga nthenje mu nkhani yamchezo kapena yolembedwa.

Tanthauzo landunji: Tanthauzo lenileni la mawu (losakuluwika) lomwe limakhala lodziwika bwino.

Tanthauzo lapadera: Tanthauzo lina la mawu lopeka chabe lomwe silikhudza tanthauzo lodziwika bwino la mawuwo.

Tchimo: Kulakwitsa koopsa komwe mpangankhani wamkulu amachita komwe kumamugwetsa mu mavuto aakulu. Iye amalakwitsa kaamba ka maganizo oipa kapena kusadziwa zam'tsogolo kapenanso kusazindikira ndi kusowa masomphenya abwino. Kudabwitsa kwa kulakwitsaku n'koti kawirikawiri mpangankhani wamkuluyo amagwa m'mavuto kaamba ka luntha kapena mphamvu zake.

Tsatanetsatane wa nkhani: Dongosolo la zochitika mu nkhani.

- Kawirikawiri dongosololi limakhala ndi magawo aakulu otsatira: chiyambi cha nkhani, chikwera cha nkhani, pampondachimera, mtsetse wa nkhani ndi mathero a nkhani.

a. *Chiyambi cha nkhani*

Gawo la nkhani makamaka koyambirira komwe ampangankhani, gwero la nkhani komanso malo ndi nthawi zimafotokozedwa mwachidule.

b. Chikwera cha nkhani

Gawo la nkhani pomwe panayambira chisokonezo (mpungwepungwe) cha m'nhani kaamba ka kulimbana komwe kwachitika.

c. Pampondachimera

Nthawi yomwe chisokonezo mu nkhani chimafika pachimake koteru kuti kudutsa nthawi imeneyi, chisokonezo chimayamba kuzirala.

d. Mtsetse wa nkhani

Gawo lomwe limaonetsa kuyamba kuzirala kwa chisokonezo. Gawoli limalunjika ku mathero a nkhani.

e. Mathero a nkhani

Gawo lomwe ndi mapeto a nkhani.

Umunthu wampangankhani: Kupereka makhaliidwe ndi machitidwe a munthu kwa ampangankhani amene si munthu monga nyama ndi zolengedwa kapena zinthu zina.

Voko: Kukokomeza kapena kukuza kanthu kakang'ono mopyolera muyeso n'cholinga chofuna kukatamandira, kukakometsa kapena kukapatsa mtengo wapamwamba.

Vume: Kubwerezza mzere kapena mizire mu ndime iliyonse ya nyimbo kapena mu ndakatulo. Nthawi zina m'chibwerezachi mawu amasinthidwa pang' ono.

Woyankhula: Munthu kapena chinthu chomwe mlembi amasankha kuti chifotokoze nkhani mu nyimbo kapena mu ndakatulo.

Woyakhulidwa: Munthu kapena chinthu chomwe chikuyankhulidwa mu nkhani kapena mu ndakatulo.

Zochitika: Zinthu zomwe zimachitika mu nkhani yopeka kapena yeniyeni pounikira machitidwe a ampangankhani kapena amtengambali.

MABUKU OMWE TINAGWIRITSA NTCHITO

- Gibbs, J. (Ed.) (1976). *Nine Malawian Plays*. Limbe: Popular Publications.
- Malawi Institute of Education (2013). *Silabasi ya Chichewa Fomu 1 ndi 2*. Domasi: Malawi Institute of Education.
- Malawi Institute of Education (2013). *Silabasi ya Chichewa Fomu 3 ndi 4*. Domasi: Malawi Institute of Education.
- Mufunanjji, M. (Ed.). (2005). *Beyond the Barricades*. Zomba: Chancellor College Publications.
- Nkhoma, W. A. (Ed.). (2014). *A Guide to Literary Terms with Chicheŵa Equivalents and Examples*. Zomba: Chancellor College Publications.